

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

SIMONA TEPEŠ

**STEREOTIPIZIRANJE KOT REPREZENTACIJSKA PRAKSA
Televizijska reprezentacija »Drugih« – 11. september 2001**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

SIMONA TEPEŠ

Mentorica: doc. dr. Sandra Bašić Hrvatin

**STEREOTIPIZIRANJE KOT REPREZENTACIJSKA PRAKSA
Televizijska reprezentacija »Drugih« – 11. september 2001**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

STEREOTIPIZIRANJE KOT REPREZENTACIJSKA PRAKSA: Televizijska reprezentacija »Drugih« – 11. september 2001

Diplomska naloga se osredotoča na vprašanje reprezentacije in konstrukcije t.i. »Drugih« v sodobnem medijskem okolju, natančneje na to, *kako* mediji reprezentirajo ljudi in kraje, ki so pomembno drugačni od nas. V ožjem smislu se osredotoča na televizijske dnevnoinformativne oddaje, saj le-te predstavljajo tiste televizijske žanre, ki naj bi najneposredneje prikazovali »realnost«. Kot bistveno reprezentacijsko prakso izpostavlja stereotipiziranje, ki reducira kompleksnost sveta na nekaj izrazitih karakteristik tako ljudi kot posameznih delov sveta. Osrednji del je namenjen analizi konstrukcije pomena skozi avdiovizualni jezik. Na primeru poročanja Televizije Slovenija o terorističnem napadu na ZDA, 11. septembra 2001, želim pokazati, da televizijska reprezentacijska praksa spodbuja stereotipe in predsodke, ter da se v primeru reprezentacij »Drugih« (islama, muslimanov in Arabcev) ponuja gledalcem črno-belo sliko dogajanja v slogu »Mi dobri – Oni slabi«. S stereotipiziranjem in generaliziranjem se konstruira negativna podoba, ki temelji na osnovni drugačnosti od nas. Televizijske reprezentacije »Drugih« in stereotipiziranje obravnavam tako z vidika omejitev produkcije in selekcije, bistvenih karakteristik medija, kot tudi načinov novinarskega upovedovanja, tako besednega kot slikovnega, strategij argumentiranja in socialnih kategorizacij v sliki in besedi.

Ključne besede: reprezentacija, konstrukcija pomena, stereotipi, »Drugi«, televizijske novice.

STEREOTYPING AS A PRACTICE IN REPRESENTATION: Television representation of »Others« – September 11 2001

The graduation thesis is focused on the question of representation and construction of the so called »Others« in the modern media environment, and more specifically on *how* the media represent people and places, which are significantly different from us. In a more narrow sense it focuses on the television news, as these represent the genres which most directly demonstrate »reality«. It exposes stereotyping as the most obvious practice in representation, which reduces the complexity of the world onto a few distinct characteristics. The main section is analyzing the construction of meaning through the audiovisual language. On the example of television reporting on the terrorist attacks on the USA on September 11 2001, I wish to show that the practice of representation supports stereotypes and prejudice, and offers a black and white image of »Others« (Islam, Muslims and Arabs) based on the »We are good – They are bad« approach. With stereotyping and generalization, it constructs a negative image, basing it on the most obvious differences. Television representation of »Others« and stereotyping are analyzed from the perspective of editorial selection and limitations of production, taking into account the key characteristics of a media, as well as from the perspective of journalistic approach to reporting, verbally and through imagery, strategies of argumentation and the spoken and visually represented social categorization.

Key words: representation, construction of meaning, stereotypes, »Others«, television news.

Kazalo vsebine

1. UVOD	6
2. REPREZENTACIJA IN KONSTRUKCIJA POMENOV	8
3. OPREDELITEV KONCEPTA STEREOTIPOV	11
3.1. STEREOTIPI KOT PREDSTOPNJA PREDSDOKOV	14
3.2. STEREOTIPIZIRANJE KOT REPREZENTACIJSKA PRAKSA	16
4. REPREZENTACIJE »DRUGAČNOSTI« IN »DRUGIH«	17
5. VIDIKI ELEKTRONSKEGA POSTMODERNEGA SVETA	20
5.1. MEDIJSKI DISKURZ	21
5.1.1. DEFINIRANJE IN PROIZVAJANJE KONSENZA	22
5.2. DRUŽBENA KONSTRUKCIJA NOVIC	24
5.3. PRVINE TELEVIZIJSKEGA NOVINARSKEGA DISKURZA	27
5.4. NOVINARSKA PRAKSA IN PRODUKCIJSKE OMEJITVE	32
6. ANALIZA PRIMERA: 11. SEPTEMBER 2001, TERORISTIČNI NAPAD NA ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE	34
6.1. DOGODEK IN MEDIJSKI DISKURZ	34
6.2. ANALIZA POROČANJA DNEVNOINFORMATIVNIH ODDAJ TELEVIZIJE SLOVENIJA	38
6.2.1. NOVINARSKA PRAKSA IN PRODUKCIJSKE OMEJITVE	40
6.2.2. TEME DISKURZA	41
6.2.2.1. Tematske shemate posameznih oddaj, način in potek upovedovanja dogodkov	44
6.2.2.2. Grafični naslovi	51
6.2.3. KDO GOVORI ?	57
6.2.4. STRATEGIJE ARGUMENTIRANJA	61
6.2.5. SOCIALNA KATEGORIZACIJA IN VREDNOSTNA DOLOČITEV V SLIKI IN BESEDI	66
7. SKLEP	75
8. VIRI IN LITERATURA	78

Seznam tabel

Tabela 6.1: Uvodna napoved v oddaji Dnevnik, 18. 9. 2001	46
Tabela 6.2: Primeri grafičnih sotvorb, ki se nanašajo na islam, muslimane in Arabce	52
Tabela 6.3: Primeri grafičnih sotvorb, ki se nanašajo na Zahodni svet	55
Tabela 6.4: Prikaz razmerja med zahodnimi viri in predstavniki arabskega / muslimanskega sveta	57
Tabela 6.5: Prikaz strukture govorcev arabskega / muslimanskega sveta	57
Tabela 6.6: Prikaz strukture govorcev zahodnega sveta	58
Tabela 6.7: Prikaz strukture govorcev Slovenije	58
Tabela 6.8: Prikaz strukture gostov v studiu	60
Tabela 6.9: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 13. 9. 2001	68
Tabela 6.10: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 16. 9. 2001	69
Tabela 6.11: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 20. 9. 2001	69
Tabela 6.12: Izsek telefonskega pogovora z odpravnikom poslov na slovenskem veleposlaništvu v Iraku v oddaji Odmevi, 21. 9. 2001	70
Tabela 6.13: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 22. 9. 2001	72
Tabela 6.14: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 22. 9. 2001	72
Tabela 6.15: Izsek napovedi voditeljice v oddaji Dnevnik, 23. 9. 2001	73
Tabela 6.16: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 24. 9. 2001	74
Tabela 6.17: Izsek uvoda v oddajo Odmevi, 24. 9. 2001	75

1. UVOD

Stereotipi in predsodki segajo v vsa področja družbenega delovanja. Stereotipi veljajo za izkrivljene predstave, ki ne upoštevajo individualnih razlik, označevali naj bi neutemeljeno in s predsodki obremenjeno mišljenje (Oakes in drugi 1999: 62). Spodbujali in odražali naj bi družbene predsodke, ki se kažejo predvsem v »nespoštljivem, netolerantnem ali prezirljivem odnosu do drugih oz. drugačnih; npr. pripadnikov drugih narodov, etničnih skupin, ras, kultur, do oseb z drugačnimi načini življenja, religioznimi, spolnimi usmeritvami itd.« (Ule 1999: 7). Kot piše Uletova, je za sodobne demokratične družbe značilno »potiskanje predsodkov v anonimnost vsakdanjega življenja, v nerefektiranost vsakdanjega govora in pogovora, kar jim povečuje moč in vpliv. Spreminja jih v nevprašljivo ozadje in opravičilo vsakdanjih diskriminacijskih dejanj in prepričanj ljudi. Naselijo se v našem jeziku, predstavah, željah in fantazijah« (1999: 7) in tako vodijo našo percepcijo zunanjega sveta, ne da bi sami to opazili. Pogosto in uspešno jih spodbujajo množični mediji, ki so naše »okno v svet« in katerim v današnjem času pripada osrednje mesto posrednega vira informacij, s pomočjo katerega ljudje oblikujemo svoja mnenja in nadomeščamo neposredne, osebne izkušnje. Diplomaska naloga se osredotoča na vprašanje reprezentacije in konstrukcije t.i. »Drugih« v sodobnem medijskem okolju, natančneje na to, *kako* mediji reprezentirajo ljudi in kraje, ki so pomembno drugačni od nas. V prvi vrsti se osredotočam na televizijski medij, predvsem zaradi njegove sposobnosti zbujanja neposrednosti, izrazite dramatičnosti in čustvenosti, ki lahko nudi gledalcu močno kognitivno in emocionalno vključevanje. V ožjem smislu se osredotočam na televizijske dnevnoinformativne oddaje, saj le-te predstavljajo tiste televizijske žanre, ki naj bi najneposredneje prikazovali »realnost«. Kot bistveno reprezentacijsko prakso izpostavljam stereotipiziranje, ki reducira kompleksnost sveta na nekaj izrazitih karakteristik tako ljudi kot posameznih delov sveta. In če mediji s stereotipiziranjem, poenostavljanjem, tipiziranjem in personalizacijo reducirajo kompleksnost sveta, je vprašanje, ki sledi, kakšne podobe se neprestano utrjujejo v skladu s predstavami, ki so prisotne v medijih. Označevanje posameznih skupin ljudi in utrjevanje stereotipov o njih lahko vpliva na to, kako ljudje te skupine obravnavajo, in

vodi k spodbujanju predsodkov, kar posledično lahko pripelje do diskriminacije ali nesoglasij v družbi.

Prvi del naloge namenjam opredelitvi osnovnih raziskovalnih konceptov, drugi del pa je namenjen konkretni analizi medijskega poročanja. Predmet analize je poročanje Televizije Slovenija o terorističnem napadu na ZDA 11. septembra 2001, analizirati pa želim konstruiranje pomena skozi avdiovizualni jezik. Odgovoriti želim na vprašanje, kakšno podobo islama, muslimanov in Arabcev (pa tudi islamskega in arabskega sveta v širši obliki) je ob tem dogodku konstruiral slovenski televizijski medij. Z analizo konkretnega poročanja želim preveriti naslednjo hipotezo:

Televizijska reprezentacijska praksa spodbuja stereotype in predsodke. Reprezentacija terorističnega napada na Združene države Amerike 11. septembra 2001 je ponudila gledalcem črno-belo sliko dogajanja v slogu »Mi dobri - Oni slabi« ter s stereotipiziranjem in generaliziranjem konstruirala negativno podobo »Drugih« (islama in muslimanov), ki temelji na osnovni drugačnosti od nas.

V analizi želim na reprezentacije »Drugih« in stereotipiziranje pogledati tako z vidika omejitev produkcije in selekcije, same narave medija oz. bistvenih karakteristik medija kot tudi načinov novinarskega upovedovanja, tako besednega kot slikovnega, diskurzivnih strategij argumentiranja in socialnih kategorizacij v sliki in besedi.

Teoretični del naloge je uvod h konkretni analizi. V njem želim skozi osnovne raziskovalne koncepte – reprezentacije, konstrukcije pomena, opredelitve koncepta stereotipov in reprezentacij »drugačnosti« in »drugih«, medijskega diskurza, družbene konstrukcije novic in televizijske reprezentacijske in produkcijske prakse, izpostaviti ključne teoretične vidike konstrukcije »drugih« skozi televizijski (novinarski) medijski diskurz. Pokazati želim, da mediji oblikujejo diskurzivno okolje in prakso, ki podpira hitre posplošitve, generaliziranje in stereotipiziranje. Ob tem izhajam iz predpostavke, na kateri je koncept stereotipov utemeljeval Lippman (1922/1999) in ki pravi, da ljudje delujemo na podlagi tiho odobrenih mentalnih kategorij, namenjenih razvrščanju, da o svetu izvemo, predno ga vidimo, torej da najprej določimo in nato vidimo.

2. REPREZENTACIJA in KONSTRUKCIJA POMENOV

V svetu, kjer ljudje večino stvari vidimo in »doživimo« posredno, kjer so nam na ogled vsak dan postavljene nove in nove slike, kjer nas vsak dan zasipajo z množico signalov in prikritih pomenov, lahko vprašanje reprezentacije postavimo v središče razmisleka o ustvarjanju pomena. Reprezentacije so bistveni del procesov, v katerih se, kot pravi Hall (1997: 15), producirajo in izmenjavajo pomeni med člani neke kulture. Poudarja, da na reprezentacije nikakor ne smemo gledati kot na preprost ali celo jasen proces: »V neki kulturi je pomen pogosto odvisen od velikega števila analiz – pripovedi, trditev, podob, celotnih diskurzov, ki delujejo skozi raznolike tekste ter področja znanja oz. vedenja« (1997: 42).

Dejstvo je, da pomen kot tak ne obstaja sam po sebi, kot nekaj naravnega. Pomen je konstruiran, narejen. Pomen ni v objektu, osebi, stvari ali besedi. Pomen je konstruiran skozi sistem reprezentacije. Mi smo tisti, ki utrdimo pomen, in ta se nato sčasoma zdi naraven in neizogiben. Pomen je torej rezultat, kot pravi Hall, t.i. »signifikacijske prakse« (1997: 21). Vprašanje konstrukcije pomena zajema širok spekter področij, saj nikakor ne moremo govoriti o konstrukciji kot o nečem linearnem, enoplastnem. Govorimo hkrati o produkciji pomenov skozi jezik (pri čemer ne mislimo samo na pisno ali govorjeno besedo, temveč tudi na vizualne podobe in druge nelingvistične signale), skozi odnose med ljudmi, objekti in dogodki, skozi mentalne strukture, ki jih nosimo v glavah, skozi različne subjekte, diskurze in razmerja moči.

Teoretični okvir nam v grobem ponuja tri pristope za razlago reprezentacij. Vsi trije pristopi se osredotočajo na to, kako deluje reprezentacija pomena skozi jezik. Refleksivni pristop poudarja, da jezik deluje kot ogledalo, da odseva resnični pomen, ki obstaja v svetu, v objektu, osebi, ideji ali dogodku. Intencionalni pristop se osredotoča na govorce, ki naj bi dal svoj edinstveni pomen sveta skozi jezik. Jezik naj bi tako izražal samo tisto, kar govorec želi izraziti. Konstruktivistični pristop pripozna družbeni karakter jezika. Poudarja, da stvari same po sebi, niti posamezni uporabniki jezika, ne morejo določati pomena v jeziku. Stvari same po sebi ne pomenijo nič. Ljudje smo tisti, ki konstruiramo pomen z uporabo reprezentacijskih sistemov, konceptov in znakov. Pomen je torej družbeno konstruiran (Hall 1997: 24-26).

V nadaljevanju se bom osredotočila predvsem na konstruktivistični vidik razlage reprezentacij, natančneje, na dve najbolj vidni različici tega pristopa, ki nam ponujata dobro osnovo za nadaljnje analiziranje produkcije stereotipov v medijskih vsebinah.

Prva različica se osredotoča na to, kako jezik in signifikacija (uporaba znakov v jeziku) delujeta pri ustvarjanju pomena. Saussure, ki je v največji meri vplival na razumevanje konstruktivističnega pogleda uporabe jezika in reprezentacije, pravi, da je produkcija pomena odvisna od jezika. Jezik je sistem znakov. Znak pa je mogoče analizirati v dveh elementih – formi (npr. besedi, podobi, fotografiji itd.) in ideji ali konceptu v naših glavah, s katerim je forma povezana. Prvi element poimenuje označevalec in drugega označenec. Oba elementa sta potrebna, da ustvarita pomen, vendar je odnos med njima fiksiran s kulturnim kodom. Poudarja arbitrarno naravo znaka in spremenljivo oz. ne fiksno naravo pomena (v Hall 1997: 31). Kot pravi Hall, iz tega izhaja, da je »odnos med označevalcem in označencem rezultat sistema družbenih konvencij, ki so specifične glede na različne družbe in zgodovinske trenutke – in če je temu tako, potem so vsi pomeni ustvarjeni znotraj zgodovine in kulture« (1997: 32). Pomen je tako vedno podvržen spremembam in ne moremo govoriti o enem, nespremenljivem, univerzalnem pomenu. Po Hallovih besedah to »odpre reprezentacijo konstantnemu uhajanju pomena, konstantni produkciji novih pomenov in novi interpretaciji« (1997: 32).

Barthes razširi uporabo znakov na dva nivoja – prvi nivo (t.i. nivo denotacije) je deskriptiven. Tu je konsenz zelo širok in večina ljudi bi se strinjala glede pomena. Na drugem nivoju (t.i. nivoju konotacije) pa označevalci vstopijo v širšo, drugostopenjsko kodo. Tu začnemo interpretirati znake v okvirih širšega področja družbene ideologije. V svojem eseju »Današnji mit« opiše ta dvostopenjski proces reprezentacije na primeru fotografije, objavljene na naslovnici revije *Paris Match*, na kateri mlad črnc v francoski uniformi salutira francoski zastavi. Pravi, da tu reprezentacija deluje skozi dva ločena, vendar povezana procesa. V prvem označevalci (elementi slike) in označenci (koncepti – vojak, zastava) tvorijo znak s preprostim, deskriptivnim sporočilom – črn vojak salutira francoski zastavi. Na drugem nivoju je to sporočilo povezano z drugim setom označencev – široko ideološko temo francoskega kolonializma. Ta drugi nivo imenuje Barthes, nivo mita oz. nivo metajezika (v Hall 1997: 38-40).

Tako sam odnos med označevalcem in označencem kot nivo mita sta pomembna za razumevanje in interpretacijo medijskih reprezentacij današnjega časa in nam obenem ponujata metodo za analiziranje npr. izražanja pomena vizualnih reprezentacij. Vendar je potrebno ob tem vzeti v obzir pomemben obrat, ki ga ponuja druga različica konstruktivističnega pristopa, to je obrat od jezika k diskurzu.

Diskurzivni pristop k vprašanju reprezentacij, ki nam ga ponuja Foucault, več pozornosti namenja reprezentaciji kot viru produkcije družbenega znanja, pri čemer posebno mesto nameni vprašanju moči. **Diskurza, kot sistema reprezentacij**, ne obravnava kot samo lingvistični koncept, temveč raje govori o diskurzu kot o jeziku in praksi. Diskurz je zanj produkcija znanja skozi jezik. Pomen in pomenska praksa sta konstruirana znotraj diskurza. Kot pravi, lahko »posedujemo znanje o stvareh samo, če imajo le-te pomen. Stvari same po sebi ne producirajo pomenov, diskurz je tisti, ki producira znanje. Teme kot na primer »norost«, »kaznovanje« ali »seksualnost«, pomensko obstajajo samo znotraj diskurza o njih« (v Hall 1997: 45). Preučevanje diskurza, kot pravi Hall, mora potemtakem vključevati številne elemente - trditve, ki nam dajo določeno vrsto znanja, pravila, subjekte, ki na neki način personalizirajo diskurz, avtoriteto, prakse znotraj institucij, kot tudi dejstvo, da se bo pojavil drugačen diskurz v kasnejšem zgodovinskem obdobju, ki bo posledično ustvaril nove koncepte (1997: 46).

Tesno s tem Foucault povezuje razmerje med znanjem in močjo. Zanj je znanje vedno oblika moči, moč pa je vpletena v vprašanje ali in v kakšnih okoliščinah znanje uveljaviti. Znanje povezano z močjo predvideva avtoriteto »resnice«. Kot pravi, ima »vsaka družba svoj režim resnice, svoje »splošne politike« resnice; t.i. tipe diskurzov, ki jih sprejme in jim omogoči, da delujejo kot resnica – mehanizme in primere, ki posamezniku omogočajo, da razlikuje resnične in napačne trditve ...« (v Hall 1997: 49). Moč po njegovem ne deluje v klasični formi in ni monopolizirana v enem centru, temveč kroži in teče skozi celotno družbo. Kot pravi Hall, Foucault »preusmeri našo pozornost stran od velikih, vsesplošnih strategij moči, proti mnogim, lokaliziranim okrožjem, taktikam, mehanizmom in vplivom, skozi katere moč cirkulira« (1997: 50). Seveda je pri tem potrebno poudariti, da moč vedno operira v okolju neenakih odnosov in da je morda Foucaultovemu mikro nivoju moči vseeno potrebno dodati širši okvir družbene neenakosti in moč določenih skupin, da reprezentirajo t.i. »druge«.

Ko govorimo o moči v reprezentaciji, govorimo tudi o moči, da označimo, pripišemo, klasificiramo, ali kot pravi Hall, o »simbolični moči, o ritualiziranem izključevanju«:

Zdi se, da moramo moč tu razumeti ne samo v okvirih ekonomskega izkoriščanja in psihičnega nasilja, temveč tudi v širšem kulturnem ali simboličnem okviru, ki vključuje moč, da reprezentiramo nekoga ali nekaj na določen način – znotraj določenega »režima reprezentacij«. Vključuje izvajanje simbolične moči skozi reprezentacijske prakse. Stereotipiziranje je ključen element v tem izvajanju simboličnega nasilja (1997: 259).

Konstruiranje pomenov je torej vse prej kot enostaven proces, in če se vrnemo k eni od preprostejših trditvev, ki pravi, da so pomeni konstruirani skozi sisteme reprezentacij, nas bo v nadaljevanju zanimalo, kako v današnjem času reprezentiramo ljudi in kraje, ki so pomembno drugačni od nas – v širšem smislu torej, kako je »drugačnost« prezentirana v določeni kulturi v danem trenutku. Posebno pozornost namenjam stereotipiziranju kot reprezentacijski praksi, ki je kot pomenska praksa, po mnenju Halla (1997: 257), centralno pozicionirana v reprezentacijah rasne drugačnosti.

3. OPREDELITEV KONCEPTA STEREOTIPOV

Stereotip lahko označimo kot izredno vztrajno, ponavljajočo se podobo o drugih ljudeh oz. skupinah ljudi, za katero nimamo trdnih dokazov. Dostikrat so to samo hitre in površne posplošitve, katerim za »celoto« zadošča že ena sama informacija ali izkustvo. Kot pravi Uletova, »že nepomembna informacija o nekem človeku drugim zadošča, da mu pripišejo celo vrsto lastnosti in ga skratka tipizirajo. Že enkratno opazovanje obnašanja neke osebe nam zadošča za posploševanje na druge osebe iste skupine in za sklepanje o lastnostih teh oseb« (1994: 102).

R. Bergler je primerjal stereotipe in predsodke s karikaturami: »... tudi karikature so toliko bolj izrazite, kolikor enostavnejše so, zreducirane na nekaj ključnih potez« (v Ule 1994: 102). Podobno tudi stereotipe zanimajo ekstremni prikazi in potenciranje samo določenih značilnosti. Po mnenju Uletove (1994: 104), »ni naloga stereotipov, da bi povsem ustrezali stvarnosti, temveč da poudarjajo tipične in za nas pomembne poteze objektov«. In čeprav takšne tipične poteze ne morejo veljati za vse objekte, pa je tehnika stereotipiziranja po Pečjakovih ugotovitvah (1995: 157) pomembna za psihologijo množice, saj je »v ljudeh je težnja, da druge ljudi in skupine doživljajo na jasen,

zanesljiv in črno-bel način«. Poleg tega, so stereotipi izredno vztrajna verovanja in ljudje zanje ne potrebujejo empiričnih dokazil, ni jih potrebno posebej utemeljevati (Pečjak 1995: 52). Njihova uporaba pusti malo prostora, da bi razlikovali posameznike v skupini. Vedno raje govorimo, kot pravi Day (1991: 279), o vzorcih domnevnih skupnih lastnosti kot o dejanski diferenciaciji.

Stereotipiziranje in neutemeljeno, nepravilno etiketiranje se pojavljata v vseh področjih družbenega delovanja. Najbolj kontroverzni primeri stereotipov pa so brez dvoma tisti, ki so povezani z rasizmom, seksizmom in etničnimi predsodki (Day 1991: 279). Etnični stereotipi, ki so poenostavljene in neutemeljene sodbe o narodih ali nacionalnih skupinah oz. njihovih pripadnikih - takih je polno v vsakodnevem govoru (npr. delam kot zamorec, italijanski temperament, ameriški optimizem ...), pa »igrajo nujno vlogo diskriminatorjev lastnosti tedaj, če nimamo na voljo nobenih drugih podatkov o ljudeh, razen da pripadajo različnim narodom ali skupinam« in gledamo na njih skozi optiko naših stereotipov (Ule 1994: 104). Pečjak poudarja (1995: 52), da so stereotipi normalna posledica življenja različnih skupin v isti državi. Vsaka večja in pomembna skupina ima svoj stereotip. Pri stereotipih ljudje menijo, da imajo njihove lastnosti vsi pripadniki nacionalne ali drugačne skupine brez izjem ali pa so izjeme silno redke.

Karakteriziranje, tipiziranje ali etiketiranje pa ni nekaj, kar bi bilo značilno samo za današnji čas. Že Aristotel, ki velja za »svetnika« etičnih vrlin, je npr. zagovarjal suženjstvo oz. drugačno ravnanje s sužnji kot s svobodnimi državljani. Kot pravi Lippmann (1922/1999: 87): »S svojim nezmotljivim instinktom je razumel, da mora Grke naučiti, da bodo sužnje videli na določen način, ki bo z obstojem suženjstva skladen, če hoče suženjstvo upravičiti.« Trdil je, da je bil namen narave ustvariti različna telesa sužnjev in svobodnih ljudi. Tako imajo sužnji po naravi telesa primerna za hlapčevska dela, medtem ko imajo drugi telesa npr. primerna za državljansko življenje. Tako naj bi bilo torej jasno, da so nekateri ljudje po naravi svobodni, drugi pa sužnji. Kot pravi Lippmann – avtor modernega koncepta stereotipiziranja, je s tem »izključil usodno vprašanje, ali so prav tisti določeni ljudje, ki so slučajno sužnji, tisti, ki so temu namenjeni po naravi«, in podal dovršen primer stereotipa (1922/1999: 87, 88). Skonstruiral je ta stereotip, da bi opravičil različnost med atenskimi sužnji in svobodnimi državljani, ki navadnemu opazovalcu drugače ni bila očitna.

Lippmann poudarja nujnost oz. neizogibnost zanašanja na stereotipe, da bi lahko delovali v svojem okolju in v družbenih odnosih. Ker je moderno življenje naglo in raznoliko, »ni niti časa niti priložnosti za zaupno poznanstvo. Namesto tega opazimo neko lastnost, ki označuje dobro znan tip, ostanek slike pa zapolnimo s stereotipom, ki ga prenašamo s seboj v glavi« (1922/1999: 83). Večino našega znanja o svetu nam posredujejo drugi. Ker imamo malo neposrednega stika z dogodki ali ljudmi, se zanašamo na pričevanja drugih oz. oblikujemo svoje mnenje s pomočjo posrednega vira informacij. Osrednje mesto takega vira informacij v današnji družbi, o čemer bom govorila v nadaljevanju, pripada prav gotovo množičnim medijem.

O svetu torej izvemo, preden ga vidimo. Kot ugotavlja Lippmann: »V večini primerov ni tako, da najprej vidimo in potem določimo, ampak najprej določimo in potem vidimo. Iz tiste buhteče, brenčave zmešnjave zunanjega sveta izberemo tisto, kar nam je kultura že določila, in običajno opazimo le tiste stereotipne oblike, ki nam jih je kultura utrdila« (1922/1999: 79). Tako si večino stvari predstavljamo, preden jih doživimo in takšni predsodki globinsko, nezavedno upravljajo z našo percepcijo.

Z drugimi besedami, stereotipi so ekonomičen način gledanja na svet. Ker posamezniki ne morejo osebno doživeti večine dogodkov, ki jih zanimajo, in zaradi omejenih informacij, ki so jim na voljo, je stereotip pravzaprav »rezultat nujnosti sklepanja na osnovi takih informacij in obenem potrebe, da poenostavimo kompleksnost pojavov in dogajanj v svetu ter se izognemo nekonsistentnosti dejstev« (Ule 1994: 103). V kompleksnem svetu, ki je poln nejasnosti in dvomljivosti, poskušamo nenehno najti neko primerjavo z že znanim ali vsaj poskušamo poenostaviti zmedo, ki velja v vsakdanji realnosti. Kot pravi Lippmann, je lažje videti stvari posplošene in tipizirane, kot pa v podrobnostih: »Tak poskus bi bil utrudljiv in v preobilici raznih opravkov tako rekoč ne pride v poštev« (1922/1999: 83). C. Levi-Straussu se zdi pomembno, da um zahteva red, red pa je mogoče doseči z umestitvijo vsega, na varno, vedno isto mesto in sicer tako, da dodelimo stvarim vloge, ki jih imajo v ekonomiji predmetov in identitet v okolju (v Said 1976/1996: 74).

Tako so stereotipi »urejena in bolj ali manj trdna slika o svetu, ki smo ji prilagodili svoje navade, okus, zmožnosti, udobje in upe« (Lippmann 1922/1999: 86). Stereotipi so poleg tega odločilni obrambni mehanizem, za katerim se lahko še naprej počutimo varne v poziciji, ki smo jo zasedli: »Čeprav niso popolna slika o svetu, so vendarle slika o

možnem svetu, ki smo se ji prilagodili. V tem svetu imajo ljudje in stvari svoj znani prostor in počnejo to, kar od njih pričakujemo. Tu se počutimo doma (...) Tu najdemo čar znanega, običajnega in zanesljivega; oblike in običaji so takšni, kot smo jih navajeni« (Lippmann 1922/1999: 86).

T. W. Adorno meni, da so »nepogrešljiv element v organizaciji in pričakovanju izkušnje, preprečujejo nam, da bi padli v duhovno zmešnjavo in kaos« (v Day 1991: 282). Stereotipi nam tako pomagajo doseči stabilnost v opredeljevanju dogajanja v okolju in so obramba našega položaja v družbi. Vendar pa, kot poudarja Lippmann (1922/1999: 86), vzorec stereotipa ni nevtralen. Ker stereotipiziranje vključuje našo osebno percepcijo realnosti, je visoko obremenjeno z občutki (emocijami), ki se nanašajo nanje: » Stereotipni vzorec je jamstvo za spoštovanje nas samih; je projekcija naših lastnih sodb o tem, koliko veljamo, kakšen je naš položaj in kakšne so naše pravice« (Lippmann 1922/1999: 86). Prav občutki oz. intenzivne emocije, ki spremljajo stereotype, pa so lahko povod za nastanek predsodkov.

3.1. STEREOTIPI KOT PREDSTOPNJA PREDSDOKOV

Že od dvajsetih let prejšnjega stoletja naj bi stereotipi po prevladujočem pogledu veljali za nespremenljive, izkrivljene predstave, ki ne upoštevajo individualnih razlik ali družbenih sprememb, označevali naj bi neutemeljeno in s predsodki obremenjeno mišljenje (Oakes in drugi 1999: 62). Uletova meni (1994: 103), da tako kot so mnenja predstopnja stališč, so stereotipi neke vrste predstopnja predsodkov. Stereotipi tako lahko odražajo in spodbujajo družbene predsodke.

Da med stereotipi in predsodki obstaja močna povezava, je pokazala tudi ena prvih večjih raziskav etničnih stereotipov, ki sta jo izvedla ameriška raziskovalca D. Kaiz in W. Braly (v Ule 1994: 104). V raziskavi so morali študentje označiti karakteristične osebnostne značilnosti desetih narodov. Raziskava je najprej potrdila prisotnost stereotipov. Kot osnovne značilnosti Američanov so bile najpogosteje izbrane: marljivost, inteligentnost, ambicioznost, progresivnost; Italijani naj bi imeli smisel za umetnost, zanje naj bi bila značilna impulzivnost, ognjevitost in temperamentnost; črnci pa naj bi bili vraževerni, leni in lahkomiselni. Raziskava tudi odkrije zvezo med predsodki in stereotipi, pokaže se

namreč povezava med naklonjenostjo posameznim narodom in lastnostmi, ki so jih poskusne osebe dale tem narodom. Z najbolj pozitivnimi lastnostmi so poskusne osebe (ameriški študenti) ocenile lasten narod, sledili so narodi, ki so jim čim bolj podobni, najslabše pa so ocenili Turke in črnce. Stereotipi in predsodki živijo od maksimiranja razlik in polarizacij, kot piše Uletova, »karakteriziranje ljudi uspe tedaj, ko se različni tipi ljudi čim bolj razlikujejo med seboj (1999: 103).

Največ pozornosti je gotovo namenjene etničnim in rasnim predsodkom, predvsem zaradi negativnega učinka, ki ga imajo takšni predsodki na medskupinske odnose. Ti predsodki temeljijo na »odklanjanju in sovražnosti do pripadnikov posameznih skupin, npr. črncev, Židov, ljudi ne-slovenske narodnosti, žensk, duševno bolnih, bolnikov z aidsom, homoseksualcev itd.« (Ule 1994: 101).

Poleg tega, da naj bi bili predsodki nepreverjeni in neupravičeni in da jih spremljajo intenzivne emocije, so tudi zelo odporni za spremembe. Nezavedno vodijo našo percepcijo zunanjega sveta. Kot pravi Uletova (1994: 103):

Včasih so koristni, ker poenostavljajo kompleksne informacije. Toda največkrat povzročajo **negativno popačenje podobe objekta**. Povzročajo tudi močno selektivno pozornost opazovalca do obnašanja drugih ljudi: opazovalec je pozoren le na tiste vidike obnašanja drugih oseb, ki so v skladu z njegovimi predsodki o osebi drugačnega »tipa«. Tako oseba, ki označi neko drugo za »južnjaka«, v njenem obnašanju vidi le tiste lastnosti, ki potrjujejo predsodek o lenobi, želji po lahkem zaslužku na račun »pridnih Slovencev« ipd.

Vse to pa lahko vodi do diskriminacije oz. do posebnega, drugačnega obnašanja do oseb oz. različne obravnave oseb zaradi njihovih posebnosti, ki so označene kot drugačne, in zaradi njihove pripadnosti »označenim« skupinam. Vnaprejšnja prepričanja, predsodki oz. stereotipi so tako dobra podlaga za **diskriminacijo**. Kot pravi Fowler (1991: 93), je že sama kategorizacija lahko smatrana kot diskurzivna osnova za prakso diskriminacije. In čeprav je posamezna oseba tista, ki je v diskriminatorni praksi prizadeta, je »upravičevanje« takšne prakse vedno dano v okvirih neke predvidene skupine, kateri oseba pripada. Iz tega izhaja, da stereotip, ki ga je kultura konvencionalno dodelila »skupini«, tako pristransko velja za posameznika.

Množični mediji kot »osrednji vir informacij« današnjega časa pogosto uspešno spodbujajo in uveljavljajo predsodke, stereotipe in diskriminacijo. Ker je večinoma tako, da se najprej opredelimo in šele potem vidimo, kot je poudarjal Lippmann že leta 1922,

ker se zanašamo na pričanja posrednih virov informacij, prek katerih gradimo svojo predstavo o okolju, in ker so mediji naše okno v svet oz. nastopajo v funkciji naših oči in ušes za tisti del sveta, ki ga ne moremo neposredno opazovati, »imajo mediji moralno odgovornost, da razlikujejo med stereotipi in resničnostjo« (Day 1991: 280).

3.2. STEREOTIPIZIRANJE KOT REPREZENTACIJSKA PRAKSA

V nadaljevanju želim osvetliti dva ključna vidika stereotipiziranja, ki sta po Hallu bistvo v preučevanju stereotipov. Prvi vidik se nanaša na *konstrukcijo t.i. »drugih« in izključevanje*, drugi vidik pa zadeva *stereotipiziranje in moč*.

Kot piše, stereotipi »reducirajo, naturalizirajo, ovrednotijo in fiksirajo »drugačnost« (Hall 1997: 258). Po njegovo stereotipiziranje razvija **strategijo »delitve«**, deli tisto, kar je normalno in sprejemljivo, od tistega kar je nenormalno in nesprejemljivo. Tako stereotipiziranje izključi vse, kar ne ustreza. Simbolično določa meje in izključi vse, kar ne pripada »nam«, kar je drugačno. Na ta način pripomore k vzdrževanju socialnega in simbolnega reda: »Vzpostavlja simbolični mejnik med »normalnim« in »deviantnim«, med »normalnim« in »patološkim«, med »sprejemljivim« in »nesprejemljivim«, med tistim, kar »pripada nam« in kar ne, kar je »drugo«, med »domačimi« in »tujimi«, med »Nami« in »Njimi«. Olajša povezavo vseh »Nas«, ki smo »normalni«, v nekakšno »imaginarno skupnost« ter obenem pošlje vse »Druge« v simbolično izgnanstvo« (Hall 1997: 258).

Drugi pomemben vidik stereotipiziranja je **moč**. Stereotipiziranje se pojavlja tam, kjer so velike neenakosti v moči. Ta moč je navadno usmerjena proti podrejenim ali izključenim skupinam (Hall 1997: 258). Praksa stereotipiziranja tako lahko vzpostavi povezave med reprezentacijami, drugačnostjo in močjo. Moč, kot že rečeno, moramo obravnavati in razumeti v širšem kulturnem in simbolnem pogledu, in ne izključno v smislu ekonomske in fizične moči. Ta širši pogled zajema predvsem moč, sposobnost reprezentiranja nekoga ali nečesa na določen način in, kot je temu dejal Hall (1997: 232), znotraj določenega »režima reprezentacij«. Ta režim reprezentacij vključuje izvajanje simbolične moči skozi reprezentacijske prakse. Prav stereotipiziranje pa je ključni element v tem izvajanju simboličnega »nasilja« (Hall 1997: 259). Kot je dejal Derrida, se skupine tipa »Mi« /

»Oni« vedno soočajo z nasilno hierarhijo (1972/1981: 41). Ali povedano drugače, vedno obstaja relacija moči med poloma binarnih nasprotij.

4. REPREZENTACIJE »DRUGAČNOSTI« in »DRUGIH«

Zakaj je **drugačnost** tako pomembna v razpravah o reprezentacijah in konstrukciji pomenov? Hall postavlja v ospredje naslednje teoretične argumente (1997: 234-238):

1. »Druagačnost« je pomembna, ker je bistvena za proizvodnjo pomenov; brez nje pomeni ne bi mogli obstajati.
2. »Druagačnost« je nujno potrebna, saj lahko konstruiramo pomene samo skozi dialog z »Drugimi«. Pomen nastane prav skozi »druagačnost« tistih, ki v dialogu nastopajo. »Drugi« so tako bistveni za konstrukcijo pomena.
3. Kulture so odvisne od pripisovanja pomenov stvarim na način, da te stvari pripišejo različnim pozicijam znotraj klasifikacijskega sistema. Zaznamovanje druagačnosti je tako osnova simboličnega reda, ki ga imenujemo kultura. Simbolične meje so centralne v razumevanju kulture.
4. »Drugi« so bistveni v konstituciji *jaza (sebe)*. Naša subjektivnost je odvisna od naših nezavednih odnosov s pomembnimi drugimi.

Druagačnost je torej tista, ki daje pomen, nosi sporočilo. Seveda pa so ta binarna nasprotja lahko nevarna v klasifikaciji ljudi in objektov. Kaj hitro lahko reducirajo, poenostavljajo in postavijo vse raznolikosti v rigidno dvodelno strukturo.

Ob tem se seveda postavlja vprašanje našega odnosa do drugih kultur, držav, ljudi in izkušenj. Edward Said je ta ontološki odnos do »Drugega« razložil v okviru evropskega diskurza o Orientu oz. v okviru tega, kako je Evropa konstruirala stereotipno podobo »Orienta«. Diskurz, skozi katerega je evropska kultura uspela upravljati in celo producirati Orient, tako politično, sociološko, vojaško, ideološko, znanstveno kot imaginativno, je poimenoval »orientalizem«. Gre torej za slog, za mentalne strukture, za način mišljenja, za kolektivno nocijo, ki temelji na distinkciji med »Zahodom« in »Orientom«, ki določa »Nas« Evropejce nasproti vsem »tistim« Neevropejcem (1978/1996: 11-43). Princip razuma in naturalizacija sta osnovna parametra v razumevanju njihove »druagačnosti«. Kot pravita Morley in Robins, je Evropa prav na

osnovi razuma, utelešenega v moderni znanosti in tehnologiji, iz sebe naredila univerzalno referenco in določila svoje vrednote kot univerzalne. Tako je Evropa modernost definirala nasproti predmodernosti in razum nasproti nerazumnosti. Obstoječa identiteta, ki jo je Zahod podelil Orientu, sta bila že v osnovi inferiorna, kultura je bila določena kot podrejena, nižja. Njihova »drugačnost« je bila določena na osnovi zaostalosti in nerazumnosti ter »posebnosti« njenih vrednot, ki so v sami osnovi popolnoma nasprotne našim (1995: 137). Ta konfrontacija med Zahodom in Orientom je dosegla, kot opozarja Said (1976/1996) najintenzivnejšo obliko v primeru islama. Islam je bil preprosto monolitsko obravnavan, sovražen in zastrašujoč. Kot piše Said (1981/1997: 4, 5), seveda obstaja veliko verskih, psiholoških in političnih razlogov za to, vendar vsi ti razlogi izhajajo iz občutka, da islam za Zahod predstavlja tako tekmeča kot izziv krščanstvu.

Saidov orientalizem v veliki meri ustreza Foucaultovemu konceptu produkcije znanja skozi diskurz. Diskurz ni nikoli sestavljen iz enega samega pogleda, enega teksta, ene akcije ali enega vira. Kot pravi Foucault, se bo enak diskurz pojavil v številnih vrstah tekstov in oblikah vedenja, v številnih institucijah znotraj družbe. Vendar, kadar se ti diskurzivni dogodki »nanašajo na enak objekt, imajo enak stil ... in pomagajo strategiji ... splošni institucijski, administrativni ali politični težnji oz. vzorcu«, potem pripadajo enaki diskurzivni formaciji (v Hall 1997: 44). Diskurzivne formacije lahko postavimo v samo središče produkcije stereotipov in predsodkov.

Kot piše Said, obstajajo danes v preučevanju Arabcev in islama temeljne orientalistične dogme, ki jih lahko razdelimo na štiri ključne sklope (1976/1996: 370, 371):

- Absolutna in sistematična razlika med Zahodom in Orientom – ob tem je Zahod tisti, ki je racionalen, razvit, človeški, boljši, Orient pa teh lastnosti nima, je devianten, nerazvit, slabši, skratka, popolno nasprotje dobrega Zahoda.
- Orient je stalnica in se ne spreminja v času in prostoru – je večni, enoličen in nezmožen, da bi se sam opredelil; močno posplošen in sistematičen besednjak za opisovanje Orienta z zahodnega gledišča je tako neizbežen in celo znanstveno »objektiven«.

- Abstrakcije o Orientu, zlasti tiste, ki predstavljajo »klasično« orientalsko civilizacijo, so vselej bolj zaželeni od neposrednih dokazov, ki prihajajo od moderne orientalske resničnosti.
- Orient je v temelju nekaj, česar se je potrebno bati ali pa nadzorovati.

Ti štirje sklopi v svojem bistvu gradijo stereotipno in s predsodki obremenjeno mišljenje. Predstave o islamu in muslimanih so se v javnosti gradile postopoma, skozi zgodovino odnosov med Zahodom in islamom. Islam je danes postavljen na ogled v medijih in predstavlja »preprosto« identifikacijsko funkcijo (tako kot tudi »Zahod« ali »krščanstvo«). Oznaka, ki se drži besede »islam«, je ideološko nabita in kot taka seveda problematična. Po mnenju Saida je ta »preprosta« identifikacijska funkcija namreč neizogibno povezana z minimumom in posplošitvami tega, kaj nekaj je, in vedno funkcionira kot nasprotje vsem ostalim stvarim. Kot pravi, »malo ljudi zares ve, o čem govori, ko uporablja te oznake. Vendar to ne preprečuje ljudem, da ne bi samozavestno karakterizirali islama ali Zahoda, ali da ne bi bili prepričani, da točno vedo, o čem govorijo« (1981/1997: 10). Takšne oznake, ki so ideološko obarvane z močnimi čustvi in v svoji osnovi generirajo posplošitve, moramo v sodobni luči in za potrebe razprav o stereotipiziranju kot reprezentacijski praksi gledati predvsem v povezavi z množičnimi mediji, ki so postali naše okno v svet. Prav zahodni mediji so tisti, ki so naredili islam »znan« širšemu občinstvu, v prvi vrsti kot travmatično novico. Achugar (v Remžgar 2005: 25) kot nekaj tipičnih referenčnih osnov za interpretacijo predstavitev muslimanskega »drugega« omenja enačenje oz. omejevanje islama na fundamentalizem in terorizem, predstavljanje islama kot sovražnika post hladne vojne ter predstavljanje ZDA in Izraela kot »mi« v nasprotju z Srednjim vzhodom.

Vidiki elektronskega postmoderne sveta prinesejo v vprašanje reprezentacij in konstrukcije pomenov novo razsežnost, ki je ključna za razumevanje delovanja, ustvarjanja in ohranjanja stereotipov in predsodkov v sodobni družbi. V naslednjih poglavjih si bomo pogledali nekaj ključnih vidikov medijske reprezentacijske prakse, skozi katero muslimani in islam vstopajo v naše domove predvsem kot negativna novica, kot problem, ki ga je potrebno omejiti, vedno v luči širokih posplošitev, ki ohranjajo razlike med »Nami« in »Njimi«.

5. VIDIKI ELEKTRONSKEGA POSTMODERNEGA SVETA

Morley in Robins (1995) v raziskovanju kulturnih identitet poudarjata velike preobrazbe, katerim smo podvrženi v informacijskih in komunikacijskih medijih kot posledici novih tehnologij. Posebno mesto v rekonfiguraciji kulturnih identitet namenjata prav komunikacijskim medijem. Kot pravita, se je »naš občutek prostora in kraja pomembno rekonfiguriral« (1995: 1). Sam pogoj t.i. »postmodernosti« je po njunem karakteriziran z novo organizacijo izkušnje in kreiranjem novega zavedanja prostora. V tem kompleksnem procesu mediji igrajo vitalno vlogo v našem razumevanju »Drugih«. Elektronski mediji v tem pogledu spremenijo naš občutek lokalnosti in iz nas naredijo občinstva »predstav«, ki se zgodijo na drugih krajih (1995: 128-133). Vprašanje medijske reprezentacije »drugačnost« oz. »Drugih« je tako ključno v razumevanju stereotipov današnjega časa.

Raziskave nam nenehno kažejo, kako je bila (in še vedno je) večina zahodnih medijev vključena v reprodukcijo stereotipov in predsodkov do »Drugih« (Hartmann in drugi v Van Dijk 1995: 28). Kot poudarjajo številni avtorji, je večina tistega, kar zahodni medijski uporabnik ve o tujih krajih, ljudeh, kulturah ali izkušnjah, vezano prav na množične medije in ne toliko na osebne izkušnje (Said 1996, Morley in Robins 1995, van Dijk 1995, Fowler 1991). Vpliv medijev je najbolj očiten v tistih primerih in situacijah, ko ima občinstvo na razpolago malo drugih virov informacij (van Dijk 1995: 34), ali kot pravita Morley in Robins, bolj ko je »dogodek oddaljen od naše neposredne izkušnje, bolj se zanašamo na podobe, ki nam jih posredujejo mediji« (1995: 133).

Ob tem se moramo zavedati dejstva, da živimo v tako imenovanem »posredovanem svetu«. Svet medijev in novic ni naraven svet. Je svet, ki je narejen in je rezultat človeške volje, zgodovine, socialnih okoliščin, institucij in konvencij. Novica je družbeno konstruirana. O katerih dogodkih se poroča, koliko se o njih poroča oz. sam izbor tematik je odvisen od različnih kriterijev, o katerih bomo govorili v nadaljevanju. Mediji niso le kanali prenosa dogodka, ampak njegovi ustvarjalci. Konstruirajo podobe, ki se kažejo kot novice.

Po mnenju Saida (1997), je eden od pomembnih vidikov elektronskega postmodernega sveta v preučevanju reprezentacij Orienta, da so se **stereotipi** o muslimanih, Arabcih in islamu **okrepili**, saj mediji tlačijo informacije v vse bolj in bolj standardizirane kalupe.

Ko mediji izberejo dogodke, ki bodo postali novice, na neki način interpretirajo in vrednotijo realnost, predvsem pa reducirajo neobvladljivo realnost in kompleksnost sveta v »novice«. Sama produkcija novic, torej medijske prakse, pravila in konvencije ter seveda ekonomski in družbeni dejavniki bolj kot kaj drugega oblikujejo material, ki nam ga dostavljajo mediji.

5.1. MEDIJSKI DISKURZ

Medijski diskurz lahko obravnavamo kot način predstavljanja aspektov sveta. O njem lahko govorimo kot o procesu povezav in struktur materialnega sveta, duševnega sveta, misli, občutenj, prepričanj in družbenega sveta (Fairclough 2005: 124).

Mediji imajo danes osrednjo vlogo pri določanju dnevnega reda vprašanj oz. tem, o katerih poteka javna razprava, o katerih ljudje razmišljajo in se pogovarjajo. Medijski diskurz je vsekakor potrebno gledati v tej luči tudi v primeru reprezentacij »Drugih«. Kot pravijo Bašičeva, Erjavčeva in Kelblova, mediji na primer z »izbiro tem, virov, žanrske predstavitve, jezika in stila vsak dan konstruirajo in reproducirajo predstavo o »nas« kot pripadnikih večinskega naroda in o »njih« kot pripadnikih manjšine. Občinstvu ponujajo le nekatere kulturne vzorce, jim dodajajo nove pomene in jih delajo zdravorazumske, obče veljavne in edino pravilne« (2000: 7).

Medijski diskurz zajema številna področja delovanja, različne oblike medijskih tekstov ali govorov, od informativnih do zabavnih ali celo fikcijskih. Meje med različnimi oblikami diskurza ali različnimi žanri so pogosto zabrisane in tako gledalcu dodatno otežkočajo razumevanje medijske konstrukcije »realnosti«.

Van Dijk (1993) pravi, da je medijski diskurz glavni vir znanja ljudi, njihovega obnašanja in ideologije. Govori o medijskem diskurzu kot o obliki *nadoblasti*, saj le-ta po njegovem določa, kdo je v družbi sprejemljiv in kdo ne. S tega vidika je medijska reprezentacija seveda sporna in vredna razpravljanja. V svoji študiji diskurza elit (1993) se osredotoča na vlogo t.i. »belih« elit v produkciji etničnih in rasnih neenakosti ter poudarja, da mediji igrajo osrednjo vlogo v oblikovanju socialnih kognicij javnosti v najširšem smislu kot tudi v reprodukciji rasizma. Kot pravi, so raziskave pokazale, da mediji sodelujejo v elitnem konsenzu pozitivne samoprezentacije in negativne prezentacije drugih.

V teoretičnem okviru svoje razprave o množičnih medijih danes (1995) se osredotoča na dva vidika moči medijev ali medijskega diskurza: **kontrola uma** in **kontrola dostopa**. Moč medijskega diskurza tako definira v okvirih kontrole mentalnih modelov medijskih uporabnikov in socialnih reprezentacij kot posledic, ter v okvirih njenih pogojev. Kot pogoj obravnava dostop posameznih skupin do medijev, kjer imajo »bele« elite glavno vlogo, in posledice takšnega neenakega dostopa za medijski diskurz.

Medijske elite lahko definiramo prav v luči njihovega nadzora nad medijskim tekstom oz. govorom. Preprosto rečeno so to skupine, ki imajo največ besede v različnih socialnih situacijah in institucijah, ki imajo preferenčni in aktiven dostop do javnega diskurza na splošno in še posebno do medijskega diskurza (Tuchman v van Dijk 1995: 33).

Kot pravi Fowler, lahko »dostop« definiramo kot recipročen odnos med temi skupinami in mediji. Vendar to neizogibno vodi do medijskega osredotočanja na samo eno socialno kategorijo glasov. Rezultat takšnega neravnotežja v dostopu je pristranost – » ne samo glede na to, *kateri* pogledi so poročani, kar je stvar vsebine, temveč tudi glede na to, *kako* so poročani, kar je stvar forme in stila in posledično ideološke perspektive« (Fowler 1991: 22).

Medijski diskurz naj bi imel tako ključno vlogo v reprodukciji rasizma današnjega časa. Moč medijev pa naj bi bila še posebno očitna na področju etničnih odnosov, ker ima velik segment široke javnosti zelo malo ali celo nič alternativnih virov informacij glede etničnih zadev. Za potrebe diplomskega dela se v nadaljevanju osredotočam predvsem na novinarski diskurz in konstrukcijo novic v širšem smislu ter na televizijski novinarski diskurz v ožjem smislu, še natančneje, na novinarski diskurz dnevnoinformativnih oddaj.

5.1.1. DEFINIRANJE IN PROIZVAJANJE KONSENZA

Van Dijk (1993: 244-288) poudarja naslednje ključne načine, na katere medijske elite in njihovi elitni viri definirajo, legitimirajo in proizvajajo etnični konsenz skozi novinarski medijski diskurz:

Zaposlovanje: Zaposlovanje novinarjev je vpliven dejavnik, ki prispeva k reprodukciji rasizma - še posebno v Evropi je še vedno izrazita neprisotnost manjšinskih novinarjev. Novice tako v večini producirajo novinarji, ki so odrasli oz. bili socializirani z

dominantnimi normami in vrednotami »bele« skupine in ki tako definirajo vsesplošno perspektivo novic. Novinarska poročila so tako neizbežno bolj stereotipna in slabše informativna.

Produkcija oz. zbiranje novic: Tudi samo zbiranje novic označuje dominacija »bele« skupine. Manjšinske organizacije so na splošno manj močne in imajo manj organiziranih dostopov (npr. profesionalni oddelek za odnose z javnostmi, tiskovne konference, uradne govorce in druga institucionalna sredstva, ki bi dosegla novinarje). Tudi zaradi teh razlogov imajo lahko novinarji te manjšinske organizacije za manj pomembne in torej manj vredne novic oz. si ne prizadevajo aktivno iskati novic na njihovi strani.

Socialne kognicije: Socializacija in profesionalizem novinarjev kot tudi skupinsko članstvo »bele« rase prispevajo k razvoju socialne kognicije, ki v splošnem favorizira lastno skupino. Socialne kognicije tako definirajo sam sistem vrednosti novic, definirajo, kaj je pomembno, vredno novice oz. zanimivo.

Teme diskurza: Teme oz. vsesplošni pomeni definirajo, katere informacije si uporabniki medijev najbolj zapomnijo iz npr. novinarskih poročil. Kot piše van Dijk, »če bralci nimajo drugega znanja in verovanja, navadno posvojijo te subjektivne medijske definicije, kaj je pomembno o dogodku« (1993: 248). Ob tem je potrebno poudariti, da je za razumevanje nekega diskurza potrebno upoštevati tudi tisto, kar se v diskurzu ne pojavlja, oz. teme, ki niso obravnavane. V splošnem so teme, ki so v interesu npr. etničnih manjšin, obravnavane v precej manjšem obsegu.

Shema novic oz. superstrukture: Teme novic so organizirane s strani t.i. specifične novičarske shemate oz. superstrukture, ki so sestavljene iz številnih konvencionalnih kategorij, ki so organizirane v hierarhično strukturo. Kakšno stopnjo pomembnosti bodo zasedle določene teme v tej shemati, je odvisno tudi od etničnega odnosa novinarja:

V etničnem novinarskem pokrivanju to običajno pomeni, da se temam, ki so skladne s prevladujočimi predsodki ali stereotipi, kot npr. kriminal manjšin, navadno namenja več pomembnosti in se jih tako dvigne višje v hierarhiji sheme novic. Nasprotno se informacije, ki so neskladne z našo pozitivno kognicijo belih novinarjev, kot npr. elitni rasizem ali diskriminacija v medijih, lahko potisne nižje v hierarhiji, če so sploh prisotne (Van Dijk 1993: 251).

Citati: V okviru citiranja govorimo pravzaprav o t.i. simbolni diskriminaciji, podobni tisti pri izbiri tem. Govorimo o izbiri govorcev v novicah, o vzorcih citatov. V vseh temah so bele elite navadno citirane oz. kot govorci v novicah prisotne zelo pogosto, izčrpno in

kredibilno. Kot piše van Dijk, še posebno »v primeru občutljivih tem, kot so npr. predsodki, diskriminacija in rasizem, manjšine sploh niso citirane ali pa so citirane z dvomom in distanco« (1993: 279).

Jezik, stil in retorika: Številne semantične taktike prispevajo k vsesplošni delitvi na »Nas« in »Njih« - implikacije, domnevanje, nejasnosti, primerjave in zanikanje so samo nekatere izmed teh taktik, ki prikazujejo »Druge« kot problem ali celo grožnjo »beli« družbi, medtem ko predstavljajo nas kot pozitivne ali nevtralne. To delitev oz. semantični kontrast med »Nami« in »Njimi« nadalje lahko še poudarijo agresivni stilistični zapisi in retorične figure.

V širšem smislu vse te karakteristike do določne mere vplivajo na oblikovanje stereotipov v medijskih vsebinah. V grobem lahko rečemo, da kumulativno tvorijo podlago za stereotipno podobo »drugačnost« ali »drugih«. Skupaj s posebnimi tehnikami manipulativnih diskurzivnih strategij, ki jih uporabljajo mediji v novinarskem diskurzu, tvorijo diskurzivno okolje in prakso, ki pravzaprav podpira hitre posplošitve, generaliziranje in tipiziranje, skozi bolj radikalen pogled pa mišljenje, obremenjeno s predsodki in diskriminacijo, sovražni govor ali celo rasizem, ki se največkrat ne izražajo odkrito, temveč posredno oz. veliko subtilneje kot nekoč.

5.2. DRUŽBENA KONSTRUKCIJA NOVIC

Omenili smo že, da svet novic ni naraven svet, temveč je narejen in je rezultat človeške volje, zgodovine, socialnih okoliščin, institucij, konvencij itd. Kot poudarja Fowler (1991), so medijske institucije družbeno, ekonomsko in politično umeščene in potemtakem vedno pozicionirane iz določenega zornega kota. Posledično so vse novice, ki jih producirajo mediji oz. gledano ožje novinarji, na neki način pristranske oz. predstavljene iz določenega zornega kota. Kot take ne morejo nikoli popolnoma zadovoljiti enega temeljnih načel novinarskega poročanja – načela objektivnosti. V tem kontekstu je zanimiva izjava Stephanie Tremblay, francoske voditeljice na Radiu Canada, ob primeru terorističnega napada 11. septembra 2001: »Sprva sem se odzvala na napad, kot da bi bila posvojena Newyorčanka, in ne kot novinarka« (Freedomforum, 2001). Vprašanje pristranosti v novinarskih reprezentacijah tako nikakor ni zanemarljivo. Fowler

(1991: 11) navaja različne možne odgovore na vprašanje pristranosti novinarskega poročanja. Kot pravi lahko »optimistično« razlagamo pristranost v okvirih demokracije in individualne odgovornosti. Vsak ima tako pravico povedati, kar misli, uporabniki medijskih vsebin pa bi morali brati ali gledati natančno in komparativno, da bi videli skozi predsodke do »resnice«. Spet drug odgovor na vprašanje pristranosti pravi, da predsodki obstajajo, vendar ne povsod. Ta pogled dovoljuje ljudem, da verjamejo, da je njihov časopis nepristranski, medtem, ko so vsi ostali pristranski, najradikalneje pa posega v televizijska poročila, ki ne morejo biti pristranska, saj »kamera ne more lagati«. To zadnje je v osnovi kontradiktorno televizijskemu »jeziku«, formam oz. samemu ustvarjanju slikovnega gradiva in produkciji tega gradiva v končni izdelek, ki doseže gledalce.

Z vprašanjem pristranosti v konstrukciji novic je tesno povezano vprašanje selekcije oz. mediacije novic. Novice so produkt kompleksnega procesa, ki se »začne s sistematičnim sortiranjem in selekcijo dogodkov in tem, skladno z družbeno konstruiranim nizom kategorij« (Hall v Fowler 1991: 12). Za razlago selekcije oz. transformacije novic je pogosto uporabljena ideja »vrednosti novic« oz. ideja določenih kriterijev, katerim mora biti zadovoljeno, da dogodek dejansko postane novica v medijih. Johann Galtung in Mari Ruge sta formulirala, danes široko sprejet seznam dvanajstih kriterijev oz. lastnosti nekega dogodka, ki sestavljajo generalne vrednosti novic (glej Košir 1988: 35-36, Hartly 1982: 75-80, Harcup 2004: 30 in Fowler 1991: 12-16). Vsaka izmed teh vrednosti vpliva na končni rezultat, ki doseže gledalca oz. bralca. V luči obravnave produkcije stereotipnih vsebin izpostavljam pet vrednosti novic: nedvoumnost (jasnost), kompozicijo, poosebljenost, povezavo z elitnimi (velikimi) narodi in negativnost. Nedvoumnost je za množične medije pomembna v smislu omejenega števila pomenov dogodka (četudi dogodek ni preprost). Jasneje kot ga je mogoče razumeti in interpretirati brez multiplih pomenov, večja je možnost, da bo objavljen. Poosebljenost nastopa v funkciji spodbujanja neposrednih čustev identifikacije, empatije ali neodobravanja pri uporabnikih novic. Kompozicija kot vrednost novic predvsem določa, ali bo nekaj bolj ali manj vredno objave v odnosu do tega, kar je v danem trenutku na razpolago, negativnost pa je obravnavana v smislu pojmovanja »dobra novica je slaba novica«. Povezava z velikimi narodi predvsem nakazuje na dominanten status teh narodov v svetovni politiki in kulturnih zadevah.

Kot pravi Fowler (1991: 19), moramo vrednosti novic obravnavati kot »kvalitete novinarskih poročil«. Iz tega izhaja, da so vrednosti novic pravzaprav značilnosti reprezentacije in ne samo značilnosti selekcije. Po njegovem se vrednosti novic lahko imajo za »intersubjektivne mentalne kategorije«. V ohlapnem okviru, to pomeni, da ljudje delujejo na podlagi tiho odobrenih mentalnih kategorij, namenjenih razvrščanju izkustev. V določanju pomembnosti dogodka se mediji kot tudi njihovi bralci oz. gledalci, tako eksplicitno kot implicitno, zanašajo na t.i. »splošne predpostavke«, »shemate«, »paradigme« oz. »stereotipe«. Iz tega vidika so stereotipi pravzaprav »menjalna valuta« v recipročnem procesu formiranja novinarskih dogodkov ali formacije vrednosti novic (Fowler 1991: 17-20). Z drugimi besedami, nekaj je lahko izbrano kot novica samo, če je lahko vidno v določeni reprezentacijski luči. Poleg tega, da bi občinstvo »vstopilo v novico, mora najti znano oporišče v zgodbi in to ponujajo stereotipi« (Lippmann 1922/1999: 223). Del problema stereotipnih reprezentacij se tako nanaša na naravo informativnega, poročevalskega medijskega posla. Tako so na primer socialni problemi vredni novic in poročanje o teh problemih se neizogibno osredotoča na tiste, ki najbolj ustrezajo sprejetim stereotipom.

Veliko raziskav je pokazalo, da imajo etnične novice oz. novice, ki poročajo o etničnih zadevah, običajno omejeno število stereotipnih tem, ki jih lahko povzamemo v naslednjih točkah (van Dijk 1993: 248-249): imigracije (s poudarki na problemih, nelegalnosti, demografskih in kulturnih grožnjah), kriminal (poudarek na nasilju, nemirih, preprodaji drog, tihotapljenju, kraji ...), kulturne razlike in deviacije (npr. nazadnjaške navade, verski fundamentalizem, socialni problemi etičnih odnosov), etnični odnosi (npr. etnične težnje, diskriminacija, rasni napadi in druge oblike rasizma, navadno definirane kot obžalovanja vrednega incidenta, ki je pogosto pripisan obnašanju manjšin – krivda žrtve). Ko torej govorimo o medijih in družbeni konstrukciji novic, govorimo o dominantnih vrednostih novic, o naravi in rutini novinarskega in medijskega posla, o konvencionalnem procesu selekcije, o vpetosti medijev in novinarjev kot posameznikov v širši družbeni, gospodarski, politični sistem, o socialnih kognicijah in pozicijah. Vse to vpliva na to, kaj je objavljeno v novicah, in na to, kako je novica prezentirana. Tisto, kar je prezentirano medijskemu občinstvu, ni »resnična preslikava« realnosti ali dejstev brez vrednosti, temveč konstrukcija podob, ki se kažejo kot novice.

Stereotipe lahko razumemo kot kategorije, ki jih projiciramo na svet, zato da bi svet postal razumljiv. Vendar, če so stereotipi nepogrešljivi za posameznikovo razumevanje okolja in so kot taki pomemben del medijskega repertoarja oz. so v produkciji medijskih vsebin in novic neizogibni, jih vendarle obkroža nevarna cona. Kot pravi Day, »ne samo da ljudje lahko izgubijo resnični vpogled v realnost, sčasoma je tudi ogrožena njihova sposobnost življenjske izkušnje« (1991: 282).

5.3. PRVINE TELEVIZIJSKEGA NOVINARSKEGA DISKURZA

Če smo do sedaj o medijskem oz. novinarskem diskurzu govorili bolj na splošno, je to poglavje namenjeno karakteristikam televizije, ki poleg vsega prej opisanega pomembno vplivajo na podobe oz. televizijske produkte, ki dosežejo gledalca.

Televizijo lahko razumemo kot primer večznakovne oblike diskurza ali kot eno najbolj kompleksnih oblik novinarskega diskurza. Kot piše Labanova (2007: 29), televizijsko novinarstvo svoj diskurzivni status resničnosti ustvarja tako z besedilom kot z zvokom in vizualizacijo. To nas neizogibno vodi do mnogoterosti pomenov televizijskega besedila, kar je za Fiskeja in Dahlgrena bistvena značilnost televizije kot oblike kulturnega diskurza (Laban 2007: 30). Televizija je neposreden, dramatičen in čustven medij in ena glavnih strategij sodobnega televizijskega novinarstva je prav močno kognitivno in emocionalno vključevanje gledalca (Laban 2007: 31, 185). Televizija takšno močno emocionalno vključenost dosega z različnimi strategijami, kot npr. personalizacijo dogodkov, dramatizacijo (tako v sliki kot besedi) in narativizacijo, ki v realnosti vedno bolj postajajo pomembne prvine televizijskih dnevnoinformativnih oddaj oz. televizijskih novic. Bennett prav personifikacijo in dramatizacijo (poleg fragmentacije in normalizacije) izpostavlja kot ključna elementa novic, ki preprečujeta gledalčevo resnično razumevanje dogodkov (v Jakopič 2004a: 49). To je pomemben vidik predvsem zato, ker v splošnem velja, da so TV novice in tudi sicer oddaje informativnih programov tisti žanri, ki naj bi v svojih programih najneposredneje prikazovali realnost (Jakopič 2004a: 48). Avdiovizualni televizijski jezik, ki nas bo zanimal v nadaljevanju, po Graberjevo večinoma deluje skozi stereotipni verbalni in vizualni diskurz, ki gledalcu omogoča hitro razumevanje (v Laban 2007: 36). Lahko rečemo, da se ta stereotipna komponenta verbalnega in vizualnega

nanaša tako na samo prezentacijo (ki sledi ustaljenim normam in konvencijam) kot produkcijo. Ko torej govorimo o televizijskem diskurzu ali novinarstvu, govorimo o specifičnih prvinah reprezentacije. Za našo nadaljnjo analizo izpostavljamo naslednje pomembne prvine televizijskega novinarskega diskurza: moč vizualnih podob oz. t.i. pripovedovanje s sliko, moč zvoka oz. govora, glasbe in zvoka okolja, razmerje med vizualnim in verbalnim, učinek neposrednosti ter narativizacijo, personifikacijo in dramtizacijo.

Moč vizualnih podob oz. t.i. pripovedovanje s sliko

Slika je glavna prvina televizijskega novinarstva. Njena največja moč se kaže tako v sporočanju oz. vtisu neposrednosti kot potrjevanju »resničnosti« informacije ali podeljevanju legitimnosti informaciji (Hartley v Laban 2007: 35), poleg tega pa ima tudi izrazito čustveno komponento. Kot je zapisal Lippmann, si »predstavljamo, da prihaja do nas brez človekovega vmešavanja, istočasno pa je tudi od vseh možnih najmanj naporna hrana za možgane« (1922/1999: 85). V realnosti televizijskega ustvarjanja je pomembno dejstvo, da je slika tako kot beseda način izražanja, ki lahko nosi izrazito subjektivne poglede na določeno problematiko. Televizijski vizualni jezik je izredno močna in kreativna komponenta, ki lahko pri gledalcu namerno ustvari različna občutenja. Tudi sam kodeks RTV Slovenija izpostavlja sugestivno moč slike, ko pravi: »Posnetki s televizijsko kamero so zaradi svoje prevladujoče sugestivne moči pri gledalcih odločilni sotvorci čustvenih in razumskih identifikacij, vtisov, presoj in nazadnje mnenj o posnetem in predvajanem. Izrazito subjektivni snemalski pristopi pri oblikovanju poročevalskih zvrsti praviloma niso primerni« (Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija 2000: člen 9.8). Dodatna pomembna komponenta televizijske slike je tudi dimenzija neverbalne komunikacije tistih, ki so reprezentirani – ta dimenzija je drugim medijem nedostopna. Letica pravi, da izraz na obrazu sogovornika, njegova čustva, zamišljenost, vznemirjenost, oklevanje ali premori, skupaj z npr. bližnjimi kadri obraza in različnim kadriranjem gledalcem omogočajo vpogled v druge dimenzije (v Laban 2007: 39).

Ob tem je potrebno izpostaviti še montažo posnetkov, ki gledalcem, kot pravi Hartley, »spretno pripoveduje, kaj zgodba pomeni – čustveno, ne razumsko« (v Laban 2007: 40). In čeprav npr. kodeks RTV določa, da mora montaža prispevkov čimbolj ohraniti

verodostojnost tistega, kar se je zgodilo, da lahko deluje le v smislu zgoščitve realnosti, ki pa ne sme popačiti dejstev (Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija 2000: člen 9.4), nas dejanska analiza prispevkov lahko pripelje bližje Eisensteinovemu stališču. Ta posnetka tako nikoli ne opisuje v vlogi reprezentacije, marveč vedno v vlogi montaže, ki mu pomeni razkosanje, fragmentiranje dogodka ter njegovo rekonstrukcijo, ki pa že vsebuje neko stališče oz. zorni kot (v Jakopič 2004a: 55). Grabner poudarja, da je gledalčevo pomnjenje vizualnih podob veliko boljše kot pomnjenje verbalnih informacij, poleg tega se zdi mnogim gledalcem zgodba, ki jo spremlja slika resničnejša in jasnejša, omogoča jim, da si ustvarijo popolnejšo predstavo o ljudeh in dogodkih (v Laban 2007: 42-43).

Moč zvoka oz. govor, glasba in zvok okolja

Butler (v Laban 2007: 57) pravi, da ima zvok vsaj tak ali še večji vpliv na gledalca kot slika. Kot glavne funkcije zvoka definira privabljanje in ohranjanje pozornosti gledalcev, manipulacijo gledalčevega razumevanja televizijske vizualne podobe, ohranjanje toka televizijskih segmentov in ohranjanje nepretrganosti znotraj posameznih prizorov.

Televizijski zvok deli na govor, glasbo in različne zvočne učinke. Uporaba *glasbe* je v TV-novicah seveda specifična, saj naj bi bila, kot piše Jakopičeva (2004a: 58), brez t.i. mitske vsebine. Najbolj specifičen zvok v TV-novicah je t.i. *mednarodni ton*. Gre za »izvirni, naraven zvok dogodka, ki ga snemalec posname hkrati s sliko« (Laban 2007: 58) in ima predvsem avtentifikacijsko funkcijo. Najpogostejša oblika govora v dnevno informativnih oddajah je *brano besedilo*, in sicer tako tisto, s katerim novinar prispevka gledalcu opiše dogodek, ga umesti v čas in prostor, nakaže zaplet, povezuje segmente zgodbe, (Ekström v Laban 2007: 69) oz. z drugimi besedami reprezentira dogodek, kot besedilo voditelja dnevnoinformativne oddaje. V luči omejevanja možnih reprezentacij dogodka so voditeljeve napovedi ključne, saj predstavljajo uvod oz. prehod k novinarskim besedilom. Ob tem je potrebno poudariti dve prvini govora, ki lahko vplivata na občutja gledalcev in generirata posplošitve v govoru in jeziku. Kot prvo, »kadenca, barva in tempo glasu imajo na televiziji izjemno moč« in prav govor je tisti, ki gledalca usmerja v zaželeno (Laban 2007: 67). Govora prav zato ne moremo obravnavati kot vrednostno nevtralnega. In drugič, govor je vedno časovno zelo omejen, kar neizogibno vodi k hitrim posplošitvam in ne dovoljuje daljšega pojasnjevanja dogodka. Kot pravi McNair (v Laban

2007: 68), so npr. posamezna besedila dnevnoinformativnih oddaj redko daljša od dveh minut, to pa od novinarjev zahteva čim bolj nekompleksno in čim bolj urejeno poročanje. Z drugimi besedami, poenostavitve v TV-novicah so neizogibne.

Razmerje med vizualnim in verbalnim

Po Hartleyju, se pomen televizijskih novinarskih besedil tvori predvsem prek odnosa med vizualnim in verbalnim delom novinarskega prispevka (v Laban 2007: 73). Kot pravi Labanova (2007: 73), televizijski govor najbolje posreduje dejstva, podatke, opis, medtem ko se vizualne podobe večinoma uporabljajo kot vizualni dokaz ali prikaz in za dramtizacijo, saj je v njih izrazita čustvena komponenta.

Za samo razumevanje televizijskih reprezentacij je prav razmerje med govorom in sliko zelo pomembno, saj skupaj dosežeta končni učinek pri gledalcu oz. zaznamujeta slike in občutja, ki ostanejo v glavah. Slika in beseda sta lahko v t.i. sozvočju, to pomeni, da se dopolnjujeta in potrjujeta druga drugo, lahko sta neskladna ali celo nasprotna (to je predvsem rezultat slabe novinarske prakse). Kot pravi Brosius, je gledalčevo razumevanje boljše, če so vizualne podobe in besedilo usklajeni (v Laban 2007: 81). Razmerje med govorno besedo in sliko pa nam seveda dopušča tudi možnost manipulacije ali simbolnega upovedovanja.

Učinek neposrednosti

Prav učinek neposrednosti Harcup (2004: 142) izpostavlja kot eno bistvenih prvin televizijskega diskurza, ki kljub temu, da je visoko reguliran in rutiniziran proces, gledalcu daje občutek, da poroča o stvareh, ki se dogajajo *zdaj*. Fiske pri tem poudarja, da občutek neposrednosti prinaša tudi prepričanje o odsotnosti uredniških posegov, kar še dodatno pripomore k občutkom resničnosti in transparentnosti (v Laban 2007: 82). Labanova (prav tam) pri tem opozarja na pogostost zlorabe in izkoriščanja tega občutka neposrednosti, ki ga medij dosega predvsem z neposrednim nagovorom, uporabo časovnih označevalcev neposrednosti, novinarskim raportom in neposrednimi vklopi v dnevnoinformativno oddajo.

Narativizacija, personifikacija in dramtizacija

Že v začetku tega poglavja smo izpostavili čustveno in kognitivno komponento televizijskega diskurza. Prav strategije, ki poudarjajo to čustveno komponento, po mojem mnenju v veliki meri prispevajo k stereotipnim podobam v televizijskih novicah.

Ekström, kot piše Labanova (2007: 187) vidi moč televizijske *naracije* v tem, da pripoved, dramaturgija ter zvočni in vizualni učinki skupaj tvorijo celoto, ki je za gledalca zelo mamljiva. Corner (v Laban 2007: 188) izpostavlja tri vidike kritik. Kot prvo naj bi televizijska naracija spodbujala leno gledanje in odvrčala pozornost kritičnega gledanja. Druga kritika se nanaša na učinek posploševanja kompleksnih tem, tretja kritika pa naraciji očita naturaliziranje dominantnih pogledov (kar naj bi bilo vidno v načinih predstavitve dogodkov ali ljudi).

Personifikacija naj bi v prvi vrsti služila približevanju zgodb občinstvu, saj ima visoko čustveno noto, posledično pa krepi tudi gledalčevo pomnjenje. Ekström in Hallin, kot piše Labanova (2007: 189), v primeru personifikacije opozarjata na možnost popačenja ali poenostavljanja dogodka (ki je v resnici večplasten) oz. njegove reprezentacije.

Dramatizacija, ki je lahko tako verbalna kot vizualna, je sicer navadno obravnavana kot prvina senzacionalističnih medijev, vendar so njene prvine vedno bolj navzoče v dnevno-informativnem poročanju, kar je še posebej očitno v primeru poročanja o katastrofah ali velikih medijskih temah. Upraba dramatičnega in pozornosti zbujujočega tona glasu ter »hitro menjavanje branega besedila in kratkih zvočnih izsekov, rekontekstualiziranih z nedokončano povedjo ali vprašanjem, ki napeljuje na odgovor«, sta po mnenju Labanove (2007: 200-203) dva od načinov verbalne dramatizacije, medtem ko kot ključne prvine vizualne dramatizacije v novinarskem televizijskem diskurzu izpostavlja uporabo čustvenih posnetkov, upočasnjene hitrosti slike ali dvojne hitrosti slike, ponovno uprizarjanje dogodka, uporabo dinamičnih premikov kamere, ki posnemajo človekovo premikanje in gledalcu omogočajo, da se postavi v vlogo akterja dogodka, ter ostale tehnike dramatičnega načina snemanja in montaže.

Dramatični način upovedovanja ima zaradi čustvene dimenzije večji vpliv na gledalca in prav zato je kot tak problematičen, saj lahko vzbuja razburjenje, širi strah in paniko med ljudmi. Pri tem izpostavljam predvsem *ponavljanje vizualne ali verbalne podobe*, ki ga po Hartleyju (v Laban 2007: 205) lahko razumemo kot enega izmed načinov vkodiranja zaželenega branja sporočila. V končni podobi se seveda vse te komponente - neposrednost, dramatičnost, personifikacija itd. prepletajo in skupek je tisto, kar vodi k vedno večji homogenosti vsebin, k pretiranemu poenostavljanju in tipiziranju ali vsaj ožanju tem na vedno enake vzorce.

5.4. NOVINARSKA PRAKSA IN PRODUKCIJSKE OMEJITVE

V nadaljevanju želim obravnavati nekaj dodatnih pomembnosti novinarske prakse in omejitev, znotraj katerih se ustvarjajo novice. Izpostavljam predvsem tiste dejavnike, za katere menim, da so pomembni v proučevanju stereotipov in predsodkov v novinarskih poročilih.

Novinarsko prakso lahko v prvi vrsti označimo kot »kontroliran« način produkcije novic. Mediji težijo k temu, da čimbolj nadzorujejo proizvodnjo novic, ali povedano drugače, težijo k temu, da je tudi nepričakovano pod nadzorom. Produkcija novic je vedno omejena s časom, krajem in akterji. Večina informativnih medijev zbira svoje novice, kot piše Fowler (1991: 21), s plačevanjem profesionalnim tiskovnim agencijam, da pošiljajo zgodbe, in na ta način, da novinarji redno in rutinsko nadzorujejo potrjene vire informacij, v smislu institucij in dogodkov, ki so nenehno obiskovane s strani novinarjev. Takšno zbiranje novic seveda zagotavlja ekonomijo časa, vendar je ob enem zelo selektivno, saj ima samo določene vire za vredne rednega povpraševanja. S tem pa ponovno trčimo v teorijo *dostopa* (o kateri govori van Dijk) kot načina pristranskega portretiranja ali reprezentiranja družbenih dogodkov. Novinarji največkrat uporabljajo za svoje prispevke predformulirane informacije v obliki agencijskih poročil, dokumentacije, tiskovnih konferenc, poročil očitvidcev, institucijskih izjav za javnost, drugih medijskih poročil in redko prisostvujejo dogodkom kot takim. Te predformulirane informacije so kodirana oblika modela, ki lahko vsebuje mnenja, stališča, perspektive kot tudi specifične pomene in hierarhijo (van Dijk 1988:115, 116). Reprodukcijske takšnih preddefiniranih informacij in tekstov, ki so največkrat povzeti v novico, so eden od pomembnih vidikov generalizacije in posploševanja.

Skladno z novinarsko rutino in časovnimi omejitvami je osnova večine produkcije novic tisto, kar van Dijk (1988) imenuje »stari modeli z novimi detajli«. To formo v produkciji novic mediji še posebno radi uporabljajo v primeru velikih dogodkov, velikih katastrof itd. Velik dogodek, še posebno z negativno komponento, je navadno predmet novinarskega poročanja še tedne in mesece po tem, ko se je zgodil, velikokrat ne zaradi tega, ker bi se zgodilo toliko novega ali pomembnega za nadaljevanje tega dogodka, temveč zaradi

komponente predvidljivosti v produkciji in stopnjevanja pozornosti bralca ali gledalca, ki na koncu pravzaprav pričakuje, da bo vsak dan »slišal« nadaljevanje zgodbe.

Novinarska praksa in produkcija novice je seveda specifična tudi glede na medij, saj novinarsko delo močno omejujejo »formalne« zahteve različnih medijev, tako v smislu forme in tehnologije kot v smislu različnih načinov komunikacije. V primeru televizije je vizualna komponenta bistvena prvina načina komunikacije. V primeru novic, ki govorijo o tujih krajih, ljudeh in kulturah, so v smislu slike televizijske informativne oddaje največkrat odvisne od agencijskih posnetkov, saj je lastno produciranje slikovnega materiala največkrat izven finančnih zmožnosti dnevnoinformativnih oddaj in je kot tako omejeno samo na najpomembnejše dogodke (in še to ne vedno oz. natančneje, ne takoj). Ob tem je slika tudi omejitveni kriterij v televizijskih novicah. Povedano preprosto, če o dogodku ne obstaja slikovni zapis, le-ta težje postane novica, kot če je slikovni zapis na voljo. Dnevnoinformativne oddaje se v veliki meri poslužujejo reprodukcije arhivskega materiala v produkciji novih novinarskih prispevkov. Obsežna televizijska dokumentacija je po eni strani dragocen vir informacij, po drugi strani pa v veliki meri pripomore k temu, da se v novinarskih prispevkih (še posebno, kadar imamo opravka z eno tematiko, ki se nadaljuje v daljšem časovnem obdobju) pogosto pojavljajo vedno enake podobe (kot smo imeli priložnost dan za dnem videti v primeru terorističnega napada 11. septembra 2001) in na tak način utrjujejo vedno znova enako sliko v očeh gledalcev. Seveda je ob tem potrebno poudariti, da takšno ponavljanje nima nujno nekih skritih reprezentacijskih namenov oz. ni nujno uporabljeno kot določena reprezentacijska tehnika, temveč je lahko zgolj rezultat pomanjkanja drugih ustreznih posnetkov. Nazadnje pa so tu še ekonomske, birokratske in formalne določitve televizijskih izdelkov. Aktivnosti in rezultati informativnih oddaj so tako vsaj delno določeni s strani teh dejstev, s strani tistega, kar je na razpolago v danem finančnem okviru. Ta okvir v širšem pogledu seveda določa potreba po profitu. Temu je podvrženo tudi novinarsko poročanje, ki tako morda favorizira ene teme pred drugimi. Novinarji tako ustvarjajo svoja poročila znotraj časovnih, finančnih in konkurenčnih pritiskov in kot piše McNair (1998: 62) je pogosto precenjena meja, do katere lahko na novinarje gledamo kot na »svobodne« agente, saj so le-ti samo »zobci v kolesju, ki imajo malo ali nič nadzora nad njegovo hitrostjo in smerjo«.

6. ANALIZA PRIMERA: 11. SEPTEMBER 2001, TERORISTIČNI NAPAD NA ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE

6.1. DOGODEK in MEDIJSKI DISKURZ

Osrednji del diplomske naloge je namenjen konkretni analizi reprezentacij »Drugih« v informativnih medijskih vsebinah - natančneje, analizi diskurza televizijskih informativnih oddaj, kjer se v prvi vrsti osredotočam na stereotipiziranje kot reprezentacijsko prakso.

Teroristični napadi na Združene države Amerike 11. septembra 2001 predstavljajo pomemben datum, pravzaprav prelomnico v več pogledih. Kot prvo, dogodek je ena večjih katastrof v osrčju »zahodnega« sveta oz. največji teroristični napad, ki se je zgodil v samem »središču« zahodnega sveta in prizadel veliko število ljudi, tako neposredno (terjal je veliko število žrtev) kot posredno ali simbolno. O razsežnostih dogodka, o njegovih posledicah za ravnotežje v svetu, tako gospodarsko kot psihološko, so tekle v javnosti številne diskusije, ki so si bile, ne glede na raznolikost mnenj in stališč, enotne v tem, da je dogodek dodobra zaznamoval današnji čas, politične tokove, gospodarstvo, medije in ljudi. Drug pomemben vidik se nanaša na medije, saj je bil dogodek izredno močno medijsko podprt – tako teroristično dejanje (trk letala v Svetovni trgovinski center v New Yorku) kot tudi človeška tragedija in katastrofa, ki je sledila (nemočni ljudje, ki se poskušajo rešiti, reševalci, New York v dimu, izredno stanje, odzivi in ukrepi širom po svetu ...), se je odvijala neposredno pred našimi očmi. Od trka letala do padca nebotičnikov je minilo dovolj časa, da so lahko dogodek posnele številne kamere in da so televizijske postaje poskrbele za takojšnjo vključenost gledalcev v dogajanje. Rezultat te neposredne vključenosti gledalcev v veliko človeško tragedijo v sredini »močnega« zahodnega sveta je tako posebno izrazita dramatičnost, posebno izrazito čustveno stanje gledalca. Že v začetnih poglavjih smo opozorili na to, da so prav intenzivne emocije, ki spremljajo stereotipe, dobra podlaga za oblikovanje predsodkov ali krepitve posploševanja ali diskriminacije. Kot piše Dragoš v svojem prispevku o islamu, je drugačnost »sprejemljiva za večino le v stabilnih razmerah, medtem ko postane v nestabilnih grožnja« (2002: 36). Tudi če stereotipe, črno-bele tehnike, generaliziranje in tipiziranje v medijskih vsebinah lahko opravičujemo s teorijami lažjega razumevanja »ralnosti«, v kateri imajo

stvari tako svoj znani prostor in na ta način dajejo red kaosu informacij, uporabo teh tehnik v kriznih situacijah obkroža izredno nevarna cona, kar se je pokazalo tudi v primeru 11. septembra. V takšnih primerih stereotipiziranje hitro lahko zavzame destruktivno funkcijo, katere rezultat je npr. rasizem ali etnicizem.

Skoraj istočasno z dogodkom so se začela tudi ugibanja, predvidevanja in razprave o tem, kdo je odgovoren za napad. Kot piše Bošnikova v svojem povzemanju kratke študije islama v zahodnih medijih, katere avtor je Bashy Quraishy, so se zahodni mediji počasi, vendar zanesljivo osredotočili na vpletanje islama v diskusijo, in čeprav ni bilo dokazov in nihče ni prevzel odgovornosti za napad, je bil vseskozi prisoten sum, da gre za islamske teroriste: »Televizijska in časopisna poročila, radijske novice ter internetne pogovore so preplavile teme, kot so islam, fundamentalizem, terorizem in vojna. Besede kot ekstremistični muslimani, fundamentalisti, vojaški muslimani, Osama bin Laden, muslimanske teroristične skupine in islamski terorizem so se pojavljala spet in spet« (Bošnik: 2002a). O problematičnosti poročanja o tem konkretnem dogodku lahko zasledimo številne zapise širom po svetu. Ameriški mediji so bili podvrženi številnim kritikam, ki so se nanašale tako na podpihovanje nestrpnosti, sovražni govor, pomanjkanje objektivnosti, izrazito militantni diskurz, na patriotske reakcije novinarjev in posledično toliko bolj izrazito polarizacijo in poudarjanje t.i. »Mi-Oni« diskurza, na pretirane posplošitve in stereotipiziran pogled na islam.

Killmeier (2001) v svojem prispevku poudarja hujskaško noto diskurza in se osredotoča predvsem na tiste vidike medijskega poročanja, ki se nanašajo na mobilizacijo ameriške javnosti. Kot pravi, naj bi praksa ameriških medijev po septembrskih dogodkih razkrivala pokorno lojalnost uradnim virom in utemeljitvam, odsotnost kritičnega spraševanja in preiskovalnih prijemov, ter onemogočanje opozicijskih stališč. Kot najbolj očitna oblika mobilizacije na televiziji je po njegovem očitno hujskaško prikazovanje ameriške zastave: »Takoj po septembrskih dogodkih so ameriške televizijske združbe v vizualno podobo svojih programov uvedle zastavo, animirano ali takšno, ki nenehno plapola. Fox News Channel je začel prikazovati kar dve zastavici, CNN eno, MSNBC pa rdeče-belo-modro ozadje. Zastavice so se kar naenkrat začele pojavljati na oblačilih televizijskih voditeljev in novinarjev ...« (2001). Tudi objavljanje informacij je bilo podrejeno vladni administraciji, kot poudarja Merljakova (2001, 2002), ki kot primer navaja odločitev

nekaterih ameriških medijev, da bodo upoštevali navodila Busheve administracije. Kot pravi, so se ameriški novinarji v prvi vrsti znašli pred veliko dilemo: »Odločiti se morajo, ali so najprej Američani ali novinarji« (2001). Kot pravi Norman Solomon, avtor, ki redno objavlja na spletni strani Faira (Fairness & Accuracy In Reporting), so na kabelski televiziji Fox News Channel večer za večerom brez zadržkov klicali k povračilnim ukrepom (v Bojc: 2001). Sovražnega, odkrito vojaško nastrojenega govora je bilo v času po napadu vse polno, kot ugotavljajo pri Fairu. Kot primer v članku *Medijski veljaki zagovarjajo napad na civilne cilje* izpostavljajo izjavo najbolj znanega Foxovega gostitelja Billa O'Reillya, ki je 17. septembra (manj kot teden dni po napadih) dejal, da če afganistanska vlada ne bo izročila Osame bin Ladna ZDA, »bi ZDA morale zravnati afganistansko infrastrukturo z zemljo – med drugim letališča in elektrarne, uničiti zaloge vode in ceste« in v nadaljevanju dodal: »To je zelo primitivna dežela, zato jim življenje iz dneva v dan ne bo težko. Navsezadnje je ljudstvo neke države odgovorno za vlado, ki jo imajo« (v Bojc: 2001).

Problematičen govor, retorika ali reakcije pa niso prihajale samo s strani medijev oz. novinarjev, temveč tudi s strani različnih strokovnjakov in celo najvišjih državnih predstavnikov tako v Združenih državah kot drugod po svetu. Predsednik Bush je razglasil križarsko vojno proti terorizmu, Italijanski premier Berlusconi je islamsko civilizacijo imenoval za manj vredno v primerjavi z zahodno in tako jasno začrtal dva pola, nas in njih: »Zavedati se moramo moči naše civilizacije. Teh dveh civilizacij ne moremo enačiti (...) Ljubezen do svobode, ki je naše največje bogastvo, svoboda posameznika, svoboda ljudi, to niso značilnosti drugih civilizacij, tudi islamske ne« (izjava Berlusconija, objavljena v oddaji Dnevnik na RTV Slovenija dne 27. 9. 2001). Tony Blair je takoj po napadu razglasil vojno proti fundamentalizmu: »Napad na Ameriko je napad na našo civilizacijo, naše demokratične vrednote in naš način življenja« (v Bošnik: 2002a). Kanduč v svojem prispevku o ideoloških sporočilih vojne proti terorizmu poudarja, da gre za vojno, ki je tudi simbolna (»reprezentacijska«) in interpretativna. Kot pravi, se je že v prvem interpretativnem naskoku izbrisala neprekoračljiva ločnica med Dobrim in Zlim, in sicer na vseobsežni svetovni ravni: »Na eni, mračni strani so se znašli moralno inferiorni (versko fanatični in politično ekstremistični) »bad guys«, na drugi, svetli strani pa so se strumno postrojili orlovske plemenitosti, neskončne pravičnosti in trajne svobode polni

»good guys« ...» (2001). Moralne polarizacije, vprašljiva objektivnost, zanikanje odgovornosti, sklicevanje na višjo poštenost, vse to so bile karakteristike tudi nadaljnjih dogajanj, torej povračilnih ukrepov Amerike, v prvi vrsti napada na Afganistan in kasneje na Irak. Zanimivo je, da več avtorjev poroča o presenetljivi enotnosti, ki je zajela zahodne medije ob tem dogodku. Ali če si sposodim besede Bošnikove: »Kako so mediji reagirali 11. septembra? Kot eden« (2002b). O tej navidezni enotnosti videnja dogodka pišejo tudi Mancevič, Grčman in Pogačnik (2002) v svojem prispevku *Vojna medijskega spektakla*, kjer se osredotočajo na poročanje medijev o vojni v Afganistanu, ki je sledila 11. septembru.

Analize medijev v slovenskem prostoru so pokazale, da so se slovenski mediji na dogodek odzvali precej bolj s stališča nevtralnega opazovalca kot ameriški, razlog za to pa naj bi po mnenju avtoric raziskave *Poročanje slovenskih medijev o terorističnem napadu na Združene države Amerike* bil predvsem v tem, da Slovenija ni bila ne napadalec ne napadeni in da je bilo dojemanje temu primerno (Gnezda, Matkovič in Mlakar 2002: 69). Po njihovem mnenju je bilo poročanje slovenskih tiskanih medijev (v času takoj po napadu) nepristransko in situacije niso predstavili kot senzacijo, prav tako niso nepremišljeno obsojali ali pretirano pomilovali Američanov. V raziskavi o odmevih terorističnih napadov na Združene države Amerike na slovenski televiziji, za katero so izbrale 6 dni (ne zaporednih, temveč z enotedenskimi presledki), so analizirale osrednji televizijski Dnevnik. Sklep njihove raziskave pokaže, da se slovenski televizijski novinarji niso raziskovalno ukvarjali s pojavom terorizma, temveč so zgolj povzemali ameriške medije in nam ponujali črno-belo sliko dogajanja v slogu »Mi dobri – Oni slabi«. Velik odziv so pripisovali odzivu tujih državnikov, medtem ko je bil odziv slovenske javnosti obrobne pomena (Gnezda, Matkovič in Mlakar 2002: 69, 75).

Bolj kritični do slovenskega tiska so bili v svojem raziskovalnem prispevku Mancevič, Grčman in Pogačnik, kjer so analizirali 3 tiskane vire – Delo in Dnevnik, ter tednik Mladino. Ob tem so se osredotočali predvsem na prve vtise, ki jih je bralec lahko dobil ob srečanju z naslovnico. Zaključek raziskave pokaže, da je Delo izpostavljalo ameriško »pripoved« o vojni kot edino veljavno, Dnevnik je poudarjal diskurz militantnosti, Mladina pa naj bi nasprotovala mainstream predstavam o vojni (2002).

6.2. ANALIZA POROČANJA DNEVNOINFORMATIVNIH ODDAJ TELEVIZIJE SLOVENIJA

V konkretni analizi televizijskega poročanja me v prvi vrsti zanimajo reprezentacije »Drugih«, ki so se izoblikovale v primeru terorističnega napada na ZDA. V analizi se osredotočam na poročanje Televizije Slovenija v obdobju od 11. septembra 2001 do 25. septembra 2001. Gre za 14-dnevni interval, v katerem sem analizirala osrednji informativni oddaji - Dnevnik in Odmevi. Skozi analizo diskurza želim odgovoriti na vprašanje, kakšno podobo islama, muslimanov, Arabcev ter islamskega in arabskega sveta v širši obliki je konstruiral slovenski televizijski medij v tem času.

Predpostavke, iz katerih izhajam, so naslednje:

- Podoba islama v medijih je največkrat povezana z neko nevarnostjo, ogrožanjem miru, blaznostjo, fundamentalizmom in predpostavljena kot živo nasprotje normam, vrednotam in življenju »zahodnega sveta« – kot tak islam pomeni grožnjo kulturnemu zahodnemu redu.
- Muslimani so predstavljeni kot versko fanatični, agresivni in nevarni, kot akterji negativno ovrednotenih dejanj.

Te predpostavke obenem izpostavljajo socialno kategorizacijo muslimanov in Arabcev ter vrednostno določajo podobo islama, ki je navzoča v »zahodnih« medijih.

Stereotip islamskega in muslimanskega sveta v širši obliki bi torej lahko povzeli z naslednjimi besedami: militanten, agresiven, nevaren, iracionalen, fundamentalističen, zaostal, versko fanatičen.

Z analizo konkretnega poročanja želim preveriti naslednjo hipotezo:

Televizijska reprezentacijska praksa spodbuja stereotipe in predsodke. Reprezentacija terorističnega napada na Združene države Amerike 11. septembra 2001 je ponudila gledalcem črno-belo sliko dogajanja v slogu »mi dobri - oni slabi«, ter z stereotipiziranjem in generaliziranjem konstruirala negativno podobo islama in muslimanov, ki temelji na osnovni drugačnosti od nas.

Pri analizi me je zanimalo dvoje: kvantitativni vidik poročanja (koliko) in kvalitativni vidik poročanja (kako). Analiza je strukturirana na podlagi naslednjih treh parametrov:

- a) Glede na prvine televizijskega diskurza, ki sem jih izpostavila v teoretičnem delu naloge:
- analiza govornega besedila in zvoka, analiza slike in grafike ter povezava obojega,
 - analiza tehnik za krepitev določenih občutij pri gledalcih, kot npr. dramatizacija, učinek neposrednosti, personifikacija itd.
- b) Glede na manipulativne diskurzivne strategije, ki jih v svojih delih izpostavlja Van Dijk (1995) - na podlagi kritične analize diskurza, sem jih tako razporedila v naslednje točke:
1. generalna polarizacija in izrazita konfrontacija med »Nami« in »Njimi«,
 2. osredotočanje na raznolike socialne, ekonomske in kulturne probleme, ki so jih povzročili »Oni«,
 3. izrazite posplošitve in generalizacije,
 4. prednostni dostop in citati elitnih virov (poročanje v prid Zahoda),
 5. pozitivna samopodoba,
 6. zanikanje nestrpnosti oz. rasizma in ublažitev diskriminacije.
- Te strategije po mojem mnenju bistveno pripomorejo h krepitvi stereotipov in predsodkov v več pogledih:
- Stereotipi živijo od maksimiziranja razlik med objekti in razvijajo strategijo t.i. »delitve«, kot poudarja Hall (1997: 258) – stereotipiziranje deli tisto, kar je normalno in sprejemljivo, od tistega, kar je nenormalno in nesprejemljivo. Simbolično določa meje in izključi vse, kar ne pripada nam.
 - Stereotipi se ne dotikajo posameznih karakteristik individuumov, temveč so v svojem bistvu generalizacije ter posplošitve.
 - Stereotipi so vedno povezani z močjo – gre za moč, sposobnost reprezentirati nekoga ali nekaj na določen način, znotraj določenega »režima reprezentacij«.
- c) Glede na omejitve novinarske, produkcijske prakse, ki po mojem mnenju uspešno podpirajo generaliziranje in stereotipiziranje.

Ker je televizijski novinarski diskurz ena najbolj kompleksnih oblik diskurza, saj ustvarja tako z besedilom kot zvokom in sliko, posameznih elementov seveda ne moremo preprosto proučevati ločeno od ostalih, temveč je potrebno obravnavati celoten vtis, ki ga skupek besede, slike in zvoka ponuja gledalcu. Analiza je sicer zasnovana na posameznih sklopih, ki na prvi pogled morda dajejo občutek ločevanja, vendar je le-to namenjeno zgolj razčlenitvi posameznih elementov, ki jih bom na koncu poskušala interpretirati kot celoto, torej kakšne podobe so bile postavljene na ogled v televizijski konstrukciji realnosti. V analizo je bilo vključenih 208 novinarskih prispevkov in 188 napovedi studijskih voditeljev, ki so se v tem obdobju kakorkoli nanašale na teroristične napade 11. septembra. V skupino novinarskih prispevkov, za potrebe analize, štejem tako neposredna telefonska javljanja dopisnikov v studio, studijske novice, reportažne novinarske prispevke, poročila dopisnikov, pogovore z gosti v studiu kot tudi prispevke, ki povzemajo agencijske vesti ali pa so narejeni na podlagi arhivskega materiala.

6.2.1. NOVINARSKA PRAKSA in PRODUKCIJSKE OMEJITVE

Analiza je v prvi vrsti pokazala, da se je televizija pri poročanju soočala z dvema bistvenima omejitvama, ki sta pomembno vplivali na podobe, ki so bile postavljene na ogled dan za dnem:

- a) V poročanju se je večinoma morala zanašati na druge svetovne medije in predformulirane informacije v obliki agencijskih poročil.
- b) Izredna skopost slikovnega materiala v primeru prispevkov, ki so se kakorkoli nanašali na islamski svet, muslimane, Arabce.

Televizija Slovenija je sicer v primeru napada spretno uporabila svojo dokaj razvejano mrežo dopisnikov, vendar je potrebno poudariti, da je večina dopisnikov poročala iz držav »zahodnega« sveta. V analiziranih oddajah so se tako v prvem tednu pojavljala poročila ali telefonski pogovori med voditeljem v studiu in dopisnikom iz ZDA (najštevilčnejša), Londona, Bruslja, Rima, Dunaja in Moskve, v drugem tednu pa se je siceršnja dopisnica iz Moskve podala na pot proti Afganistanu. Tako je bilo občinstvo v drugem tednu in za kratek čas deležno nekaj več poročanja tudi iz »druge« strani. Od torej skupno 62 prispevkov dopisnikov (vključujoč telefonske pogovore med voditeljem in novinarjem) se

jih je kar 51 (82 %) nanašalo na poročanje iz »zahodnega« sveta in le 11 (18 %) na poročanje iz »druge« strani, ki je bila skoncentrirana v podobah Afganistana in Tadžikistana. Ob teh podatkih pa se moramo zavedati tudi dejstva, da dopisniki v uredništvo pogosto pošiljajo le brano besedilo, ki je naknadno vizualizirano z arhivsko sliko (MacGregor v Laban 2007: 42) ali sliko, pridobljeno s strani agencijskega materiala o dogodku. Jacobs (v Laban 2007: 42) pravi, da imajo arhivske vizualne podobe tako časovno kot prostorsko funkcijo. Vizualna podoba namreč novico umesti v geografski kontekst kot tudi v časovno obdobje, ki pa je pravzaprav vedno sedanjik.

Če ponazorimo na primeru slike Osame bin Ladna: gledalcem je bilo na voljo nekaj skromnih posnetkov, ki so prikazovali Osamo bin Ladna in ki so se izmenično prikazovali skoraj vsakič, ko je bil v novinarskem prispevku omenjen. Ti posnetki so bili posneti v drugem kontekstu in so bili lahko stari več let, vendar so prikazovali »novico« v sedanjiku.

Večina prispevkov, ki se je nanašala tako na dogajanje v Združenih državah Amerike kot v arabskih, muslimanskih deželah, je bila odvisna od agencijskega materiala – tako s stališča posnetkov kot s stališča informacij. Kot bomo natančneje pogledali v analizi slike, je skopost slikovnega materiala, ki je dosegla gledalca, izrazito pripomogla h krepitvi vedno enake podobe. Tudi tu lahko opazimo večjo slikovno pestrost materiala, ki prikazuje »zahodne« države in dogajanje v ZDA, kot tisto, ki prikazuje muslimanski svet. Televizija je poleg slikovnega materiala agencij uporabljala tudi svoj arhivski material. Nenatančna uporaba tega materiala in številne ponovitve so še dodatno pripomogle k posploševanju, generaliziranju in stereotipiziranju.

6.2.2. TEME DISKURZA

Temo diskurza izpostavljam kot eno najpomembnejših karakteristik diskurza, ki definira, katere informacije so o določenem dogodku pomembne. Van Dijk (1993) prav izbiro teme izpostavlja kot enega pomembnejših načinov vzdrževanja etničnega konsenza v medijih. Ko govorimo o analizi tem, pravzaprav govorimo o nekakšnih makrostrukturah ali makro nivoju televizijskega diskurza, ki določa najpomembnejše informacije izražanja.

Osredotočanje na negativne teme je po van Dijkju ena izmed diskurzivnih strategij, ki jih uporabljajo mediji, da manipulirajo s prevladujočimi modeli »etničnih dogodkov«.

V širšem smislu je v primeru islama to potrdil tudi primer terorističnih napadov 11. septembra, saj je islam postal široka »novica« takoj po dogodku, ki je tako sprožil debate o različnih negativnih vidikih islama in muslimanov. Če pogledamo razporeditev tem, ki so kakorkoli obravnavale dogodek ali bile z njim povezane, v ožjem smislu in znotraj analiziranega 14-dnevnega intervala v obeh oddajah, dobimo v grobem naslednjo sliko:

1. poročanje o dogodku, dogajanju na kraju dogodka, žrtvah, o odzivih drugih zahodnih držav, ukrepih v Ameriki in drugih državah zahodnega sveta, o tem, kako ljudje spremljajo katastrofo, o žalovanju, o varnostnih službah, o javnomnenjskih raziskavah v zahodnih državah, o povračilnih ukrepih, pripravah na vojno proti terorizmu, iskanju zaveznikov in sestavljanju koalicije, srečanju zahodnih državnikov, izrednih zasedanjih Nata in Varnostnega sveta Združenih narodov ter poročanje o gospodarskih in socialnih problemih, ki jih je povzročil napad – 118 novinarskih prispevkov (kar predstavlja slabih 62 % celotne tematske shemate)
2. poročanje o osumljenih za napad, o iskanju krivcev in aretacijah osumljencev – 16 novinarskih prispevkov (8 % celotne tematske shemate)
3. poročanje o dogajanju v arabskem, muslimanskem svetu – 33 novinarskih prispevkov (17 % celotne tematske shemate)
4. poročanje o nestrpnosti do muslimanov v Ameriki in na zahodu in kritika sovražnega govora (vključno z odzivi muslimanske skupnosti v Sloveniji in odzivom varuha človekovih pravic v Sloveniji) – kot samostojne teme obravnavane v 4 novinarskih prispevkih (2 % celotne tematske shemate)
5. poročanje o ukrepih in odzivih v Sloveniji – 21 prispevkov (11 % celotne tematske shemate)

V to razdelitev nisem vključila pogovorov z gosti v studiu (ki jih je bilo v tem obdobju 16 – od tega je bil en pogovor objavljen v Dnevniku, 15 pa v oddaji Odmevi), ker je večina pogovorov tematsko prepletala več tem hkrati in predstavljajo daljše odseke govora. Zato jih ponazarjam v naslednji razdelitvi:

1. Pogovori, ki so bili večinsko namenjeni komentiranju razmer v zahodnem svetu in Sloveniji (komentarji dogodka, kdo je bila tarča, kako deluje sistem kriznega upravljanja, delovanje varnostnih služb in ogroženost Slovenije, o katastrofni medicini in pripravljenosti zdravstva na takšne dogodke v Ameriki in Sloveniji, o gospodarskih posledicah napada, o poostrenih varnostnih ukrepih na slovenskem letališču in o letalih, o razmerah v svetu po teh dogodkih, o povračilnih ukrepih in ciljih in o jedrski nevarnosti). Takšnih je bilo kar 81 % celotne tematske shemate pogovorov z gosti.
2. Pogovori, ki so se kakorkoli, delno ali v celoti nanašali na komentiranje islama, muslimanov, Arabcev ali razmer v muslimanskih deželah. Takšnih pogovorov je bilo 5, kar je 31 % celotne tematske shemate pogovorov z gosti v studiu. Od tega sta bila samo 2 (12,5 %) pogovora v celoti namenjena obravnavanju teh tem, 3 (19 %) pa so bili namenjeni tudi komentiranju zahodnega dogajanja.
3. Pogovori, ki se na 11. september nanašajo posredno – takšen je bil samo 1 pogovor, in sicer s takratnim varuhom človekovih pravic, ki je izrekel kritiko na račun izjav, ki jih je v javnosti izrekel slovenski zunanji minister.

Če nadalje razčlenimo teme, ki so prikazovale arabski, muslimanski svet in islam v tem obdobju, dobimo takšno sliko:

1. odzivi vidnih predstavnikov arabskega sveta na napad, odzivi ljudi
2. nasprotovanje talibanov in njihovih privržencev izročitvi glavnega osumljenca Osame bin Ladna
3. grožnje, protesti in nasprotovanje povračilnim ukrepom
4. humanitarna katastrofa, begunci
5. o Osami bin Ladnu in njegovi teroristični skupini Al Kaida
6. islamski fundamentalizem
7. poziv k sveti vojni
8. o Afganistanu in tamkajšnjih prebivalcih
9. pretekli teroristični napadi

Studijski pogovori z gosti, ki so se nanašali na islam, muslimane ali arabski svet v širšem smislu, so se osredotočili na naslednje teme:

1. značilnosti islamskega fundamentalizma in terorizma
2. o dilemah Amerike glede priseljencev arabskega rodu
3. o terorističnih organizacijah v muslimanskem svetu, o islamu kot veri in o t.i. »spopadu civilizacij«
4. o islamu in talibanski različici islama
5. o džihadu ali sveti vojni

Groba tematska razdelitev nas tako pripelje do naslednjih zaključkov:

- dogajanje in odzivi zahodnega sveta so bili predstavljeni obsežneje kot odzivi islamskega, arabskega sveta.

- teme so izoblikovale ločnico med dvema »skupinama« - »Zahodom« in »arabsko – islamskim« svetom. Zahod je bil napaden, prizadejane so mu velike socialne in ekonomske posledice, na drugi strani pa se vrstijo obtožbe skrajnežev, ki so odgovorni za napad. Te obtožbe se v izbiri tem pokažejo na način, da mediji izpostavljajo določene vidike islamskega sveta, za katere menijo, da pritičejo napadalcem. Z ozkim izborom tematik, ki se v večini, posredno ali neposredno, nanašajo na negativne vidike islama, muslimanov ali pripadnikov arabskega rodu, poustvarijo stereotipno podobo na najvišjem tematskem nivoju medijskega diskurza.

6.2.2.1. Tematske shemate posameznih oddaj, način in potek upovedovanja dogodkov

Preden nadaljujemo z analizo posameznih segmentov diskurza, bi rada opozorila še na celostni vtis, ki ga posamezna dnevnoinformativna oddaja lahko pusti gledalcu. Tako tematska shemata posameznih oddaj kot način in potek upovedovanja in prikazovanja dogodkov v veliki meri in vedno bolj uporabljajo vse bolj očitne »režijske« prijeme, ki naj bi sicer v informativnih oddajah ne bili uporabljeni. Natančna analiza posameznih oddaj me je namreč pripeljala do ugotovitve, da dnevnoinformativne oddaje vedno več pozornosti namenjajo tako celotnemu dramaturškemu loku oddaje kot tudi posameznih prispevkov. Najpomembnejša prvina televizijskega medija pa vedno bolj postaja

dramatizacija, tako slikovna kot besedna. Po mnenju Ekströma (v Laban 2007: 200), dramtizirana televizijska novinarska besedila omogočajo gledalcu »empatijo, identifikacijo, pričakovanje in željo po vedenju, kako se zgodba konča«.

V analiziranem obdobju so oddaje dramatičnost ustvarjale predvsem s ponavljanjem določenih posnetkov, prikazom posnetkov v upočasneni hitrosti, ponavljanjem grafičnih naslovov, z izbiro dramatičnih grafičnih naslovov, z napovedmi voditeljev, ki so velikokrat vsebovale dramatične prvine v načinu podajanja informacij (kot je npr. razvidno iz spodnjega primera Dnevnika 11. 9.), z umeščanjem izjav pripadnikov skupine »Mi« in skupine »Oni«, z ustvarjanjem vtisa neposrednosti (to je predvsem vidno v primeru telefonskih vklopov dopisnikov v oddaji) in z razporeditvijo novic oz. novinarskih prispevkov v posamezni oddaji.

Poseben učinek lahko pripišemo tudi reprezentacijskim prijemom, ki ne sodijo v dnevno-informativne oddaje. Tak primer je bil uvod v oddajo Dnevnik 14. 9. 2001. Voditelj začne oddajo z dramatičnim besedilom: »Svet je v torek onemel zaradi groze, tesnobe in strahu, z današnjimi minutami tišine pa izrazil sočutje z žrtvami in njihovimi družinami ter solidarnost v uporabi proti tistim, ki svojo moč dokazujejo s terorjem«. Napovedi sledi vizualna in zvočna upodobitev žalovanja v maniri videospotovskega načina podajanja slike (uporaba filmskih trikov, mešanice črno-belih in barvnih posnetkov, najbolj udarnih podob tragedije in najvišjih predstavnikov zahodnega sveta v žalovanju), ki je zmontirana na glasbeno podlago (ta še poudari dramatičnost). Ta primer v analiziranem obdobju ni bil edini. Manira izrazito spotovskega podajanja slike, ki je bila uporabljena v uvodni napovedi oddaje Dnevnik dne 18. 9. 2001, je bila s stališča prezentacij muslimanov oz. ljudi arabskega rodu problematična tako v prikazovanju podob kot v povezavi slikovnih podob z voditeljičinimi besedami. Slika je bila razdeljena na dva dela, v levem delu so se menjavale slike osumljencev, ki naj bi sodelovali v terorističnih akcijah, v desnem delu pa so se menjavale slike dogodka (predvsem posnetki stolpnice in letala, ki trči vanjo), nedefinirane slike muslimanskih vernikov pri molitvi in nedefinirane slike ljudi iz arabskih oz. muslimanskih dežel – zamaskirani moški z dvignjeno puško, moški na vozu pelje svojo družino, ob njem hodita otroka, moški (v tradicionalnih oblačilih), ki sedijo v nedefiniranem prostoru. Gre za izrazito slikovno manipulacijo, ki tako muslimanskemu verskemu obredu kot nedefiniranim ljudem arabskega rodu pripiše negativno konotacijo

in jih postavi v vlogo storilcev nasilnega dejanja. Stereotipno prikaže Arabce oz. muslimane kot verne, ruralne in nasilne, in to v širokih posplošitvah:

Tabela 6.1: Uvodna napoved v oddaji Dnevnik, 18. 9. 2001

Besedilo voditeljice	Slikovna podlaga na levi strani ekrana	Slikovna podlaga na desni strani ekrana
Natanko teden dni po terorističnih napadih in ob mrzličnem iskanju storilcev so ameriški preiskovalci danes odkrili prve oprijemljivejše sledi.	Fotografija osumljenca 1 in ime	Stolpnica v dimu / Letalo se zaleti v stolpnico/
Aretirali so namreč 4 osumljence, za katere domnevajo, da so bili vpleteni v napade.	Fotografija osumljenca 2 in ime	Letalo se zaleti v stolpnico/ Stolpnica v dimu/
Agencije so v svet poslale pravzaprav fotografije sedmih osumljenec, ki naj bi sodelovali v terorističnih akcijah ali jih pomagali pripravljati, vendar ne poročajo, ali so ostalim trem osumljenecem že na sledi.	Fotografija osumljenca 3 in ime	Stolpnica se ruši/
Sicer pa teden dni po tragičnih dogodkih še vedno pogrešajo 5423 ljudi, doslej so našli 200 žrtev, po zadnjih podatkih pa so izgubili življenje državljani iz 62-ih držav.	Fotografija osumljenca 4 in ime	Dim, ki se vije po ulici / Gasilci na ulici/
Ameriška vojska ima že pripravljen natančen načrt protiukrepov, visoki predstavnik talibanskih oblasti – mula Mohamed Hasan Ahond pa je danes ZDA	Fotografija osumljenca 5 in ime	Ruševine stolpnice/Sveče Muslimanski verniki pri molitvi/
napovedal džihad, se pravi, sveto vojno.	Fotografija osumljenca 6 in ime	Zamaskiran moški z dvignjeno puško/ Moški na vozu pelje družino, ob njem hodita otroka / Moški v tradicionalnih oblačilih, ki sedijo v nedefiniranem prostoru
	Fotografija osumljenca 7 in ime	

Način upovedovanja novic in prvine dramatičnosti se mi v pričujoči analizi zdijo pomembne z vidika vzdušja, v katerem je bil gledalec deležen stereotipnega prikazovanja pripadnikov arabskega sveta ali islama. Kot primer v analizi izpostavljam strukturo, način slikovnega in besednega upovedovanja osrednje dnevnoinformativne oddaje Dnevnik, dne 11. 9. 2001, torej na dan, ko se je zgodil teroristični napad. S povzemanjem te oddaje želim prikazati vzdušje in dramatičnost, s katero se je v diskusijo vpletel islam. V prikaz strukture in poteka oddaje sem vključila tudi nekatere najpomembnejše dele besedila, tako besedila novinarjev kot izjav govorcev.

Učinek prvega dne – osrednja dnevnoinformativna oddaja Dnevnik (11. 9. 2001):

1. Voditeljica v studiu začne oddajo z udarno novico, ki govori o veliki človeški tragediji. Na začetku njenega govora je ob njej vidna grafična sotrvarba, sestavljena iz posnetka stolpnice Svetovnega trgovinskega centra v eksploziji in dimu, v ospredju plapolala ameriška zastava, pod

sliko je napis *Napad na ZDA*. Kmalu po uvodnem stavku namesto voditeljice v studiu gledamo posnetke Svetovnega trgovskega centra in letala, ki se zaleti v eno od stolpnic, vidimo posnetke stolpnic, ki se rušita, vidimo dim, ki se vali po cesti in ljudi, ki bežijo, vidimo pretresljive posnetke ljudi, ki skačejo iz goreče stolpnice. Ob gledanju posnetkov poslušamo glas voditeljice, ki nam upoveduje novico: »ZDA je popoldne in zvečer pretresla vrsta napadov na ključne politične in gospodarske cilje, Svetovni trgovinski center, Pentagon, eksplozije so bile v neposredni bližini State departmenta in Ameriškega kongresa ter v številnih drugih ameriških mestih. Ameriške letalske družbe so izgubile kar 4 letala, 2 sta treščili v Svetovni trgovinski center v New Yorku, 1 v poslopje Pentagona v Washingtonu, še eno je strmoglavilo pri Pitsburgu v Pensilvaniji. Po nepotrjenih informacijah pa so z več letali izgubili stik. Število vseh žrtev ni dokončno, jasno pa je, da govorimo o tisočih. Sodeč po posnetkih, ki jih gledamo, je sklep lahko samo eden: skrbno načrtovan in koordiniran teroristični napad na ZDA. Zvezo imamo z našim dopisnikom v Washingtonu, Matejem Šurcem, dober večer, Matej«.

2. Telefonsko se v oddajo vključi dopisnik iz Washingtona, ki komentira dogajanje v Združenih državah Amerike. Voditeljica v studiu mu postavlja vprašanja, dopisnik odgovarja. Vprašanja se osredotočajo na to, ali so napadi končani, ali lahko pričakujemo nadaljevanje, koliko je žrtev in kakšno je bilo sporočilo predsednika Busha. Ves čas pogovora so pred gledalčevimi očmi posnetki stolpnic Svetovnega trgovskega centra, letala, ki se zaleti v eno izmed stolpnic, dima na ulicah, stolpnice, ki se zruši, Pentagona v dimu, ljudi, ki se evakuirajo. Dopisnik zaključi svoje poročanje s povzemanjem sporočila predsednika Busha: »Njegovo sporočilo je bilo kratko in jasno: Svoboda je napadena in svoboda bomo zaščitili in branili. Bil je ..., imel je tiskovno konferenco v vojaškem oporišču v Louisiani, kamor je pristalo njegovo letalo Air Force 1. Povedal je, da je tako vlada kot svet za nacionalno varnost in njegov kabinet, da so sprejeli vse ukrepe za zaščito Amerike in Američanov, doma in po svetu. Kakšni so ti ukrepi, o podrobnostih pač seveda ni govoril. Bil je izredno pretresen in tudi raztresen, kot se je videlo.

3. Voditeljica v studiu napove prispevek, v katerem novinarka povzema dogajanje tega dne, v smislu rekonstrukcije dogodka. Ob voditeljici ponovno vidimo grafično sotvorbo z naslovom *Napad na ZDA (in slika stolpnice v eksploziji in dimu)*.

4. Sledi novinarski prispevek, ki razlaga potek dogodkov, vsebuje izjave treh prič in izjavo predsednika Busha – skozi prispevek ponovno gledamo stolpici Svetovnega trgovskega centra v dimu, eksploziji, trk letala, rušenje, Manhattan v dimu ...

5. Voditeljica v studiu ponovno vzpostavi zvezo z dopisnikom iz Washingtona, ob njej ponovno naslov *Napad na ZDA (in slika stolpnice v eksploziji in dimu)*: »Medtem je Eurokontrol, ki nadzira letalski promet nad Evropo, do nadaljnjega odpovedal vse polete z naše celine proti ZDA. V Avstriji pa so, ker nihče ne ve, ali se bodo napadi nadaljevali in kam se bodo usmerili, evakuirali vse judovske ustanove v državi. No, mi imamo še vedno zvezo z našim ameriškim dopisnikom –

Matej videli smo, kaj se je dogajalo v New Yorku popoldne. Je mesto, tako veliko kot New York, sedaj docela ohromljeno?»

6. Telefonsko se v oddajo ponovno vključi dopisnik iz Washingtona, ki nadaljuje s komentiranjem dogajanja. Voditeljica mu postavi dodatna vprašanja o tem, kaj Američanom svetujejo varnostni organi in ali imajo obveščevalne službe kakšne nove podatke. Med njegovimi odgovori gledamo reševalce, paniko na ulicah New Yorka, posnetke stolpnice v dimu, ljudi ki stojijo na oknih, dim, ki se vali po ulicah, reševalna vozila. Komentiranje se zaključi s počasnim posnetkom letala, ki se zaleti v stolpnico, sledi eksplozija (še vedno v počasnem posnetku), ter različni posnetki Svetovnega trgovinskega centra v dimu. Dopisnik zaključi svoj komentar z naslednjimi besedami: »... *Sto in sto vprašanj je, odgovora zaenkrat še ni. Ampak, dejstvo je, da gre za teroristični napad in da za njim seveda stojijo fundamentalisti, ki so bili pripravljeni žrtvovati tudi svoja življenja, da bi v smrt potegnili na stotine, tisoče, morda desetisoče žrtev.*«

7. Voditeljica v studiu zaključi pogovor in nadaljuje z naslednjim besedilom: »*Toliko za zdaj iz Washingtona. Kot rečeno, **savdski disident Osama Bin Laden** je že pred tremi tedni opozoril, da bo s svojimi privrženci izvedel napad na ameriške cilje zaradi ameriške podpore Izraelu, tako so sporočili arabski viri. Urednik arabskega časnika El Kutc, ki izhaja v Londonu, meni, da so Bin Ladnovi **islamski fundamentalisti** skoraj zagotovo odgovorni za današnje napade. **V bran so Bin Ladna vzeli afganistanski talibani**, ki zanikajo njegovo in seveda svojo vpletenost v napad. Veleposlanik afganistanskih talibanskih oblasti v Pakistanu je napade obsodil. **S prstom so pokazali tudi na vrsto skrajnih palestinskih skupin**, predvsem na Hamas in Demokratično fronto za osvoboditev Palestine, obe skupini sta vpletenost zanikali.*«

8. Neposredno po koncu napovedi sledi kratka izjava vodje Demokratične fronte za osvoboditev Palestine, ki zanika povezanost Palestine s tem dogodkom in doda, da od nekdaj nasprotujejo terorističnim akcijam, zlasti napadom na civiliste. Takoj po koncu izjave je objavljena še ena izjava, tokrat govori šejk Jasin, ki pravi: »*Amerika žanje krivico in pokvarjenost, ki ju je sejala. Ne podpiramo napadov na civiliste, ne podpiramo napadov na nedolžne ljudi. Želimo, da Amerika ponovno razmisli o svojih dejanjih.*«

9. Nadaljuje voditeljica v studiu, ob njej ponovno napis *Napad na ZDA* in slika napadenih stolpnice: »*Ameriška diplomatska in gospodarska poslopja, doma in v tujini, so bila v zadnjih letih večkrat tarča terorističnih napadov. Kot rečeno, je sled po navadi vodila v Arabske države in na Bližnji vzhod. Spomnimo se nekaterih najhujših napadov.*«

10. Sledi novinarski prispevek, ki govori o preteklih terorističnih dejanjih, ki so prizadela Ameriko. Prispevek poskuša uravnoteženo pokazati, da so bili v preteklosti storilci tako t.i. »islamski skrajneži« kot belci, in izpostavi napad Timothyja McQuaia.

11. Voditeljica v studiu nadaljuje z naslednjo »novico«: »*Med prvimi mednarodnimi odzivi na teroristične napade po ZDA, ki so jih povzele svetovne agencije, so bili vzkliki veselja Palestincev v Izraelu. Številni svetovni državniki izražajo sožalje in pretresenost.*« Na začetku

napovedi je ob voditeljici napis ***Napad na ZDA*** (sliko stolpnice tokrat nadomestijo slike ameriške zastave in slike nekaterih evropskih zastav), na sredini besedila pa se začnejo prikazovati **posnetki ljudi na ulici, ki ploskajo, otroci skačejo in mahajo z zastavo, posnetek muslimanke (bližnji plan ženske z ruto), ki vzklika in se smeji z dvignjenimi rokami – prste drži v obliki črtke V, ki simbolizira zmago.**

11. Neposredno po napovedi sledi izjava vidno pretresenega britanskega premiera Tonyja Blaira: **»Ne moremo si predstavljati takajšnje groze in uničenja«.** Glas novinarke nadaljuje: **»Prvemu šoku so sledili udarni odzivi«.** Sledi nadaljevanje izjave Tonyja Blaira: **»Mi, demokracije tega sveta, moramo združiti moč, se skupaj boriti in iztrebiti to zlo iz našega sveta«.** Novinarka nadaljuje s poročanjem o odzivih drugod po Evropi, Rusiji, sledi izjava francoskega predsednika Chiraca in palestinskega voditelja Arafata, ki pravi: **»Šokirani smo. To je neverjetno«.** Novinarka zaključi z odzivi Nata in Evropske unije: **»... Komisar Unije Patten je dejal, da je današnji dan eden tistih redkih, za katerega lahko rečemo, da bo spremenil zgodovino«.** V novinarskem prispevku ponovno gledamo posnetke prizadetega Svetovnega trgovinskega centra in Pentagona, Manhattan v dimu, reševanje itd.

12. Voditeljica v studiu v »novice« tega dne vpelje dogajanje v Sloveniji, kjer **»... Takoj po prvih vesteh o napadih v Ameriki so ukrepali tudi slovenski varnostni organi«.** Ob njej ponovno gledamo enak naslov *Napad na ZDA* in sliko ameriške zastave.

13. Novinarski prispevek o ukrepanju v Sloveniji, sestanku slovenske policije, dodatnem zavarovanju ameriškega veleposlaništva v Ljubljani in dodatnem zavarovanju brniškega letališča. V prispevek je vključena izjava generalnega direktorja policije Marka Pogorevca, ki razlaga, da so na policiji takoj sprejeli nujne operativne ukrepe.

14. Voditeljica v studiu napove odzive slovenskih najvišjih državnih predstavnikov, ob njej napis *Napad na ZDA* in slika slovenskega predsednika Kučana.

15. Sledi izjava predsednika RS Milana Kučana, ki je vidno pretresen: ***Globoko sem pretresen in zgrožen / premor/ nad brezumnim zločinskim terorističnim dejanjem, /premor/ danes storjenim ZDA. Ob tem tragičnem trenutku deli vsa Slovenija globoko človeško solidarnost z ameriško nacijo. Iskreno sočustvujemo s svojci umrlih in ranjenimi. Današnje zločinsko dejanje je novo, resno opozorilo, da se mednarodna skupnost doslej ni znala in ni bila pripravljena ustrezno, učinkovito odzvati na grožnjo rastočega, organiziranega in mednarodno povezanega terorizma. Tragične posledice današnjega zločinskega dejanja ne morejo ne nas, ne drugih, ne vsega demokratičnega sveta pustiti neprizadetega. Zavezujejo nas k premišljenim in odločnim dejanjem.***

16. Voditeljica napove izjavo predsednika slovenske vlade Janeza Drnovška.

17. Drnovšek izrazi svojo pretresenost nad dogodkom in zaključi: **»...Zaenkrat še nisem sklical sveta za nacionalno varnost, v tem trenutku ne bi mogli kaj več reči in storiti, kot smo že, vendar pričakujem, da se bomo najbrž sestali jutri, ko bomo lahko že bolj ocenili vse dimenzije tega dogodka, njegove posledice in eventualne dodatne aktivnosti, ki bi bile potrebne z naše strani«.**

Neposredno za njim je objavljena še izjava zunanjega ministra Dimitrija Rupla: *»Osebnost sem zgrožen, vi veste, da sem del svojega življenja preživel v ZDA, in izginja del sveta, ki ga poznam. Čutim skupaj z ameriškimi ljudmi, s kolegi, tudi ljudmi, ki delajo na naši ambasadi, sporočili so mi, da so vsi zdravi in živi in da se delo normalno odziva. Sicer pa morem reči, da je očitno terorizem sovražnik človeštva št. 1, sovražnik civilizacije št. 1, kar zadeva Slovenijo, mi se bomo vključili v različne aktivnosti. ZDA so z nami povezane prek različnih programov, prek partnerstva za mir itn. Slovenija mora dobro razmisliti svoje varnostne in obrambne načrte, tudi v zvezi s to zadevo, čeprav mi nismo neposredno ogroženi, pa vendarle mislim, da gre za zelo, zelo resne izzive v premišljevanju o obrambnih zadevah v tem trenutku«.*

18. Voditeljica napove druge novice tega dne. Sledijo 3 kratke novice, nato voditeljica nadaljuje: *»Toliko o domačih dogodkih, zdaj pa se vračamo v ZDA, Matej Šurc ponovno dober večer. Matej, imaš morda kakšne določnejše podatke o žrtvah ali obsegu današnjih napadov?«*

19. Telefonsko se v oddajo vključi dopisnik iz Washingtona in ponovno komentira zadnji razvoj dogodkov in odgovarja na vprašanja voditeljice. Na voditeljičino vprašanje, ali se v ZDA že govori o morebitnih povračilnih ukrepih proti kateri od skupin, ki bi lahko bile vpletene v napad, dopisnik odgovori: *»Zanimivo je, pravkar so iz State Departmenta sporočili, da je prvi na seznamu osumljencev danes že večkrat omenjeni savdski terorist Osama bin Laden. FBI je že takoj začel uradno preiskavo in ukrepi, protiukrepi proti krivcem, ko jih bodo našli, bodo seveda neusmiljeni ...«.*

20. Oddaja se zaključuje z napovedjo oddaje Odmevi.

Prvi del oddaje nosi noto izrazite dramatičnosti že z samim dogodkom, ki je s strani medija dodatno okrepljena z učinkom neposrednosti, ki ga pri gledalcu ustvarijo telefonska javljanja dopisnika iz Amerike, način voditeljičinega spraševanja in povezovanja posameznih segmentov ter nenehno ponavljanje posnetkov trka letala v Svetovni trgovinski center in ostalih najbolj udarnih podob. Po nekaj prvih informacijah in prispevkih gledalec izve, sicer nepotrjeno in zgolj v ugibanju medija, koga naj bi se krivilo za napad. Potrditev krivcev in dramaturški vrhunec doseže oddaja na sredini, ko objavi nekaj čisto kratkih posnetkov veselja Palestincev v Izraelu. To veselje je v očeh gledalca nepojmljivo, voditelj pa posnetke pospremi z izredno skopimi besedami, ki ne ponudijo nikakršne razlage takšne nečloveške reakcije nekaj moških, otrok in ženske, ki so s tem v očeh gledalcev sovražniki. Takoj za tem najvišje avtoritete zahodnega sveta in Slovenije izrazijo svojo pretresenost, ki jo pospremi s ostrimi besedami v slogu »Mi – Oni«. Slovenski gledalec je v skupino »Mi« uvrščen, če ne že prej, na koncu oddaje, ko najvišji predstavniki Slovenije nakažejo povezave. Prvi dan izpostavljam zato, ker so pri

gledalcih šokantnost, dramatičnost, način upovedovanja dogodka in »videnje« krivcev v prvem dnevu po mojem mnenju postavili interpretacijski okvir vseh naslednjih dni.

Analiza tematske shemate posameznih oddaj pokaže, da so se oddaje navadno začenjale s poročanjem o najnovejšemu razvoju dogodkov v Ameriki in ostalih zahodnih državah (predvsem znotraj Evropske unije in Rusije), nato je vedno sledil tudi prispevek, ki je govoril o dogajanju v arabskem, muslimanskem svetu (predvsem je bilo to poročanje o dogajanju v Afganistanu, Tadžikistanu in Pakistanu), v nadaljevanju pa so vedno sledili tudi prispevki, ki so dogodek aplicirali na slovensko okolje. Vrstni red je bil občasno tudi spremenjen, odvisno od količine vrednih informacij – tako je bilo npr. dne 20. 9., 23. 9. in 25. 9. prvo mesto v oddaji namenjeno poročanju o dogajanju v Afganistanu.

V nadaljevanju bomo natančneje pogledali tisti element televizijskih dnevnoinformativnih oddaj, ki po mnenju Labanove »zagotavlja ogrodje za gledalčevo interpretacijo besedila oz. gledalcu podeli nanašajski okvir, znotraj katerega naj razume novico« (2007: 50). Govor je o t.i. grafikaciji televizijskega novinarskega diskurza, natančneje, o grafičnih elementih, sestavljenih iz slike in besedila, ki se pojavljajo na ekranu ob voditeljih dnevnoinformativnih oddaj in za katere bi lahko rekli, da pravzaprav nosijo funkcijo naslova. Na ta način lahko o njih govorimo v povezavi z analizo tem dnevnoinformativnih oddaj.

6.2.2.2. Grafični naslovi

Labanova govori o t.i. sotvorbah, saj gre za mešano tvorbo voditeljeve napovedi ter grafičnega elementa, sestavljenega iz slike in besedila. Kot piše, »sotvorbe večinoma vizualno nakazujejo spremembo teme in tako voditelju pomagajo pri verbalni vpeljavi nove teme, hkrati pa predlagajo njeno interpretacijo« (2007: 51). V slovenskih televizijskih dnevnoinformativnih oddajah se sotvorbe v napovedi novinarskih besedil uporabljajo kot ključne besede ali povzetek bistva vsebine ali komentar vsebine prihajajočega novinarskega besedila ali kot stališče sogovornika iz prihajajočega novinarskega besedila (ker to ni jasno, največkrat takšna sotvorba deluje kot komentar uredništva, gledalec pa pomen izve šele kasneje iz novinarskega prispevka) (2007: 52).

V analizi sem te sotrbo gledala predvsem v vlogi nekakšnega naslova prihajajočega novinarskega besedila, ki gledalcu nakazuje interpretativni okvir. Izmed 188 analiziranih napovedi studijskih voditeljev, ki so se kakorkoli nanašale na tematiko, povezano z 11. septembrom, jih je dobra polovica (98) vključevala tudi prikaz grafične sotrbo. Grafične sotrbo so bile sestavljene iz slike, prikazane v zgornji polovici sotrbo, in besedila v obliki naslova v spodnji polovici sotrbo.

Analiza sotrbo je pokazala izrazito enoplastno prikazovanje muslimanov, ljudi arabskega rodu ali islama. V luči stereotipnih podob so bili tako brez zadržkov vedno prikazani kot militantni – grozeči, verni, v okolju, ki je bistveno drugačno od sodobnega zahodnega sveta (v prvi vrsti to okolje daje vtis ruralnosti) in nakazuje zaostalost. Sotrbo niso puščale veliko prostora za interpretacijo, saj je bilo za podobo sovražnika vedno poskrbljeno tudi v okviru nekaj osnovnih karakteristik, po katerih zahodni človek najhitreje ovrednoti nekoga za Arabca ali muslimana. Gre za izbiro slik, na katerih so prikazani moški v čim bolj tradicionalno belih oblačilih in s turbani ali drugimi vrstami pokrival na glavah. Če tej najbolj stereotipni podobi Arabca, ki je prisotna tako v popularnem, zabavnem kot informativnem diskurzu sodobnega časa, dodamo še orožje, vero in napise, ki jasno nakazujejo, kdo je sovražnik številka 1, dobimo ne samo popolno stereotipno podobo, ki smo jo opisali v začetku analize, temveč smo prestopili v polje, kjer se dvignejo na površje predsodki, kjer gre pravzaprav za neutemeljeno označevanje določene skupine ljudi za sovražne. Gre za posplošitve, ki v izrednih razmerah, v čustvenem vznemirjenju gledalcev, v situaciji, kot je bil 11. september 2001 ne puščajo nikakršnega dvoma. Poglejmo konkretne primere sotrbo, ki so prikazovale podobe arabskega sveta, muslimanov in islama v analiziranem 14-dnevnom obdobju. Sotrbo so prikazane kronološko in iz tabele je razvidno, da so se pojavljale vsak dan, v obeh analiziranih oddajah:

Tabela 6.2: Primeri grafičnih sotrbo, ki se nanašajo na islam, muslimane in Arabce

	Besedilo v funkciji naslova	Slika
12. 9.	SUMI VSE VEČJI, DOKAZOV NI	Moški v belih oblačilih in s turbanom stoji pred mikrofonom (da je moški zunanji minister talibanskih oblasti, izvemo šele kasneje v novinarskem prispevku, ki sledi)
13. 9.	ALAHOVA KAZEN?	Moški v belih oblačilih in s turbanom stoji pred mikrofonom (enako kot v sotrbi, objavljeni 12. 9., gre za ministra talibanskih oblasti)

13. 9.	SO VPLETENI ARABCI?	Osama bin Laden, v rokah drži puško
14. 9.	STORILCI ZASLUŽIJO KAZEN	Muslimanski verniki, ki klečijo pri molitvi, priklonjeni k tlom (nedefinirana skupina vernikov)
14. 9.	KAKŠNI POVRAČILNI UKREPI	Muslimanski verniki pri molitvi, klečijo priklonjeni h tlom
15. 9.	SVETA VOJNA	Moški arabskega rodu, ki sedi na tleh, zraven njega stoji bos otrok (posnetek daje občutek nomadskega, puščavskega okolja)
16. 9.	IZROČITEV ALI VOJNA	Osama bin Laden s puško v rokah
17. 9.	ISKANJE STORILCEV	Preliv 2 slik: v ozadju ameriška zastava, v ospredju silhueti dveh oseb s turbani na glavi
18. 9.	KAJ JE DŽIHAD	Moški z belim turbanom in mitraljezom
19. 9.	TALIBANI PRIVOLILI V POGAJANJA	Množica moških v belih oblačilih, s tradicionalnimi pokrivali
19. 9.	ODLOČITEV JUTRI	Afganistanski vojak s puško (v uniformi)
19. 9.	TURKMENIJA NE POPUŠČA	Moški (s turbanom in ruto) gleda nekam v daljavo (vidimo ga v hrbet), v rokah ima puško
20. 9.	OPOZICIJA ZA VOJNO	Množica mož v belem, z belimi pokrivali
21. 9.	BREZ POGAJANJ	Moški s turbanom in ročnimi raketami
21. 9.	ISLAMSKI SKRAJNEŽI IN BALKAN	Moški (s turbanom in ruto) gleda nekam v daljavo (vidimo ga v hrbet), v rokah ima puško
21. 9.	ISKANJE STORILCEV	Preliv 2 slik: v ozadju zgradba in ameriška zastava, v ospredju silhueta osebe s klobukom na glavi
21. 9.	IRAN Z AMERIČANI?	Muslimanski verniki pri molitvi, priklonjeni k tlom
21. 9.	MOLITEV MUSLIMANOV	Muslimanski vernik pri molitvi, kleči priklonjen k tlom
22. 9.	PREKINITEV STIKOV	Moški v belih oblačilih in s turbanom na glavi, v rokah ima ročne rakete
23. 9.	KJE JE BIN LADEN	Osama bin Laden z dvignjenim prstom
24. 9.	NA PRAGU SVETOVNE VOJNE	Osama bin Laden, v rokah drži list papirja in govori v mikrofona
24. 9.	MOBILIZACIJA V AFGANISTANU	Majhna skupina Afganistancev z mitraljezom
25. 9.	EKSKLUZIVNO IZ AFGANISTANA	Moški z mitraljezom

Če torej na sotorbe pogledamo v luči Barthesovega nivoja mita oz. metajezika, vidimo, da na prvem, deskriptivnem nivoju sotorbe izražajo preprosta deskriptivna sporočila – npr. moški v belih oblačilih in s turbanom na glavi (splošno sprejet stereotip Arabca) v rokah drži puško. Na drugem, metanivoju pa je to deskriptivno sporočilo povezano s široko temo, ki v tem času zaseda večino dnevnih novic, tj. ideološko temo vojne proti terorizmu, ki je pred našimi očmi zadel strašne rane osrčju sveta, ki ga poznamo (s tem mislim svet, kateremu v širokih pojmih pripadamo tudi mi, torej zahodni svet).

Nivo mita interpretacijsko dodatno določi naslov, ki tako npr. iz prvega deskriptivnega nivoja, kjer vidimo muslimanske vernike, ki klečijo pri molitvi, priklonjeni k tlom, usmeri našo interpretacijo na metanivoju z naslovom: *Storilci zaslužijo kazen* (sotvorba, objavljena v oddaji Dnevnik 14. 9. 2001). To sporočilo je jasno in ne pušča prostora dvomu. Če pogledamo še natančneje, sotvorbe izražajo naslednje:

- Neutemeljene obtožbe, ki so lahko izražene z vprašanjem, s čimer naj bi medij zgolj nakazal možno obsodbo (npr. *Alahova kazen?*, *So vpleteni Arabci?* ...), ali pa obtožbe celo v trdilni obliki, neposredno (npr. naslednja dva naslova: *Storilci zaslužijo kazen* in *Kakšni povračilni ukrepi*, v povezavi z sliko, ki prikazuje muslimanske vernike pri molitvi).
- Izrazite posplošitve in kolektivno karakteriziranje njihove identitete, ki se kaže predvsem v izbiri slik, ki tako večkrat prikazujejo nedefinirane ljudi arabskega rodu, muslimanske vernike, nedefinirane posameznike z orožjem itd.
- Tako v sliki kot besedi predstavljajo muslimane in Arabce v prvi vrsti kot grožnjo in problem, ki ga je potrebno rešiti. Večina slik je prikazovala militanten značaj, besede so se vrtele okrog svete vojne, iskanja storilcev, kaznovanja in povračilnih ukrepov.

V primeru neutemeljenega obtoževanja na podlagi širokih posplošitev naj izpostavim še naslednji primer, pri katerem sklepam, da so se ustvarjalci oddaje zavedali, da pravzaprav neupravičeno, z uporabo stereotipne podobe Arabca (ki smo jo opisali na prejšnji strani) posegajo v območje neupravičenega stigmatiziranja. Sotvorba, objavljena v Dnevniku dne 17. 9. 2001, je ob napisu *Iskanje storilcev* v ozadju prikazovala sliko ameriške zastave, pred njo pa silhueti dveh oseb s turbani. Na ta način je jasno postavila interpretativni okvir, znotraj katerega naj gledalci vidijo »sovražnika«. Dne 21. 9. 2001 je bila v oddaji Odmevi objavljena sotvorba, ki je vsebovala enak naslov, slika pa je bila nekoliko spremenjena – silhueti dveh oseb s turbani je nadomestila silhueta osebe s klobukom (ki predstavlja »tipično« pokrivalo moških zahodnega sveta). Ta popravek nakazuje zavedanje medijev, da so takšne obtožbe in posplošitve problematične.

Analiza sotvorb, ki so se nanašale na upovedovanje dogajanja na zahodu ali ki so kakorkoli prikazovale zahodni svet, nam pokaže drugačno sliko, ki jo v grobem lahko povzamemo z ugotovitvijo, da je zahod v večini primerov slikovno prezentiran s pomočjo svojih simbolov (npr. zastave, simboli Evropske unije, zveze Nato, slike pomembnih

objektov, slike najvišjih državnikov zahodnega sveta itd.). Že ta ugotovitev kaže na očitno ločnico med podobami, ki so uporabljene v primeru prezentacij muslimanskega ali arabskega sveta, in tistimi, ki prikazujejo Zahod. Največkrat uporabljena sotrvoja je prikazovala ameriško zastavo in stolpnici Svetovnega trgovskega centra v New Yorku tik po trčenju letala, eksplozijo in dim, naslovi pa so govorili o napadu na ZDA, o kazni in maščevanju, pretresenosti, vojni, združenosti celotnega zahodnega sveta v žalovanju itd. Kasneje so v ospredje prišle slike, ki so prikazovale Zemljo, ameriško zastavo in Belo hišo, ameriškega predsednika Busha in druge državnike, naslovi pa so se osreotočali na koalicijsko, iskanje zaveznikov, diplomatske priprave in mreže, na složnost Evropske unije in vse večjo podporo javnosti ter na vojne priprave. Kot primer izpostavljam naslednje sotrvoje:

Tabela 6.3: Primeri grafičnih sotrvoj, ki se nanašajo na Zahodni svet

	Besedilo v funkciji naslova	Slika
11. 9.	NAPAD NA ZDA	Preliv dveh slik: stolpnica Svetovnega trgovskega centra v eksploziji in dimu, v prvem planu plapolala ameriška zastava
11. 9.	TUDI SVET SE BOJI	Letališka steza
12. 9.	SKUPEN BOJ PROTI TERORIZMU	Preliv dveh slik: v ozadju simbol Evropske unije – zvezde, v ospredju Kofi Anan
12. 9.	UKREPI V SLOVENIJI	Slovenski zunanji minister Dimitrij Rupel
12. 9.	SLOVENIJA NI OGROŽENA	Premier Janez Drnovšek
12. 9.	DAN PO TEM	Stolpnica Svetovnega trgovskega centra v dimu in eksploziji
12. 9.	NATO V PRIPRAVLJENOSTI	Zgradbe v dimu
12. 9.	KAZEN IN MAŠČEVANJE	Preliv treh slik: stolpnici Svetovnega trgovskega centra, v ospredju ameriška zastava in telefon
12. 9.	NA PRAGU RECESIJE	Nedefinirani posnetki denarja
13. 9.	PONIŽANI IN PRETRESENI	Preliv dveh slik: stolpnici Svetovnega trgovskega centra v eksploziji in ameriška zastava
13. 9.	RUŠEVINE IN MRTVI	Policist z masko na obrazu, za njim vidimo dim
13. 9.	ČAS SE JE USTAVIL	Preliv dveh slik: ameriška zastava in kipa svobod
13. 9.	JUTRI DAN ŽALOVANJA	Preliv dveh slik: sveče in ameriške zastave
13. 9.	Z VOJNO NAD VOJNO	Preliv treh slik: stolpnici Svetovnega trgovskega centra v eksploziji, ameriška zastava, telefon
14. 9.	ZDRUŽENI V ŽALOVANJU	Preliv dveh slik: stolpnici svetovnega trgovskega centra v eksploziji in ameriške zastave
14. 9.	MINUTE TIŠINE, DNEVI ŽALOSTI	Preliv treh slik: ameriške zastave, simbola Nata in simbola Evropske unije (EU zvezde)
14. 9.	SLOVENIJA SOČUSTVUJE	Slovenska zastava v obliki obrisa Slovenije
14. 9.	ISKANJE KRIVCEV	Preliv dveh slik: v ospredju planet Zemlja, za njo dim

14. 9.	OBSODBE TERORIZMA	Preliv treh slik: ameriške zastave, simbola evropske unije (EU zvezde) in ostalih zastav zaveznic
15. 9.	ZA PREMIŠLJEN ODGOVOR	Preliv dveh slik: v ospredju ruski predsednik Putin, za njim planet Zemlja
16. 9.	OPERACIJA PLEMENITI OREL	Preliv dveh slik: stolpnici Svetovnega trgovskega centra in ameriške zastave
17. 9.	RUSIJA V KOALICIJI	Preliv dveh slik: ameriške zastave in ruske zastave
17. 9.	TUDI KOPENSKE ENOTE	Ameriški vojak (neoborožen)
18. 9.	PRED TEDNOM DNI	Preliv dveh slik: v ospredju sveče, v ozadju posnetek letala tik pred trkom v stolpnico Svetovnega trgovskega centra
18. 9.	KDO V VELIKO KOALICIJO	Preliv treh slik: planet Zemlja, ameriška zastava in Bela hiša
18. 9.	ISKANJE ZAVEZNIKOV	Preliv treh slik: planet Zemlja, ameriška zastava in Bela hiša
18. 9.	NA ROBU RECESIJE	Planet Zemlja, na katerega kažejo rdeče puščice
19. 9.	DIPLOMATSKÉ PRIPRAVE	Preliv dveh slik: ameriški predsednik George Bush in ameriška zastava
19. 9.	DIPLOMATSKÉ MREŽE	Preliv treh slik: planet Zemlja, ameriška zastava in Bela hiša
20. 9.	AMERIKA SE PRIPRAVLJA NA VOJNO	Preliv dveh slik: letalo in ameriška zastava
20. 9.	UNIJA SLOŽNA IN ODLOČNA	Simboli evropske unije – EU zvezde
21. 9.	TRETJIČ V ZGODOVINI	Preliv dveh slik: ameriški predsednik George Bush in ameriška zastava
22. 9.	NAPETOST IN BOJI	Preliv dveh slik: letalo in ameriška zastava
23. 9.	VSE VEČJA PODPORA JAVNOSTI	Preliv dveh slik: ameriška zastava in dvignjen prst (ki simbolizira potrditev akcije)
23. 9.	POZIV K STRPNOSTI	Papež Janez Pavel drugi
24. 9.	TUDI FINANČNA VOJNA	Preliv dveh slik: ameriškega predsednika Georgea Busha in ameriške zastave
24. 9.	UPRIMO SE TERORIZMU	Premier Janez Drnovšek
25. 9.	14 DNI PO NAPADU	Stolpnica Svetovnega trgovskega centra v eksploziji
25. 9.	TRAJNA SVOBODA	Preliv treh slik: planet Zemlja, ameriška zastava in Bela hiša
25. 9.	DEJAVNA DIPLOMACIJA	Preliv treh slik: planet Zemlja, ameriška zastava in Bela hiša

Naslovi tako v sliki kot besedi kažejo na diferencijski diskurz, v katerem mediji z izpostavljanjem določenih informacij gradijo diskurz v slogu »Mi – Oni«. Islam, muslimani in Arabci v reprezentacijah zasedejo mesto »Drugih«, ki ogrožajo »naš« socialni in ekonomski red, so živo nasprotje »nas« in so skratka ovrednoteni negativno, skupini »Mi« pa so pripisane pozitivne lastnosti v smislu složnosti, podpore, diplomacije, premišljenosti. Ta diferencijski diskurz je v veliki meri dodatno okrepljen z dramatičnim načinom upovedovanja (tako v sliki kot besedi), kar je razvidno že iz uporabe besed v sotrkih, npr. *Napad na ZDA, Minute tišine, dnevi žalosti, Uprimo se terorizmu,*

Kazen in maščevanje, Ponižani in pretreseni, Alahova kazen?, Sveta vojna, Odločitev jutri itd. O dramatičnem načinu upovedovanja lahko govorimo tudi v primeru ponavljanja vizualnih in verbalnih podob, kar je v primeru sotvorb očitno.

6.2.3. KDO GOVORI ?

V tem delu analize se v prvi vrsti osredotočam na izjave govorcev v novinarskih prispevkih in pogovorih. Gre torej za vprašanje vira informacij, ki se pred očmi gledalcev najpomembneje kaže v neposrednih izjavah govorcev, ki jih novinarji vključijo v svoje prispevke. V primeru kvantitativnega vidika me je v prvi vrsti zanimalo razmerje pojavljanja virov zahodnega sveta in predstavnikov arabskega oz. muslimanskega sveta. V analiziranem obdobju se je v obeh oddajah skupaj pojavilo 233 izjav, umeščenih v novinarske prispevke, 6 telefonskih pogovorov med voditeljem v studiu in gostom ter 20 govorcev, ki so sodelovali v studijskih intervjujih. V vseh primerih se pokaže, da je imel glavno besedo »zahodni« govornik, kar niti ni presenetljivo. Razmerje ponazori naslednja tabela:

Tabela 6.4: Razmerje med zahodnimi viri in predstavniki arabskega / muslimanskega sveta

Izjave govorcev v novinarskih prispevkih oddaj Dnevnik in Odmevi	Razmerje pojavljanja
Zahodni viri	48 %
Predstavniki muslimanov na Zahodu ali zahodni viri arabskega izvora	1 %
Slovenski viri	23%
Predstavniki muslimanske skupnosti v Sloveniji	2 %
Predstavniki arabskega, muslimanskega sveta	26%

Če pogledamo še natančneje, je bila struktura virov v primeru zahodnega sveta mnogo bolj razvejana kot v primeru arabskega, muslimanskega sveta:

Tabela 6.5: Prikaz strukture govorcev arabskega / muslimanskega sveta

Struktura govorcev arabskega, muslimanskega sveta	Število izjav
Osama bin Laden	1
Državni predstavniki arabskega / muslimanskega sveta	28
Predstavniki skrajnih skupin	2
Predstavniki strokovne javnosti (urednik časnika, visoki komisariat za begunce, avtor biografije Osame bin Ladna, brat umorjenega poveljnika afganistanske opozicije)	4
Predstavniki vojske / obveščevalnih služb	3
Prebivalci (prebivalci Afganistana, Tadžikistana, Uzbekistana, protestniki, begunci, privrženci Talibanov, člani afganistanskega S zavezništva)	23

Tabela 6.6: Prikaz strukture govorcev zahodnega sveta

Struktura govorcev zahodnega sveta	Število izjav
Izjave prič dogodka; reševalci; sorodniki žrtev; žrtve; preživeli	11
Prebivalci Amerike – anketiranci	6
Udeleženci manifestacij v ZDA	2
Ameriški predsednik George Bush	16
Visoki državni predstavniki ali drugi državni predstavniki, vključno s predstavniki zveze Nato in Evropske unije	46
Verski dostojanstveniki	2
Vojaški predstavniki in predstavniki policije	3
Predstavniki ameriške vojske, policije, varnostnih organov	11
Strokovna javnost	14
Znanci storilcev	1
Predstavniki muslimanov, Arabcev na Zahodu	3

Tabela 6.7: Prikaz strukture govorcev Slovenije

Struktura govorcev Slovenije	Število izjav
Visoki državni predstavniki	19
Verski dostojanstveniki	1
Varnostni organi	1
Strokovna javnost	18
Prebivalci - naključno izbrani, anketiranci (vključujejo tudi Američane v Sloveniji)	12
Udeleženci mirovnih manifestacij	1
Predstavniki muslimanske skupnosti	5

Ti podatki nam kažejo, da je največ besede kot posameznik imel ameriški predsednik George Bush (16 izjav). Na strani arabskega, muslimanskega sveta ne moremo izpostaviti nobenega posameznika, ki bi bil po pogostosti pojavljanja primerljiv z Bushem, saj je bil govor porazdeljen med različne govorce. Največ besede je bilo porazdeljene med državne predstavnike Pakistana (8 izjav) in Afganistana (8 izjav – od tega 5 izjav predstavnikov talibanske oblasti in 3 izjave predstavnikov afganistanske opozicije, t.i. severnega zavezništva). Kot posameznike lahko izpostavimo pakistanskega voditelja Mušarafa (3 izjave), palestinskega voditelja Arafata (3 izjave) in predstavnika talibanske misije v Pakistanu, Šahina (3 izjave).

V skupnem pogledu je torej glavno besedo v tem 14-dnevnem obdobju imel Zahod - njegovi državni predstavniki (vključno z državnimi predstavniki Slovenije) so predstavljali 35 % celotne strukture govorcev, medtem ko so državni predstavniki arabskega, muslimanskega sveta predstavljali 12 % celotne strukture govorcev. Posebno pozornost sem namenila tudi količini in strukturi strokovne javnosti, ki je v primeru virov zahodnega sveta (brez strokovne javnosti Slovenije) predstavljala 6 % celotne strukture

govorcev (skupaj s Slovenijo 14 %), medtem ko je opazna izrazita neprisotnost virov strokovne javnosti v arabskem, muslimanskem svetu - predstavljajo dober odstotek celotne strukture govorcev. V tem času smo tako imeli priložnost slišati samo 3 različne predstavnike strokovne javnosti – urednika časnika, predstavnika visokega komisariata za begunce v Afganistanu in avtorja biografije Osame bin Ladna. Takšna zastopanost strokovne javnosti lahko pri gledalcu dodatno podkrepi stereotip zaostalosti, saj takšno stanje daje občutek »neobstajanja« strokovnjakov v teh delih sveta. Gledalec lahko situacijo poveže z govorci, ki jih posluša in gleda – v primeru arabskega / muslimanskega sveta so to državni predstavniki, verski voditelji, predstavniki skrajnih skupin, protestniki, ki glasno izražajo protizahodne pozive, in ruralno prebivalstvo, ki se boji ponovne vojne. Nadaljnja analiza porazdelitve govorcev znotraj posameznih novinarskih prispevkov pokaže, da je večina prispevkov, ki so se kakorkoli nanašali na tematiko 11. septembra, vsebovala zgolj zahodne vire (71 % vseh novinarskih prispevkov), sledijo prispevki, ki so vsebovali zgolj vire arabskega, muslimanskega sveta (16 %), prispevkov, ki so vsebovali tako zahodne kot vire arabskega, muslimanskega sveta pa je le 13 % vseh novinarskih prispevkov. Znotraj prispevkov, v katerih se pojavljajo oboji, je še enkrat več tistih prispevkov v katerih je večje število zahodnih virov kot virov arabskega, muslimanskega sveta.

Ločeno sem obravnavala telefonske pogovore med voditeljem oddaje in gostom ter studijske pogovore, predvsem zaradi večjega nadzora novinarjev nad izborom govorca. Če so novinarji v primeru izjav, ki so se pojavljale v prispevkih, v veliki meri odvisni od materiala, ki ga dobijo od agencij, lahko v primeru gostov, ki jih povabijo na pogovor v oddajo, pokažejo veliko večjo samostojnost in v tem smislu gostje niso preddefinirani.

V primeru telefonskih pogovorov z gosti (v tem obdobju jih je bilo 6), ki so bili v prvi vrsti namenjeni komentiranju razmer, se pokaže naslednja struktura:

- Pogovor s slovenskim veleposlanikom pri Združenih narodih (dr. Ernest Petrič)
- Pogovor z odpravnikom poslov na slovenskem veleposlaništvu v Iranu (Ivan Majcen)
- Pogovori s predstavniki podjetij, ki so bili v času dogodka v New Yorku (Borut Stanič, vodja podružnice Ljubljanske banke v New Yorku, Jelka Čepin, predstavnica ravskega Metala, Loti Natalija Zupanič, zakladnica LBS New York)

Izbor gostov pokaže, da je medij želel pridobiti informacije tako iz zahodnega kot iz arabskega, muslimanskega sveta. Pogovor z odpravnikom poslov na slovenskem veleposlaništvu v Iranu je bil opravljen dvakrat (enkrat v oddaji Dnevnik, 16. 9., in enkrat v oddaji Odmevi 21. 9.). Pogovori z gosti, ki so bili prisotni v studiu, pokažejo naslednjo strukturo virov:

Tabela 6.8: Prikaz strukture gostov v studiu

Struktura gostov	Št. gostov	Oddaja
Državni predstavniki	6	Odmevi
Strokovnjaki – predstavniki univerze	6	Odmevi
Strokovnjak na področju gospodarstva	1	Odmevi
Varnostni organ	1	Odmevi
Upravni organ – za jedrsko varnost	1	Odmevi
Poznavalec islama	1	Odmevi
Pilot	1	Odmevi
Novinar	1	Dnevnik
Svetovalka za obrambne priprave in katastrofno medicino	1	Odmevi
Varuh človekovih pravic	1	Odmevi

Izmed vseh gostov je dogajanje v povezavi z islamom, muslimani ali Arabci komentiralo 5 gostov. Dva izmed skupno 20 gostov, ki so v tem času kakorkoli govorili v povezavi z 11. septembrom, sta bila povabljeni v oddajo izključno z namenom komentiranja dogajanja v povezavi z islamom, muslimani in Arabci oz. z namenom pojasnjevanja raznih značilnosti njihove vere, fundamentalizma, svete vojne, običajev itd. Eden je bil predstavnik akademske sfere (Primož Šterbenc, FDV), drugi je bil predstavljen občinstvu kot dober poznavalec šeriatskega prava (Zijad Bečirović). Drugi trije gostje, ki so znotraj intervjujev v določeni meri komentirali tudi dogajanje, povezano z arabskim, muslimanskim svetom oz. islamom, so bili nekdanji dopisnik RTV Slovenija iz ZDA (Uroš Lipušček) in še dva predstavnika akademske sfere (dr. Bogomir Ferfila, FDV, in Zoran Krunič, predavatelj na Visoki policijsko-varnostni šoli).

Ti podatki nam pokažejo, da je bila v pogovorih z gosti tematika, povezana z islamom, v večini primerov obravnavana s strani t.i. »elitnih« virov (kot te vire imenuje van Dijk), ki pripadajo skupini »Mi«. V analiziranem času je bilo slovensko občinstvo deležno samo enega novinarskega prispevka, ki je bil v celoti namenjen govorcem islamske skupnosti v Sloveniji (objavljeno v Odmevih dne 21. 9. 2001). V tem prispevku so govorili muftija

islamske skupnosti v Sloveniji Osman Đogić in štirje naključno izbrani pripadniki islamske skupnosti (izjave so bile posnete v smislu anketiranja).

V splošnem je manjšo zastopanost predstavnikov arabskega, muslimanskega sveta moč pripisati v prvi vrsti produkcijskim oviram. Novinarji v Sloveniji so v prvi vrsti odvisni od materiala, ki ga pošljejo agencije, kar pa je po svojem bistvu preddefiniran material. Uravnotežena dostopnost virov in posledično objektivno prikazovanje dogajanja sta v tem primeru sporna.

6.2.4. STRATEGIJE ARGUMENTIRANJA

Analiza vsebine izjav govorcev, novinarskega besedila in napovedi voditeljev kot tudi sama izbira tematik prispevkov (še posebno v smislu naslovov) potrjuje prisotnost diskurzivnih strategij, ki sem jih izpostavila na začetku analize.

a) Generalna polarizacija in izrazita konfrontacija med »Nami« in »Njimi«:

Diskurz je v analiziranem obdobju potekal izrazito v slogu »Mi – Oni«, in to na več nivojih, tako v izbiri izjav govorcev, v besedilih novinarjev kot v načinu podajanja informacij znotraj posameznih prispevkov ali v oblikovanju tematske shemate posameznih oddaj. Tudi izbira posnetkov se je nagibala k izrazitemu ločevanju in distinkciji, saj je bil Zahod vedno prikazan v luči najvišjih državnih in meddržavnih institucij, diplomatskih srečanj, tehnološko razvite vojske ali mirnih demonstracij, medtem ko je bil arabski oz. muslimanski svet največkrat prikazan z ruralnimi podobami pokrajine in ljudi, vojaško (tehnološko) nerazvit in neorganiziran, pogosto v vlogi beguncev ali glasnih, grozečih protestnikov. V smislu izjav govorcev je bila ta ločnica jasno začrtana tako z izjavami najvidnejših predstavnikov Zahoda kot tistih govorcev, ki so reprezentirali arabski, muslimanski svet. Poglejmo nekaj primerov:

- »Mi, demokracije tega sveta, moramo združiti moč, se skupaj boriti in iztrebiti to zlo iz našega sveta« (britanski premier Blair, v Dnevniku, 11. 9. 2001). / »Ob tem, ko spremljamo prizore po televiziji in ko spremljamo, kaj se dogaja v ZDA, se spominjamo tega ali pa nam je še enkrat jasno to, da je terorizem, ali pa če hočete barbarstvo, najhujša grožnja civilizaciji. Slovenija je del, pripada taboru civiliziranih držav« (slovenski zunanji minister Rupel, v Dnevniku, 12. 9. 2001). / »To, kar se je zgodilo v ZDA, je napad na normalnost (vidno razburjen), je napad na normalno zunanjo politiko« (slovenski zunanji

minister Rupel, v Dnevniku, 12. 9. 2001). / »V Natu bomo sodelovali z vsemi našimi evropskimi, azijskimi, afriškimi, južnoameriškimi zavezniki. Ta kriza je uperjena zoper ves civiliziran svet« (ameriški državni sekretar Powell, v Dnevniku, 16. 9. 2001).

- »Nobena islamska država ni teroristična. Samo ZDA so teroristi!« (Kari Musbahjul, stranka Pasban, v Dnevniku, 17. 9. 2001). / »Naša država bo pokopališče Američanov. Proti Ameriki bomo začeli sveto vojno« (Kazi Mustak, privrženec Talibanov, v Dnevniku, 18. 9. 2001). / »Proti ameriškim vojakom bomo začeli sveto vojno in nobenemu ne bomo prizanesli, da bi se vrnil domov« (pakistanski protestnik, v Dnevniku, 21. 9. 2001). / »Mudžahidi bodo razbili Ameriko. Osama bin Ladna ne bomo nikoli izročili ZDA, to naj kar pozabijo. Američanom bomo pokazali, kar smo naučili že Ruse. Muslimani smo in Koran nam daje moč« (nepodpisan protestnik, v Dnevniku, 22. 9. 2001). / »Pričakujem, da se bo vsak musliman iz Afganistana, Pakistana in Irana boril proti Ameriki in ameriškemu terorizmu. To bo res čudovito« (nepodpisan protestnik iz Pakistana, v Dnevniku, 24. 9. 2001.)

V Dnevniku dne 21. 9. 2001, je bil objavljen povzetek govora ameriškega predsednika Busha pred ameriškim kongresom. Prispevek je bil v celoti namenjen njegovemu govoru, ki ga je povezovalo besedilo novinarka. Kot primer konfrontacije izpostavljam naslednji odlomek:

Bush: »Teh teroristov je na tisoče in so v več kot šestdesetih državah«.

Novinarka: »Zatekajo se v države, kot je Afganistan, kjer se urijo in potem po svetu sejejo zlo in uničenje. Talibanski režim v Kabulu je tisti, ki podpira teroriste, in ne le to, zatira svoje ljudstvo«.

Bush: »Talibanski režim je morilski. Nocoj ZDA od talibanov zahtevajo naslednje: ameriškimi oblastem izročite voditelje Al Kaide, ki se skrivajo v vaši državi. Talibani morajo ukrepati takoj – izročiti teroriste ali pa bodo trepetali pred usodo«.

Novinarka: »Sovražniki ZDA niso le teroristi, ampak tudi vse vlade, ki jih podpirajo«.

Bush: »Vsaka država na svetu se mora zdaj odločiti: ali ste z nami ali pa s teroristi«.

Tudi kadar so izjave govorcev iz arabskega, muslimanskega sveta izražale podporo ZDA oz. boju proti terorizmu je bilo to s strani novinarjev pogosto predstavljeno kot izjema:

- »Prvič pa so besede sožalja izrekli tudi tradicionalni ameriški nasprotniki Iračani« (Dnevnik, 24. 9. 2001). / »Poglejmo najprej sosede Afganistana, katerih pomoč bi bila ob morebitnem napadu zelo zaželena. Stališča Pakistana so jasna, Iran pa je presegel pričakovanja že s tem, ko je napad na ZDA obsodil« (Dnevnik, 18. 9. 2001).

Tako napovedi voditeljev kot novinarska besedila so upovedovala konfrontacijo:

- » Med prvimi mednarodnimi odzivi na teroristične napade po ZDA, ki so jih povzele svetovne agencije, so bili vzkliki veselja Palestinecev v Izraelu. Številni svetovni državniki izražajo sožalje in pretresenost« (Dnevnik, 11. 9. 2001). / » Vrhovni svet islamskih učenjakov obžaluje, da je predsednik Bush napovedal križarski pohod, zato je ob morebitnem napadu Američanov napovedal džihad kot sveto vojno. Muslimani, ki tega ne bodo spoštovali, bodo obsojeni na smrt« (Dnevnik, 20. 9. 2001).

b) Osredotočenje na raznolike socialne, ekonomske in kulturne probleme, ki so jih povzročili »Oni«:

Televizija je v tem obdobju veliko časa in prostora namenjala temam, ki so se tikale posledic terorističnega napada – gospodarskim problemom, padanju cen delnic in nafte, odpuščanju delavcev v letalski industriji, jedrski nevarnosti, omejevanju svobode prebivalcev na Zahodu na račun trožjih varnostnih ukrepov, prikazovanju personificiranih zgodb žrtev napada ali preživelih itd. Na najvišjem, tematskem nivoju, je osredotočanje na takšne teme, v obdobju upovedovanja konfrontacije med »Nami« in »Njimi«, dodatno pripomoglo k negativni podobi t.i. »Drugih«.

c) Osredotočanje na negativne teme:

Izbor tematik kot tudi posamezna novinarska besedila ali vprašanja so se usmerjala k negativnim temam kot npr. islamski fundamentalizem, sveta vojna, nestrpnost, terorizem, fanatičnost. Oddaja Odmevi je v tem obdobju dvakrat namenila svojo najboljšejšo rubriko – pogovor z gostom v studiu, obravnavanju negativnih vidikov islama, muslimanov oz. Arabcev. Dne 14. 11. 2001 je gostila Zijada Bečirovića, ki ga je voditeljica predstavila kot dobrega poznavalca šeriatskega prava, dne 18. 11. 2001 pa Primoža Šterbenca s Fakultete za družbene vede. Kot primer izpostavljanja negativnih vidikov islama in muslimanov navajam nekaj primerov vprašanj voditeljev:

- » Vsi se sprašujemo, pravega odgovora ni. Zakaj se je pravzaprav zgodilo to strašno teroristično dejanje, je z dobrim poznavanjem islama to mogoče razložiti?« (Odmevi, 18. 9. 2001). / »Talibanska interpretacija islama – vemo, da gre za neko skrajno različico. Ali lahko poveste kaj več o tem?« (Odmevi, 18. 9. 2001). / »V Ameriki se je zaradi torkovih napadov močno okrepila nestrpnost do muslimanov, pa čeprav je danes eden od iranskih verskih voditeljev dejal, da islam ne podpira terorističnih napadov. Kakšna je pri terorizmu v resnici vloga islama oz. religije?« (Odmevi, 14.9.2001). / »Od kod potem izhaja islamski fundamentalizem?« (Odmevi, 14. 9. 2001). / »No, za islamske skrajneže je značilna fanatičnost, dobro so organizirani, imajo neusahljive vire financiranja, predvsem pa vzbujajo pozornost njihova pripravljenost žrtvovati se, pripravljeni so na samomore, od kod to izvira?« (Odmevi, 14. 9. 2001). / »Ali lahko ob zadnjem napadu terorističnem na ZDA govorimo tudi o spopadu civilizacij? Morda gre za spopad med islamom in judovstvom, New York naj bi vendarle veljal za simbol ameriške podpore Izraelu.« (Odmevi, 14. 9. 2001).

Osredotočanje na negativne teme je bilo očitno tudi v novinarskih prispevkih, ki so poročali o negativnih novicah iz tega dela sveta, kot so srdite demonstracije, begunci, priprave na vojno itd. Novinarji in uredniki oddaj so se sicer trudili predstavljati različne vidike problematike in gledalci so bili deležni tudi t.i. »kratkih poučnih tečajev« (kot to imenuje Said, 1998) o različnih vidikih islama (npr. prispevek o tem, kaj je džihad, v oddaji Odmevi, 18. 9. 2001), vendar je največja težava v tem, da so bile dan za dnem pred njih postavljene samo negativne tematike. Medij je na dnevni red postavljaj različne negativne vidike islama, muslimanov in Arabcev, in kadar smo imeli priložnost slišati kaj »dobrega«, je bilo to vedno v smislu odgovorov gostov oz. govorcev na negativne vidike, ko so poskušali pokazati drugo, pozitivno plat, kot zagovor islama ali muslimanov.

d) Pozitivna samoprezentacija:

Pozitivna prezentacija zahodnega sveta je bila prav tako dosežena na več nivojih, tako v besedi kot sliki. Prevladujoči akterji Zahoda (tako politiki kot tudi običajni ljudje na ulici) so bili izraženi s pozitivnimi lastnostmi, bili predstavljeni kot bolj enotni in očitno je bilo večje sočustvovanje z zahodnim svetom kot z arabskim oz. muslimanskim:

- »Današnji dan pa je Evropejce združil v resnični solidarnosti z žrtvami terorističnih napadov« (napoved voditelja, Dnevnik, 14. 9. 2001). / »Naša televizija je prekinitev programa namenila premisleku o dostojanstvu in človečnosti« (napoved voditelja, Dnevnik, 14. 9. 2001). / »Dovolj so tri besede: solidarnost, odločnost in učinkovitost. To je solidarnost z ameriškim ljudstvom, kot je še ni bilo. Ranjene so najvišje vrednote vsakogar. Jasno nam je, da je lahko jutri tudi Evropska unija tarča takih napadov« (predsednica evropskega parlamenta Nicole Fontaine, v Odmevih, 21. 9. 2001).

Zahod je največkrat govoril enotno, dvomi in odstopanja so bila vedno v smislu pozitivne prezentacije Zahoda in njegove skrbi za pravičnost in posledice povračilnih ukrepov:

- »Skupno sodelovanje zveze Nato in Evropske unije je zdaj bolj nujno kot kdaj koli doslej. Gre za dve organizaciji, ki pa v teh odločilnih trenutkih govorita z enim in močnim glasom, je ob prihodu na sedež Evropskega sveta popoldne zatrdil generalni sekretar zavezništva lord Robertson. Terorizem ne sme razdeliti sveta« (Dnevnik, 12. 9. 2001).
- »O povračilnih ukrepih ne bi smeli govoriti. Krivce za te zločine je treba prijati in jim soditi« (visoki predstavnik EU za varnostno in zunanjo politiko Solana, v Dnevniku, 18. 9. 2001). / »Gospod predsednik, res je treba odgovoriti na zločinski napad, vendar pri tem ne smemo pozabiti na druge naloge« (generalni sekretar ZN Anan, v Dnevniku, 24. 9. 2001).

Solidarnost in enotnost v arabskem, muslimanskem svetu je bila večkrat predstavljena kot vprašljiva:

- »Napeto je tudi v Pakistanu. Vojaški voditelj Mušaraf pa je Američanom obljubil pomoč kljub nasprotovanju doma« (Dnevnik, 14. 9. 2001). / »Ljudje so ogorčeni, ker je predsednik Mušaraf podprl ZDA v boju proti terorizmu. Trije ljudje so bili ubiti« (21. 9. 2001).

e) Zanikanje nestrpnosti oz. rasizma in ublažitev diskriminacije:

Zanikanje nestrpnosti je bilo vidno predvsem v izjavah govorcev - predstavnikov institucionalnih virov (predvsem najvišjih državnih predstavnikov), saj so se le-ti zavedali, da bi bilo lahko njihovo govorjenje razumljeno kot nestrpnost, sovražni govor ali rasizem, zato so poskrbeli za izjave, ki so pozivale k strpnosti in složnosti s prebivalci arabskega rodu v zahodnih državah kot tudi muslimani v širšem smislu. V tem smislu zanikanje nestrpnosti predvsem pripomore k pozitivni samopodobi:

- »Naš sovražnik je neusmiljeni terorizem, ne islam« (nemški zunanji minister Fischer, v Dnevniku, 19. 9. 2001). / »Pozivam tukajšnje prebivalce, naj se izogibajo fanatizmu in naj ga obsodijo, pa naj se dogaja v obliki rasnega obrekovanja, zasmehovanja ali nasilja« (župan Salt Lake Cityja Anderson, v Dnevniku, 16. 9. 2001). / »Tisti, ki z napadi na sodržavljane sproščajo svojo jezo, ne predstavljajo svetle strani ZDA, ampak človeštvo v najslabši luči« (ameriški predsednik Bush ob obisku ene izmed islamskih skupnosti v Washingtonu, v Dnevniku, 18. 9. 2001). / » Za terorizem ne bi smeli kriviti vsakega, ki je musliman. Krivi so teroristi in tisti, ki jim dajejo zavetje« (ameriški predsednik Bush, v Dnevniku, 14. 9. 2001).

f) Izrazite posplošitve in generalizacije:

Izrazite posplošitve in generalizacije so bile v prvi vrsti vidne v primeru slikovnega materiala, o čemer bomo govorili v nadaljevanju, v primeru besedila pa so se te posplošitve v največji meri kazale v izražanju obtožb in iskanja krivcev:

- »Čprav še ni trdnih dokazov, torej prevladuje prepričanje, da so storilci tega zločinskega dejanja muslimani« (voditeljica v Odmevih, 14. 11. 2001). / »Med osumljenci za torkove teroristične napade najpogosteje omenjajo Arabce, tudi največ terorističnih organizacij deluje v muslimanskem svetu. Zakaj prav tam?« (vprašanje voditeljice Odmevov v intervjuju z gostom Zijadom Bečirovičem, 14. 11. 2001). / »Še zdaj ni jasno, kdo so pravzaprav storilci, vsi pa se strinjajo, da so to zagotovo islamski teroristi, islamski fundamentalisti, zakaj?« (vprašanje voditeljice Odmevov v intervjuju z gostom Zoranom Krunicem, predavateljem na Visoki policijsko – varnostni šoli, 11. 9. 2001). / »Bush je znova poudaril, da bodo kaznovali muslimane, ki so krivi za napad, in vse, ki teroristom pomagajo, o imenih

osumljencev ni govoril, opozoril pa je, da ima stalne stike s predsedniki vseh velikih držav in tudi z zmernimi islamskimi voditelji« (dopisnik iz ZDA, Dnevnik, 13. 9. 2001). / »Od sosedov smo izvedeli, da naj bi tam živelo pet oseb arabskega rodu. Na vratih so bila različna imena, stikov z njimi pa niso imeli. Veliko naj bi brali Koran in se med seboj pogovarjali v arabščini« (tiskovni predstavnik policije v Hamburgu Fallak, v Dnevniku, 13. 9. 2001).

6.2.5. SOCIALNA KATEGORIZACIJA in VREDNOSTNA DOLOČITEV V SLIKI IN BESEDI

Že na začetku analize sem omenila izrazito skopost slikovnega materiala, ki je prikazoval dogajanje, ljudi ali dežele arabskega oz. islamskega sveta v analiziranem obdobju.

V prvem tednu po napadu so se v obeh analiziranih oddajah v novinarskih prispevkih, ki so govorili o dogajanju v arabskem oz. islamskem svetu, pojavljali vedno znova enaki posnetki (neodvisno od tega, kaj je govorilo besedilo novinarja), ki so prav vsi prikazovali stereotipno podobo tega sveta. Pojavljalo se je nekaj skromnih posnetkov Afganistana (ki so prikazovali tamkajšnje ljudi in okolico, ki je bila vedno vidna kot izrazito ruralna, nerazvita), ljudi z orožjem (nedefinirano), zakritih žensk, 6 različnih posnetkov osumljenca Osame bin Ladna, bližnji posnetek prekrižanih brzostrelk ter rok, ki držijo odprt koran, posnetki protestnikov (iz različnih delov arabskega sveta), posnetki molitve ali posnetki verskih voditeljev in množice, ki poslušajo njihove govore, posnetki otrok, ki berejo koran ali ki v vojaških oblačilih vzklikajo in se urijo, posnetki beguncev in begunskih taborišč na pakistansko-afganistanski meji, ter sklop posnetkov, za katere lahko predvidevamo, da prikazujejo urjenje pripadnikov kakšne skrajne skupine, natančno pa tega ne izvemo. Ta sklop posnetkov izpostavljam v prvi vrsti zato, ker je bil v oddajah uporabljen večkrat, včasih kot celotna sekvenca, včasih so bili uporabljeni samo posamezni kadri, nikoli pa gledalec ni imel priložnosti izvedeti, kaj natančno gleda (enako velja tudi za posnetke brzostrelk in korana, za posnetke otrok v vojaških oblačilih in še množico drugih podob »arabskega« človeka z orožjem ali pri molitvi). Problematičnost slikovnega gradiva se tako kaže v dveh nivojih, skoposti materiala in nedefiniranosti tega, kaj posnetki prikazujejo v smislu časa, prostora in dogodkov. Največ, kar je gledalcu ponujeno, so občasni napisi, ki se pojavijo na vrhu ekrana in definirajo posnetke kot arhivske ali pa določijo geografsko mesto posnetka z napisom

države ali posameznega mesta, kateremu pripada (kar je ob tako skromnem izboru slikovnega materiala že v osnovi problematično, saj teh nekaj podob gledalec lahko posploši na celotno državo ali mesto ali določen del sveta). Izredno redko pa gledalec dobi vse potrebne informacije, torej kje, kdaj in kaj (kje v smislu natančno geografsko definirane prostora, kdaj v smislu natančne opredelitve časovnega obdobja, v katerem so nastali posnetki, in kaj v smislu dogajanja, ki ga posnetek prikazuje). Občasno so sicer novinarji z besedilom določili te informacije, največkrat pa so bili posnetki prepuščeni lastni interpretaciji gledalcev. Takšna situacija kaže na izredno posploševanje, ohlapnost in nenatančnost, kar še dodatno krepi stereotipne predstave, saj ne določa individualnih razlik, temveč prikazuje »svet« v hitrih posplošitvah.

Z analizo govora in slike (kot povezanih delov) sem preverjala osnovne predpostavke, izpostavljene na začetku analize, ki nakazujejo karakterizacijo muslimanov in Arabcev (ali arabskega oz. muslimanskega sveta v širši obliki) in vrednostno določajo podobo islama. V novinarskih prispevkih se je socialna karakterizacija v prvi vrsti vrtela okrog naslednje podobe: **fanatičnost in militantnost, povezana z vero**. Militantnost in molitev sta bili izraziti karakteristiki tako govora kot slike in sta upodabljali svet islama in Arabcev pogosto tudi takrat, ko se besedilo ni neposredno nanašalo na verski obred, molitev, spopade in boje. Največ je bilo v novinarskih prispevkih seveda govora o Afganistanu, pa tudi Tadžikistanu in Pakistanu. Afganistan je bil tako v sliki kot besedi upodobljen kot izrazito zaostal, nerazvit in bistveno drugačen od norm in vrednot zahodnega sveta. Ob tej ugotovitvi ni moj namen presojsati, ali je stanje v Afganistanu zares takšno, temveč opozoriti na posploševanje, ki se iz podob Afganistana lahko v takšnem režimu reprezentacij, kot smo ga bili deležni v primeru 11. septembra, prenese na širše območje, saj odsotnost prikazovanja raznolikosti arabskega in muslimanskega sveta oz. ožanje na tako zelo ozek izbor tematik neizogibno producira stereotipne podobe. Poglejmo nekaj najbolj tipičnih izsekov novinarskih prispevkov, ki tako v besedi kot sliki potrjuje fanatično, militantno in versko karakteristiko ter zaostalost:

1. Prispevek v oddaji Dnevnik dne 13. 9. 2001, na začetku govori o trenutnem dogajanju v Afganistanu, in sicer o odhajanju diplomatov, ki so skušali pomagati človekoljubnim delavcem, ki so jih talibanske oblasti obtožile širjenja krščanstva in jim zato zdaj sodijo, ter o tem, da Kabul zapuščajo tudi mednarodne organizacije, nato pa

nadaljuje s komentiranjem »vojne« karakteristike te države in njenih prebivalcev, ki so, kot pravi novinarka, »vdani v usodo«:

Tabela 6.9: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 13. 9. 2001

Besedilo	Slika in grafični napisi
<p>Novinarka: Afganistanci ki so zadnjih 20 let in več preživeli zdaj to, zdaj ono vojno, so vdani v usodo.</p> <p>Kabulčan: Če bodo ZDA napadle Afganistan, bo tragične posledice čutilo ljudstvo.</p> <p>Trgovec: Smo muslimani in se ne bojimo napada. Zaupamo v Boga.</p> <p>Novinarka: To pa je tudi edino, kar preostane Afganistancem, ki so v minulih letih svojo državo spremenili v pravo teroristično šolo, kjer so se urili islamski skrajneži z Bližnjega vzhoda, Filipinov, iz srednjeazijskih držav, Kitajske. In Pakistan, poleg Arabskih emiratov in Savdske Arabije, tretja država sveta, ki priznava režim v Kabulu, tokrat obsoja terorizem.</p> <p>Četudi prejšnji režim leta '98 ameriškim letalom ni dovolil preleta na njihovem kaznovalnem pohodu, s katerim so želeli maščevati napada na ameriški veleposlaništvi v Keniji in Tanzaniji.</p> <p>General Pervez Mušaraf, pakistanski voditelj: Predsedniku Bushu in vladi ZDA bi rad ponovno zagotovil, da smo pripravljeni sodelovati v boju proti terorizmu.</p> <p>Novinarka: Afganistan, vedno jabolko spora med velikimi silami, je zdaj sam, odvržen. Čaka obtožbo in, če bo ta upravičena, obsodbo in kazen.</p>	<p>Napis: Arhivski posnetki Dim in zvok eksplozije, zasuk na skupino ljudi v črnem, s puškami v rokah, ki čepijo nato vstanejo in odidejo proti zgradbi, eden izmed njih zastraži vhod, drugi tečejo v zgradbo (zvok- sliši še kot pesem molitve), bližnji plan enega izmed njih, kako vdre skozi vrata v sosednji prostor, kamera kroži z njimi po prostoru, pregledujejo sobe, v eni izmed sob v kotu vidimo lutko človeka kot tarčo, streljajo.</p> <p>Moški zavrt v ruto strelja z mitraljezom, pred njim pusta gorata pokrajina.</p> <p>Brez napisa: Prekrižane brzostrelke in roke, ki držijo odprt Koran. Skupina zakritih mož s puškami, dvignjenimi v zrak, eden izmed njih ima v rokah zvočnik (okolje je ruralno, puščavsko).</p>

Militanten značaj potrdi tako besedilo novinarke kot sklop posnetkov, na katerih vidimo urjenje skrajnežev (čeprav ne vemo natančno, kaj gledamo), verski značaj potrdi izjava trgovca (*»Muslimani smo in se ne bojimo napada. Zaupamo v Boga.«*) in glas novinarke (*»To je tudi edino, kar preostane Afganistancem ...«*), povezava militantnosti in vere pa je pred gledalce postavljena v posnetku prekrižanih brzostrelk in rok, ki držijo odprt Koran (posnetek je popolnoma nedefiniran v smislu, kdaj, kje, kaj, kdo ...).

2. Dnevnik, 16. 9. 2001: dopisnik iz Washingtona v svojem prispevku poroča o pripravah ZDA na operacijo Plemeniti orel. Prvi del prispevka je namenjen izjavi vpoklicanega ameriškega vojaka in ameriškega podpredsednika, drugi del prispevka pa govori naslednje:

Tabela 6.10: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 16. 9. 2001

Besedilo	Slika in grafični napisi
<p>Novinar: Washington Post piše, da ima Bin Ladnova organizacija lovke v več kot 30 državah po svetu, tudi v Bosni in na Kosovu. Medtem kongres tehta možnost, da obveščevalnim agentom vnovič dovoli atentate v drugih državah. FBI je doslej aretiral 2 osumljenca, vendar o podrobnostih ne govori, imajo pa mediji več domišljije in iščejo povezave z 19 samomorilci. Večina Američanov potrpežljivo prenaša bolečino in ponižanje, toda ne vsi. Napadi na Američane arabskega porekla še vedno niso ponehali.</p>	<p>Napis: Afganistan – arhivski posnetki Prekrižane brzostrelke, dvignjene v zrak, in roke, ki držijo odprt Koran/ Posnetek skrajnežev z brzostrelkami v zraku, prvi ima v rokah mikrofona (videti je kot da vzklikajo)/ Otroci v vojaških oblačilih, z belimi čepicami na glavah vzklikajo, roke imajo stisnjene v pest in dvignjene v zrak/ Vojaki se urijo na držalih / plazijo se po tleh (videti so zelo mladi)/ Napis: New York, petek Agentje FBI aretiranelega moža arabskega rodu peljejo v policijski avtomobil/ Fotografija možkega arabskega rodu v zaporniških oblačilih/ Pilot in kopilot v letalski kabini/ Napis: Mesa Cesta / Križišče in promet/ Dva možka stojita pred trgovino/ Skupina moških arabskega rodu sedi na tleh v neki sobi, na vrhu kadra napis v arabščini/ Moški kaže smetnjak, popisan s kljukastimi križi.</p>

Začetni del besedila je s sliko nepovezan – novinar govori o Bin Ladnovi organizaciji, ki je slikovno določena s posnetki brzostrelk in Korana, posnetki nedefiniranih moških z brzostrelkami in posnetkom, ki prikazuje fanatično vedenje otrok v vojaških oblačilih in z belimi čepicami. Posnetke pospremi napis *Afganistan, arhivski posnetki*. Takšen način upovedovanja uporablja simbolno prikazovanje tematike in ne odraža slikovne »realnosti«.

3. Dnevnik, 20. 9. 2001: prispevek v začetku govori o zavračanju odgovornosti bin Ladna za teroristične napade, nato pa nadaljuje z dogajanjem v Pakistanu:

Tabela 6.11: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 20. 9. 2001

Besedilo	Slika in grafični napisi
<p>Novinarka: Pakistanske verske oblasti ostro kritizirajo domače politične odločitve, ki so na ulice pognale na tisoče ljudi. Hamid Džul, nekdanji vodja pakistanske obveščevalne službe: V tej vojni ni mogoče zmagati. Američani jo morajo izgubiti. To bo povzročilo zlom zahodne sile. Novinarka: Vrhovni svet islamskih učenjakov obžaluje, da je predsednik Bush napovedal križarski pohod, zato je ob morebitnem napadu Američanov napovedal džihad kot sveto vojno. Muslimani, ki tega ne bodo spoštovali, bodo obsojeni na smrt. V Kabulu že gradijo zaklonišča.</p>	<p>Protestniki na ulici zažigajo lutko/ Srednji plan govorca Napis: Islamabad Zbor učenjakov – množica mož (vsi z belimi turbani) / Bližnji posnetki mož Razjarjena množica na ulici zažiga lutke, kričanje/ Bližnji plan zažigalcev, ki se prerivajo (razjarjeno)/ Moški gre v rov pod zemljo/</p>

Prispevek sicer smiselno upoveduje besede in sliko, vendar se tudi tu soočamo z nedefiniranostjo posnetkov (v smislu časa) in povezovanjem islama in militantnosti (islamski učenjaki napovedali sveto vojno), islama in fanatičnosti (razjarjena množica na ulici zažiga lutko) v neposrednih besedah: »*Muslimani, ki tega ne bodo spoštovali, bodo obsojeni na smrt*«.

4. Odmevi, 21. 9. 2001: telefonski pogovor z Ivanom Majcnom, odpravnikom poslov na slovenskem veleposlaništvu v Iraku, je primer slikovnega upodabljanja arabskega, muslimanskega sveta skoraj izključno z molitvijo in s tem izpostavljanjem vere kot bistva dogajanja v teh deželah. Kot vidimo iz spodnjega odlomka pogovora, voditeljica v začetku sprašuje veleposlanika o tem, kakšne so možnosti, da bi se Iran pridružil koaliciji, in medtem ko gospod Majcen komentira dogajanje v Iraku in govori o tem, da je Iran zelo hitro sprožil veliko diplomatskih iniciativ, da bi se problem terorizma reševal na globalni ravni (kar zelo nazorno razloži na konkretnih primerih, ki gledalcu omogočajo boljše razumevanje dogajanja), njegov govor v celoti spremljajo posnetki vernikov pri molitvi v mošeji, kar gledalcu daje občutek, da je to bistvena slika dogajanja v Iranu. Ti posnetki so nedefinirani v smislu natančne opredelitve časa in prostora in se proti koncu pogovora celo ponovijo (v istem vrstnem redu).

Tabela 6.12: Izsek telefonskega pogovora z odpravnikom poslov na slovenskem veleposlaništvu v Iraku v oddaji Odmevi, 21. 9. 2001

Besedilo	Slika in grafični napisi
<p>Voditeljica oddaje: Kakšne so možnosti, da bi se Iran pridružil koaliciji?</p> <p>Ivan Majcen: Lahko bi rekli, da je predvsem zelo pomembno dejstvo, da je Iran že relativno zelo hitro skozi predsednika Hazamija najprej odločno obsodil teroristične napade v ZDA in hkrati tudi sprožil veliko diplomatskih iniciativ, da bi se problem terorizma v svetu razreševal na neki globalni ravni.</p> <p>Tako je predsednik Hazamin na primer pred dnevi predlagal sklic globalnega protiterorističnega vrha v organizaciji Združenih narodov, prav tako je predlagal tudi izredni sklic ministrov za zunanje zadeve držav organizacij islamske konference. Tudi zunanji minister je v neprestanih telefonskih kontaktih z večino partnerjev v evropskih državah, Rusijo, Kitajsko in tako dalje. Z njimi skuša pravzaprav nekako doseči in odvrniti, da bi prišlo do vojaških operacij v Afganistanu, kajti ocenjujejo, da bi to lahko sprožilo večjo humanitarno katastrofo in prav tako zelo oslabilo podporo islamskih držav sedanji koaliciji. Moram reči, da je o tem govoriti še najbrž</p>	<p>Fotografija Majcna na levi strani ekrana in posnetki ulice na desni / Verniki pri molitvi v mošeji/ Moški bere Koran – bližnji plan/ Verniki pri molitvi - total/ Bližnji plan vernika, ki stoji/ Bližnji plan moškega z dlanmi, obrnjenimi proti nebu/ Moški sedijo na tleh - total (poslušajo)/ Posnetek govorca (verski vodja)/ Verniki pri molitvi, sklonjeni k tlom, vstanejo/</p> <p>Bližnji plan vernikov, kako molijo/ Množica s transparenti/ Bližnji posnetki ljudi/ Verniki pri molitvi pokleknejo in se sklonijo k tlom/ Bližnji plan posameznih vernikov pri molitvi/ Moški v mošeji sedijo na tleh in poslušajo/ Bližnji plan razvnetega govorca, ki z</p>

<p>prezgodaj, tudi glede na izjave tiskovnega predstavnika ministrstva za zunanje zadeve Irana, ki je včeraj npr. izjavil, da Iran ne bo dovolil uporabe svojega zračnega prostora za izvajanje vojaških operacij v Afganistanu.</p> <p>Voditeljica v studiu: No, tako uradna politika, kako pa so se Iranci odzvali na ameriško napoved dolgotrajne vojne. V Pakistanu, kot vemo, so pripravili protiameriške demonstracije, 4 protestniki so celo izgubili življenje. Predlagam, da ponazorimo vzdušje z izjavo pakistanskega protestnika.</p> <p>Pakistanski protestnik: Proti ameriškim vojakom bomo začeli sveto vojno in nobenemu ne bomo prizanesli, da bi se vrnil domov.</p> <p>Voditeljica v studiu: Tako je v Pakistanu, kaj pa v Iranu, gospod Majcen?</p> <p>Ivan Majcen: No, v Iranu, moram reči, je danes minil povsem običajen dan, to je sicer petek, je dela prost, moram reči, da ni bilo nobenih posebnih dogodkov, tako je v večini Irana povsem mirno, seveda pa to ne velja za predele ob 900 km dolgi meji z Afganistanom, kjer se Iran pospešeno pripravlja za sprejem novega vala beguncev iz Afganistana. Tako naj bi že končali pripravo 7 centrov za begunce, v katerih bi lahko sprejeli tudi do 200 000 novih beguncev. Moram reči, da mediji tukaj poročajo relativno obsežno o dogodkih, da ljudje to pozorno spremljajo in seveda tudi z zaskrbljenostjo. To je, bi rekel, bistvena karakteristika danes v Iranu, ni pa opaziti nikakršnih podobnih dogodkov, kot se to dogaja v Pakistanu.</p>	<p>dvignjenim kazalcem razlaga / Nasprotni plan poslušalcev/ Bližnji plan moškega, ki posluš</p> <p>Srednji plan govorca med množico protestnikov/ Total množice s transparenti</p> <p>Posnetki stolpnic, avtoceste (večpasovnice – viadukta)/</p> <p>Begunsko taborišče/ bližnji posnetki otrok, ljudi</p> <p>Zemljevid</p> <p>Ženska z ruto čepi na tleh in kuha na prostem/ Moški na vozu, ki ga pelje osel/ Bližnji posnetek moškega z otrokom v naročju (golim) posluš</p> <p>tranzistor/ Moški sedijo na tleh in se pogovarjajo/ Otroka stojita pod šotorom/ Razjarjeni moški hodijo, mahajo in kričijo</p>
---	---

Poleg molitve, kot osrednje podobe Irana, je zanimiv tudi »prelom« telefonskega pogovora z izjavo pakistanskega protestnika. Voditeljica po končanem komentarju na njeno prvo vprašanje, dogajanje v Iranu, ki ga opisuje gospod Majcen (in iz katerega gledalec celo lahko dobi občutek, da v Iranu deluje diplomacija na najvišji ravni, kar je tudi značilnost zahodnega sveta), prekine z naslednjim vprašanjem o odzivih Irancev na ameriško napoved dolgotrajne vojne. Še preden da besedo gostu, poveže tematiko s protiameriškimi demonstracijami v Pakistanu in predlaga, da si ogledamo izjavo pakistanskega protestnika, ki grozi s sveto vojno in pobojem Američanov. Interpretativno gledano je s tem zopet vzpostavljena povezava vere in nasilnosti tega sveta. Ta povezava je umetno ustvarjena s strani voditeljice in je za razumevanje dogajanja v Iranu, ki ga opisuje gospod Majcen, nepomembna. Odgovor gospoda Majcna sicer ponovno nakazuje mirnost, vsakdanjost in ne izpostavlja nikakršne grozeče note, nasprotno, izrazi zaskrbljenost, ki jo je čutiti v Iranu, so pa ob tem gledalcu na voljo posnetki begunskega taborišča.

V nadaljevanju voditeljica sprašuje, kakšno je iransko stališče do svete vojne, odgovori gospoda Majcna pa so zopet pospremljeni s posnetki vernikov pri molitvi v mošeji. Za konec voditeljico zanima še, kakšen odnos ima Iran do glavnega osumljenca Osame bin Ladna. Odgovor gospoda Majcna, ki zatrdi, da Iran ne bo dopustil, da bi Bin Laden stopil v Iran, pospremi posnetki razjarjenih protestnikov, za katere gledalec ne ve, kateremu času in kraju pripadajo. Karakteristike ki so bile spretno upovedane (s strani medija, in ne gosta) se tako nanašajo na molitev, fanatičnost in militanten značaj.

Molitev je bila tudi sicer izredno pogosto uporabljena v novinarskih prispevkih, tako v sliki kot besedi. Poglejmo še en kratek izsek (uvod) prispevka dopisnice iz Tadžikistana:

Tabela 6.13: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 22. 9. 2001

Besedilo	Slika in grafični napisi
V Dušanbeju, kjer nas zaradi spopadov na severu Afganistana ostaja večina večstoglave novinarske družine, so se včeraj in danes napolnile mošeje, ljudje molijo za mir, čeprav se obenem zavedajo, da je vojna v sosednjem Afganistanu neizogibna in da bodo njene posledice čutili na širšem območju osrednje Azije.	Posnetek prometne ceste/ Vojaki na ulici/ Verniki pri molitvi v mošeji/ Ljudje na ulici pred mošejo

Podoba Tadžikistana je tako v sliki kot besedi že na začetku označena z vero in prihajajočo vojno.

5. Dnevnik, 22. 9. 2001 - prispevek v začetku govori o protestih v Pakistanu in o podpori talibanom, ki prihaja iz Kašmirja (slika prikazuje protestnike s transparenti, tudi otroke), nato pa se nadaljuje z izjavo neznanega moškega:

Tabela 6.14: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 22. 9. 2001

Besedilo	Slika in grafični napisi
Izjava neznanega moškega: Mudžahidi bodo razbili Ameriko. Osame Bin Ladna ne bomo nikoli izročili ZDA, to naj kar pozabijo. Američanom bomo pokazali, kar smo naučili že Ruse. Muslimani smo in Koran nam daje moč. Novinarka: Nekateri poznavalci trdijo, da se je puristična oblika islama, ki jo izvajajo talibani, izoblikovala prav v tem delu sveta, zato se bodo mudžahidi najverjetneje odzvali morebitnemu pozivu talibanov po vojaški pomoči. V senci groženj pred napadi na Afganistan je na območje osrednje Azije, v pretežno muslimanski Kazahstan, prispel papež Janez Pavel drugiJe pa Kazahstane pozval, naj se odrečejo jedrskemu orožju.	Bližnji plan govorca (deluje grozeče) Majhni otroci z belimi čepicami na glavi, v šoli (sedijo na tleh) berejo Koran (videti so zamaknjeni, branje deluje kot mantra) / Bližnji posnetek enega izmed otrok/ Detajl korana/ Množica protestnikov s transparenti/ Bližnji plan moškega / Prihod papeža iz letala/ Posnetek govora

Izjava neznanega moškega že v osnovi karakterizira muslimane in njihovo sveto knjigo z grožnjo, besedilo novinarke in slika nadaljujeta z »nevarno« predstavo islama – govor je o puristični obliki islama, ki je podkrepljena s sliko majhnih otrok, ki v »zamaknjenem stanju« berejo Koran kot mantro, in se nato nadaljuje s prikazom protestnikov. Zopet je vzpostavljena povezava vera – fanatičnost – grožnja – militantnost. Za konec pa je gledalec deležen še pozitivne podobe Zahoda oz. krščanstva, ki ga upoveduje papežev prihod v Kazahstan. Takšno podajanje informacij (tako v sliki kot besedi) deluje v smislu neposrednega učinka »Mi – Oni«.

6. Dnevnik 23. 9. 2001 - besedilo voditeljice jasno nakazuje sedanost, saj upoveduje novico, ki je iz Afganistana prišla danes, istočasno pa gledalec vidi posnetke Bin Ladna (vsi imajo militanten značaj), ki niso povezani s trenutnim dogajanjem in novico, vendar zaradi odsotnosti označbe, da gre za arhivske posnetke, dajejo občutek neposrednosti. Besedilo govori o nepripravljenosti talibanov, da izročijo Bin Ladna, saj ne morejo sklepati kompromisov glede svoje vere, islama, in običajev. Vrednostno islam tako dobi negativno konotacijo, ki jo dodatno podkrepi slika militantnega Bin Ladna:

Tabela 6.15: Izsek napovedi voditeljice v oddaji Dnevnik, 23. 9. 2001

Besedilo	Slika in grafični napisi
<p>Voditeljica v studiu: Iz Afganistana so danes prihajale novice, ki kažejo na stopnjevanje napetosti in nivoje v vrstah talibanskih oblasti. Dopoldne so namreč znova zavrnili izročitev Osame Bin Ladna z obrazložitvijo, da ne morejo sklepati kompromisov glede svoje vere, islama, in glede svojih običajev. Nato pa je prišlo sporočilo, da Bin Ladna tudi sami iščejo, da bi mu izročili sporočilo verskih dostojanstvenikov, da naj zapusti Afganistan, in da sploh ne vedo, ali je sploh še v Afganistanu ...</p>	<p>Posnetek Bin Ladna, ki pride iz šotora (nočni posnetek)/ Strelji v zraku ponoči/ Bin Laden s puško in svojimi privrženci, ki imajo dvignjene puške visoko v zrak (nočni posnetek)/ Bin Laden, v vojaškem sukniču, sedi v šotoru, ob steno prislunjena puška, govori v mikrofoni/</p>

7. Poleg posnetkov militantno–verskega značaja so gledalci lahko videli tudi številne posnetke ruralnega okolja in prizore, ki so z zahodnega gledišča definirani kot zaostali ali odražajo nedemokratičnost (zakrite ženske, odsotnost prevoznih sredstev, ljudje s cizami in konjsko vprego itd.). Posebna poročevalka iz Afganistana je nekatere takšne prizore posebej poudarila v svojem poročanju, kot npr. opis iz mesta Hadža Bahutin:

Tabela 6.16: Izsek novinarskega prispevka iz oddaje Dnevnik, 24. 9. 2001

Besedilo	Slika in grafični napisi
<p>Novinarka: Gre za majhno mesto, kjer pogosto biva afganistansko vodstvo. Ozke prašne ulice, hiše iz blata, v katerih ni elektrike, ženske z zakritimi obrazi, redki džipi, v katerih se prevažajo afganistanski generali. To so prizori tega mesta, ki jih je mogoče srečati v večini države. Sicer pa so nam v predstavništvu Severnega zavezništva povedali, da njihove enote začenjajo uspešno ofenzivo proti talibanom, da se na strani nasprotnika borijo prisilno mobilizirani kmetje in plačanci iz arabskih držav in da ameriški napadi iz zraka na položaje talibanov ne bodo dovolj.</p>	<p>Napis: Bagram Skupina ljudi, posnetih iz zraka (ruralno okolje)/ Kamion z ljudmi pripelje po makadamski cesti/ Posnetek hiše, pred njo stoji tank/ Popolnoma zakrite ženske hodijo po makadamski ulici/ Džip pripelje po ulici/ Moški s puško hodi po ulici/ Moška na kamionu streljata z mitraljezom/ Moški ustrelji in se skloni / Moški strelja z mitraljezom</p>

Prizore mesta, v katerih natančno izpostavi zaostalost in zakrite ženske (ki karakterizirajo islam), posploši na celo državo. Slika njenim besedam še dodatno prida militanten značaj (hiša, pred katero stoji tank, moški hodijo po ulici z orožjem, streljajo z mitraljezom ...).

Tak opis so nato istega dne slišali tudi gledalci Odmevov, kjer je poročevalka v telefonskem pogovoru z voditeljem ponovila svoje vtise o tem mestu: »Moram reči, da po teh nekaj urah, ki sem jih prebila v severnem Afganistanu imam občutek, da sem se vrnila v 19. stoletje. Po mojem občutki resnično niso pretirani, vsaj v tem mestecu, v katerem živimo, se ti zdi, da si se vrnil v neke stare čase, ženske hodijo okrog zakrite v rute, oblečene v dolga oblačila, pač del muslimanske kulture ...«, na koncu pa zaključijo: »Kot sem rekla, resnično del sveta, ki je nekako, se mi zdi, padel in je pozabljen v zgodovini« (24. 9. 2001).

Tudi prispevek poročevalke, ki je bil objavljen v oddaji Odmevi, dne 25. 9. 2001, je odražal občutek historičnosti in vere: »Ko se helikopter dotakne tal, se zdi, da si se vrnil v daljno preteklost, nekaj stoletij nazaj in da v mestu Hadža Bahutin, ki je eno od središč borcev Severnega zavezništva, sil protitalibanske koalicije, živijo samo moški. Danes se je mesto spremenilo v veliko mošejo. Afganistansko vodstvo in na stotine moških je molilo za nedavno ubitega karizmatičnega voditelja Severnega zavezništva Ahmada šah Masuda. Sem sta prišla predsednik Rabani in novi poveljnik Severnega zavezništva general Fahim. Foteha, molitev za umrlega junaka, je spominska slovesnost, ki se je lahko udeležijo samo moški in otroci«.

8. Za konec pa pogledjmo še izsek uvoda v oddajo Odmevi, 24. 9. 2001, kjer je uredništvo kot prvo izjavo v oddaji, ki naj bi ponazorila prihajajočo vojno v Afganistanu, objavilo besede mladega fanta, skoraj še otroka. Voditelj izjavo napove z naslednjimi besedami: »Vojna v Afganistanu je, kot kaže, vse bližje«:

Tabela 6.17: Izsek uvoda v oddajo *Odmevi*, 24. 9. 2001

Besedilo	Slika in grafični naslovi
<p>Voditelj v studiu:...Glavni osumljenec za teroristične napade na Ameriko Osama bin Laden, pa je po poročanju katarske televizije pozval tudi muslimane v Pakistanu na sveto vojno. Vojna v Afganistanu, je kot kaže, vse bližje.</p> <p>Afganistanski begunec (<u>mlad fant, skoraj še otrok, z nožem v roki; za njim stoji skupina otrok</u>): Moj oče se je bojeval proti Rusom in ruskemu vojaku vzel ta nož. Jaz pa se bom proti Združenim državam Amerike.</p>	<p>Grafična sotvorba: Naslov: Mobilizacija v Afganistanu Slika: moški z mitraljezom</p>

Izjava se je uredništvu očitno zdela tako pomembna (ali pa to ponovno odraža skrajno skopost materiala, ki je bil na voljo novinarjem), da so jo ponovno objavili tudi naslednji dan v oddaji *Dnevnik* (25. 9. 2001), v prispevku, ki je govoril o najnovejšem razvoju dogodkov v Iranu, Savdski Arabiji in Pakistanu.

7. SKLEP

Temeljna funkcija socialne karakterizacije je v primeru diskurza o t.i. »Drugih« konstruiranje generalne polarizacije med »Nami« in »Njimi«. Podoba muslimanov in Arabcev je bila v analiziranem obdobju izrazito negativna, osredotočena zgolj na nekaj segmentov. V širokih, ohlapnih pojmih je bila poustvarjena podoba islamskega sveta, ki je bil ponovno povezan z neko nevarnostjo, ogrožanjem miru, blaznostjo, fundamentalizmom in predstavljen kot živo nasprotje normam, vrednotam in življenju »zahodnega sveta«. K stereotipni podobi militantnega, nevarnega, iracionalnega, zaostalega, versko fanatičnega muslimana ali Arabca je televizija pripomogla tako z besedo novinarjev, izbiro govorcev kot izbiro slike. Senzacionalistična nota novinarskega diskurza, ki se kaže predvsem v vedno bolj dramatičnem upovedovanju, ponavljanju najbolj udarnih podob in izbiri »šokantnih« izjav ter produkcijske omejitve, in narava medija, ki zahteva hitro prepoznavnost podob in njihovo hitro ter preprosto umeščanje v mentalne strukture, ki obstajajo v glavah gledalcev, pa so stereotipno podobo še dodatno okrepili.

Analiza je tako potrdila hipotezo, ki pravi, da televizijska reprezentacijska praksa spodbuja stereotipe in predsodke, in sicer na dveh nivojih. Prvi nivo lahko obravnavamo kot neke vrste »prednivo«, ki stereotipe in predsodke spodbuja z omejitvami selekcije in produkcije novic. V primeru reprezentacij tujih krajev, ljudi in kultur je televizijski mediji (kot tudi drugi mediji) v največji meri odvisen od predformuliranih informacij. Ta

predformuliranost se kaže tako v slikovnem materialu, samih informacijah kot v izbiri virov, ki so največkrat v celoti odvisni od agencijskega materiala. Tudi kadar imajo novinarji na razpolago več lastnega »vpliva« pri izbiri tem ali virov (primeri studijskih intervjujev), se pokaže zanašanje na stereotipe in predsodke tako na najvišjem tematskem nivoju kot na nivoju izbire govorcev, načina upovedovanja ali spraševanja. Drugi nivo spodbujanja stereotipov se nanaša na formo ter načine televizijskega upovedovanja novic, ki so izrazito omejene z hitrim posploševanjem – v prvi vrsti slikovnim. Pred gledalce je postavljeno nekaj najbolj »tipičnih«, stereotipnih podob, podvrženih številnim ponovitvam, ki gledalcu ponujajo ožanje sveta na nekaj segmentov, ki jih zlahka posplošijo na večje dela sveta ali večje skupine ljudi. Slikovni material je obenem predstavljen izrazito nenatančno (gledalec redko ve, kaj natančno gleda) v smislu časa, kraja in dogodka, kar odpira reprezentacijo preprostemu generaliziranju in nerazlikovanju individualnih značilnosti. Televizijske dnevnoinformativne oddaje vedno bolj uporabljajo tudi različne tehnike, ki ne sodijo v novičarsko poročanje. Gre za uporabo simbolnega upovedovanja dogodka ali tematike, kjer se kažejo izrazite manipulacije v uporabi slikovnega materiala ki prezentira »Druge«.

Novice, ki reprezentirajo »Druge«, uporabljajo pojasnjevalni model, ki postavlja v ospredje kulturne, religijske, etnične ali nacionalne karakteristike ob vsaki priložnosti oz. tudi takrat, ko so te karakteristike popolnoma nepovezane z informacijami novinarskih besedil ali nepotrebne za razumevanje ali predstavitev dogodka. Strategije argumentiranja, za katere van Dijk (1993) meni, da v prvi vrsti služijo vzdrževanju etničnega konsenza v družbi, so prisotne tako na najvišjem tematskem nivoju kot v uporabi posameznih elementov televizijskega novinarskega diskurza (npr. pri grafičnih naslovih, umeščanju in izbiri govorcev, novinarskem besedilu, načinu upovedovanja in shemati oddaje, kot pri posameznih prispevkih, izbiri slike in besed ali besednih zvez). Uporaba teh strategij je potrdila drugi del hipoteze, ki pravi, da so bili gledalci deležni črno-bele slike dogajanja v slogu »Mi dobri – Oni slabi«. V primeru 11. septembra je televizija gradila izrazit diferencijacijski diskurz, ki temelji na osnovah »drugačnosti« skupine »Mi« in skupine »Oni«. Drugačnost je bila utemeljena na izključno negativnih segmentih, ki so bili pogosto upovedani na dramatičen način, bodisi z izbiro slike, ponavljanjem posnetkov, grafičnim naslovom, umeščanjem izjav govorcev ali ustvarjanjem vtisa neposrednosti. Socialna

kategorizacija muslimanov in Arabcev ter vrednostna določitev islama je bila tako v sliki kot besedi in povezavi obojega omejena na stereotipno podobo, ki prikazuje fanatičnost in militantnost v povezavi z vero. Brez pomembnih razlik so se te karakteristike uporabljale vsak dan in pri večini novic. Največji problem takšnih negativnih stereotipnih podob, ki so dan za dnem postavljene na ogled, je popolna odsotnost pozitivnih in odsotnost občutka kritičnega razmisleka.

Bashy Quraishy v svoji študiji poudarja, da če želijo novinarji res pluralno poročati, »morajo to početi neodvisno od evrocentrizma in razširiti stopnjo profesionalizma na multikulturno, multietnično in multireligiozno razmišljanje« (Bošnik: 2002a). Kot v povzemanju njegove študije piše Bošnikova, bi se novinarji morali bolj zavedati svoje ideološke izobrazbe in evropocentrične vzgoje, ko pišejo o drugih kulturah ali religijah. Kultura, barva ali religija ne sme biti pojasnjevalna osnova za pisanje o posamezniku ali skupini ljudi (2002a). Kot poudarja van Dijk, nič od tega ni nujno rezultat eksplicitnih namernih dejanj diskriminacije, vendar so prevladujoče socialne strukture, pravila, rutina in osnovne socialne kognicije razlog takšnega prevladujočega dostopa določenih perspektiv, interpretacij in definicij vrednosti novic (1993: 246).

Bergler meni, da je podlaga za oblikovanje predsodkov vedno neko neznanje, nerazumevanje, predvsem pa informacijski manjko (v Ule 1994: 109). Tisto, kar nam je v socialnem okolju nerazumljivo oz. nejasno, povzroča našo negotovost in nestabilnost ter vodi k stereotipnim ocenam in etiketiranju. Kot pravi Lippmann je večinoma način, kako stvari vidimo, kombinacija tistega, kar je, in tistega, kar smo pričakovali: »Stereotipiziran svet ni nujno tak, kot bi si ga želeli. Gre enostavno za take vrste svet, kot ga pričakujemo. Če so dogodki skladni, potem imamo občutek domačnosti in se zavedamo, da se tudi sami gibljemo skupaj z dogodki« (Lippmann 1922/1999: 91).

8. VIRI IN LITERATURA

1. Bizjak, Barbara (2002): Enajsti september, leto pozneje. *Medijska preža* (december). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/15/analiza/> (30. marec 2008).
2. Bizjak, Barbara (2003): Irak: Iraška kriza v slovenskem tisku. *Medijska preža* (marec). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/16/analiza/> (30. marec 2008).
3. Bojc, Sašo (2001): Pri Fairu se sprašujejo, kaj sploh je terorizem. *Medijska preža* (poletje/jesen). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/12/> (30. marec 2008).
4. Bošnik, Lucija (2002a): Islam v zahodnih medijih. *Medijska preža* (december). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/15/svet/> (30. marec 2008).
5. Bošnik, Lucija (2002b): Svetovni mediji o 11. septembru in vojni v Afganistanu. *Medijska preža* (zima). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/13/recenzije/> (30. marec 2008).
6. Day, Louis A. (1991): *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies*. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.
7. Derrida, Jacques (1972/1981): *Positions*. Chichago & London: University of Chichago Press.
8. Dragoš, Srečo (2002): Islam in suicidalno podalpsko pleme. V Roman Kuhar in Tomaž Trplan (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 02*, 35-53. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/02/nestrpnost.pdf> (30. marec 2008).
9. Dragoš, Srečo (2003): Islamofobija na Slovenskem. V Tomaž Trplan, Sabina Autor in Roman Kuhar (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 03*, 10-27. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/03/nestrpnost.pdf> (30. marec 2008).
10. Erjavec, Karmen (1999): *Novinarska kakovost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

11. Erjavec, Karmen, Sandra Hrvat in Barbara Kelbl (2000): *Mi o Romih – Diskriminatorni diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute Slovenia.
12. Fairclough, Norman (2005): *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. London in New York: Routledge.
13. Fowler, Roger (1991): *Language in the News. Discourse and Ideology in the press*. London in New York: Routledge.
14. Freedomforum (2001): *European critics fault U.S. coverage of terrorist aftermath*. Dostopno na <http://www.mediastudies.org/templ.../document.asp?documentID=15138> (12. oktober 2001).
15. Gnezda, Mirjam, Anita Matkovič in Saša Mlakar (2002): Poročanje slovenskih medijev po terorističnem napadu na Združene države Amerike. V Božidar Jezernik (ur.): *Besede terorja. Medijska podoba terorja in nasilja*, 63-82. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
16. Hafner, Jožica (2003): Uporaba arhivskega gradiva TV Slovenije v novih oddajah. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: drugi zbornik referentov dopolnilnega izobraževanja s področja arhivistike, dokumentaristike in informatike* (2-4 april), 87-90. Maribor: Pokrajinski arhiv.
17. Hall, Stuart (1997): *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications.
18. Harcup, Tony (2004): *Journalism: Principles and practice*. London: Sage Publication.
19. Hartley, John (1982): *Understanding News*. London: Routledge.
20. Hausman, Carl (1990): *The Decision-Making Process in Journalism*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
21. Iggers, Jeremy (1999): *Good News, Bad News. Journalism Ethics and the Public Interest*. Colorado: Westview Press.
22. Jakopič, Katja (2004a): Diskurz resnice v TV novicah. *Monitor ISH – revija za humanistične in družbene vede* (6/1), 47-62.
23. Jakopič, Katja (2004b): Vojni spopadi po televiziji. *Monitor ISH – revija za humanistične in družbene vede* (6/1), 25-45.

24. Jeseničnik, Vlasta (2001): Afganistan v naših domovih. *Medijska preža* (poletje/jesen). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/12/uvodnik/> (30. marec 2008).
25. Jezernik, Božidar, ur. (2002): *Besede terorja. Medijska podoba terorja in nasilja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
26. Kanduč, Zoran (2001): Srhljiva ideološka sporočila vojne proti terorizmu. *Medijska preža* (poletje/jesen). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/12/september/> (30. marec 2008).
27. Killmeier, Matthew A. (2001): Mobiliziranje ameriške javnosti. *Medijska preža* (poletje/jesen). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/12/september/> (30. marec 2008).
28. Društvo novinarjev Slovenije (1991): *Kodeks novinarjev Slovenije*. Dostopno na <http://www.novinar.com/dokumenti/kodeks.php> (15. marec 2008).
29. Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
30. Košir, Manca in Melita Poler (1996): Utemeljitev novinarske etike in svoboda slovenskih novinarjev. V Marjan Sedmak (ur.): *Mediji, etika in deontologija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
31. Kotnik, Alenka (2001b): Sovražna retorika medijev. *Medijska preža* (zima). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/10/govor/> (30. marec 2008).
32. Kotnik, Alenka (2003a): Islam: Bav bav Alah 1. *Medijska preža* (marec). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/16/analiza/> (30. marec 2008).
33. Kotnik, Alenka (2003b): Poročanje o Iraku: »Naši lepo napredujejo«. *Medijska preža* (oktober). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/17/analiza/> (30. marec 2008).
34. Kozinc, Nina (2005): Tolmači vere. V Roman Kuhar in Sabina Autor (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 05*, 34-53. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/05/nestrpnost.pdf> (30. marec 2008).
35. Laban, Vesna (2007): *Televizijski novinarski diskurz: žanrska in stilna razčlenitev*. Doktorska dizertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
36. Lippmann, Walter (1922/1999): *Javno mnenje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- 37.Mancevič, Denis, Marjan Grčman in Živa Pogačnik (2002): Vojna medijskega spektakla. *Medijska preža* (zima). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/13/porocanje/> (30. marec 2008).
- 38.McNair, Brian (1998): *The Sociology of Journalism*. London: Arnold, Hodder Headline Group.
- 39.Merljak, Sonja (2001): Si Američan ali novinar? *Medijska preža* (poletje/jesen). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/12/september/> (30. marec 2008).
- 40.Merljak, Sonja (2002): ZDA. Patriotizem ameriških medijev. *Medijska preža* (poletje). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/14/svet/> (30. marec 2008).
- 41.Morley, David in Kevin Robins (1995): *Spaces of Identity. Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*. London: Routledge.
- 42.Musek, Janez (1994): *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- 43.Oakes, Penelope, S. Alexander Haslam in John C. Turner (1999): Politika, predsodki in mit v preučevanju stereotipov. V Mirjana Nastran Ule (ur.): *Predsodki in diskriminacije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- 44.Pajnik, Mojca (2003): Islam: Spektakularno o džamiji. *Medijska preža* (marec). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/16/analiza/> (30. marec 2008).
- 45.Pašič, Elvis (1999): *Odnos slovenskih dnevnih časopisov do islama kot vere*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 46.Pečjak, Vid (1995): *Politična psihologija*. Ljubljana: samozaložba.
- 47.Radiotelevizija Slovenije (2000): *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija*. Dostopno na http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=static&c_menu=1048035122 (15. april 2008).
- 48.Poler, Melita (1997): *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.
- 49.Rebolj, Dušan (2005): Trk civilizacij in slepe pege neizrekljivega. V Roman Kuhar in Sabina Autor (ur.): *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 05*, 54-69. Dostopno

- na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/05/nestrpnost.pdf> (30. marec 2008).
50. Remžgar, Tina (2005): *Medijska konstrukcija sovražnika: Podobe islama v Mladini in Magu po 11. septembru 2001*. Ljubljana: FDV.
51. Said, W. Edward (1976/1996): *Orientalizem – Zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
52. Said, W. Edward (1981/1997): *Covering islam - How the media and the experts determine how we see the rest of the world*. London: Vintage.
53. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 11. september.
54. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 12. september.
55. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 13. september.
56. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 14. september.
57. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 15. september.
58. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 16. september.
59. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 17. september.
60. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 18. september.
61. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 19. september.
62. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 20. september.
63. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 21. september.
64. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 22. september.
65. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 23. september.
66. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 24. september.
67. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Dnevnik*. Ljubljana, 25. september.
68. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 11. september.
69. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 12. september.
70. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 13. september.
71. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 14. september.
72. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 17. september.
73. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 18. september.
74. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 19. september.
75. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 20. september.

76. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 21. september.
77. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 24. september.
78. TV Slovenija, 1. program. 2001. *Odmevi*. Ljubljana, 25. september.
79. Ule, Mirjana (1994): *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
80. Ule, Mirjana, ur. (1999): *Predsodki in diskriminacije: Izbrane socialno-psihološke študije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
81. Van Dijk, A. Teun (1988): *News as Discourse*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
82. Van Dijk, A. Teun (1991): *Racism and the Press*. London: Routledge.
83. Van Dijk, A. Teun (1993): *Elite Discourse and Racism*. New York: Sage Publications.
84. Van Dijk, A. Teun (1995): The mass media today: discourses of domination or diversity? *Javnost* (2), 27-45.
85. Zavratnik Zimic, Simona (2003): Islam: Človekove pravice kot ljubiteljska dejavnost. *Medijska preža* (marec). Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/16/analiza/> (30. marec 2008).
86. Zelizer, Barbie in Stuart Allan ur. (2002): *Journalism after september 11*. London: Routledge.
87. Wayne, Lee Richard (1993): Krščanstvo in druge religije. Medreligijski odnosi v vse manjšem svetu. *Časopis za kritiko znanosti* (160/161), 133-142.